

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

На правах рукопису

ЧЕРНИШОВ ГЕОРГІЙ МИХАЙЛОВИЧ

УДК 343.53:332.834 (477)

**ФІНАНСОВЕ ШАХРАЙСТВО В ІНВЕСТИЦІЙНО-БУДІВЕЛЬНІЙ СФЕРІ:
КРИМІНОЛОГІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ**

Спеціальність 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія;
кримінально-виконавче право

Дисертація на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Науковий керівник –
ДРЬОМІН Віктор Миколайович
доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України

Одеса – 2016

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ФІНАНСОВОГО ШАХРАЙСТВА В ІНВЕСТИЦІЙНО-БУДІВЕЛЬНІЙ СФЕРІ.....	14
1.1. Інвестиційно-будівельна сфера як об'єкт кримінологічного дослідження	14
1.2. Визначення та кримінально-правова характеристика фінансового шахрайства в інвестиційно-будівельній сфері.....	42
1.3. Показники фінансового шахрайства в інвестиційно-будівельній сфері...	57
1.4. Механізм фінансового шахрайства в інвестиційно-будівельній сфері.....	73
Висновки до розділу 1	87
РОЗДІЛ 2. ДЕТЕРМІНАЦІЯ ФІНАНСОВОГО ШАХРАЙСТВА В ІНВЕСТИЦІЙНО-БУДІВЕЛЬНІЙ СФЕРІ.....	90
2.1. Кримінологічна характеристика осіб, що вчинили фінансові шахрайства в інвестиційно-будівельній сфері.....	90
2.2. Соціально-економічні та правові фактори в детермінації фінансового шахрайства.....	103
2.3. Соціально-психологічні аспекти детермінації фінансового шахрайства в інвестиційно-будівельній сфері.....	119
Висновки до розділу 2	131
РОЗДІЛ 3. ПОПЕРЕДЖЕННЯ ФІНАНСОВОГО ШАХРАЙСТВА В ІНВЕСТИЦІЙНО-БУДІВЕЛЬНІЙ СФЕРІ.....	134
3.1. Соціальні передумови попередження фінансового шахрайства в інвестиційно-будівельній сфері.....	134
3.2. Кримінально-правові заходи протидії фінансовому шахрайству в інвестиційно-будівельній сфері.....	153
3.3. Віктимологічні аспекти попередження фінансового шахрайства в інвестиційно-будівельній сфері.....	169
Висновки до розділу 3	186
ВИСНОВКИ.....	191
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	197
ДОДАТКИ.....	225

ВСТУП

Актуальність теми. Забезпечення правопорядку у сфері господарювання та стабільного функціонування фінансової системи є одними з першочергових завдань для розвитку національної економіки, покращення інвестиційного клімату. Так, відповідно до положень Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», схваленої Указом Президента України №5/2015 від 12 січня 2015 року, Україна має стати державою з сильною економікою та з передовими інноваціями [1].

Швидкий перехід від командно-адміністративної системи управління до ринкових відносин, що характеризувався відмовою від монопольного становища державної власності, відбувся в умовах відставання законодавства та соціального контролю в економічній сфері. Це призвело до масштабної тінізації економічних відносин, поширення організованої злочинності та корупції, які лягли в основу соціальної нестабільності в країні.

В умовах соціально-економічних перетворень та складної криміногенної обстановки в країні характерною є тенденція якісної та кількісної трансформації кримінальної активності. Шахрайство все більше набуває економічних форм, проникаючи у різні галузі господарювання та фінансів. Використання сучасних технологій обману, економічна спрямованість, кримінальна професіоналізація, організованість, корупційні зв'язки, збільшення доходності від незаконної діяльності, висока латентність дозволяють говорити про якісну зміну шахрайства та появу відносно нових його проявів, в тому числі, фінансового шахрайства в інвестиційно-будівельній сфері.

Окремою проблемою є криміналізація відносин з фінансування будівництва об'єктів житлової нерухомості. Для більшості громадян України житло – найцінніше та найдорожче майно, що перебуває у власності. Враховуючи середньостатистичні доходи в країні, для реалізації свого конституційного права на житло покупці вимушені йти на безпрецедентні витрати: брати позики у банках та у знайомих, розмінювати, продавати наявне

нерухоме та інше приватне майно тощо. Це означає, що шахрайства на ринку первинної нерухомості мають наслідки не тільки у вигляді фактичних матеріальних збитків, але й взагалі можуть позбавити потерпілих будь-яких заощаджень та власного житла. Такі втрати є великим потрясінням для багатьох приватних інвесторів.

Незважаючи на відсутність офіційних даних щодо стану фінансового шахрайства в інвестиційно-будівельній сфері, проведене дослідження дозволяє говорити про небезпечні тенденції його розвитку. В останні роки, в основному через засоби масової інформації, відомості про шахрайства у сфері фінансування будівництва об'єктів нерухомості набули неабиякого розголосу. За даними МВС України, лише від злочинної діяльності у Києві групи компаній «Еліта-Центр» постраждало більше 1,7 тис. осіб, а загальна сума злочинного доходу сягнула близько 400 млн. грн..

Окрім великих матеріальних збитків криміналізація відносин з будівництва житла підриває інвестиційний клімат, соціальну захищеність громадян, довіру до забудовників та правоохоронних органів, гальмує розвиток будівельної галузі. Вказане обумовлює актуальність теми дослідження.

Теоретичним підґрунтям дослідження фінансового шахрайства в інвестиційно-будівельній сфері стали праці таких вітчизняних вчених, як: Ю.П. Аленін, П. П. Андрушко, В. І. Антипов, Л. І. Аркуша, О. М. Бандурка, В.С. Батиргарєєва, Ю. В. Баулін, А. М. Бойко, В. І. Борисов, В. В. Василевич, В.О. Глушков, В. В. Голіна, Б. М. Головкін, Н. О. Гуторова, І. М. Даньшин, Т.А. Денисова, О. М. Джужа, В. М. Дрьомін, О. О. Дудоров, А. П. Закалюк, А.Ф. Зелінський, О. Г. Кальман, М. І. Камлик, О. В. Козаченко, О. М. Костенко, О. Г. Кулик, В. М. Куц, О. М. Литвак, О. М. Литвинов, С. Я. Лихова, М.І. Мельник, Т. В. Мельничук, В. О. Навроцький, В. М. Попович, Є.Л. Стрельцов, В. Я. Тацій, В. В. Тіщенко, В. О. Туляков, Є. В. Фесенко, П.Л. Фріс, М. І. Хавронюк, В. І. Шакур, О. Ю. Шостко, С. С. Яценко та інших фахівців з кримінального права, кримінології та криміналістики.

Вивченню криміналістичних особливостей розслідування проявів фінансового шахрайства присвячена докторська дисертація С. В. Чернявського «Теоретичні та практичні основи методики розслідування фінансового шахрайства» (2010 р.), дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук Х.М. Михайлової «Основи виявлення та розслідування шахрайства, учиненого групою осіб у сфері інвестування будівництва» (2009 р.), І. М. Попової «Розслідування шахрайств, пов'язаних із залученням коштів громадян на будівництво житла» (2011 р.).

Фінансове та економічне шахрайство, організоване шахрайство та шахрайство у сфері будівництва житла в кримінально-правовому, криміналістичному та кримінологічному аспектах також ставали предметом досліджень зарубіжних авторів: С. Альбрехт (W. Steve Albrecht), Дж. Вернц (Gerald W. Wernz), І. В. Ільїн, О. Г. Карпович, Д. Ю. Левшиц, Н. Ю. Макарова, О. М. Розін, Д. О. Теплова, Т. Уільямс (Timothy L. Williams).

Не применшуючи значення та безсумнівну дослідницьку цінність робіт названих науковців, слід зазначити, що комплексне кримінологічне дослідження фінансового шахрайства в інвестиційно-будівельній сфері у вітчизняній кримінології не проводилось. У зв'язку з цим не розробленими залишаються питання кримінологічної характеристики фінансового шахрайства у цій сфері, його показників, детермінантів, особи злочинця, впровадження пріоритетних напрямків попередження тощо.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження ґрунтується на положеннях п. 1 ст. 3 Закону України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки», Указу Президента України «Про затвердження Концепції державної політики у сфері боротьби з організованою злочинністю» від 21.10.2011 р. №1000/2011, Зasad державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційної стратегії) на 2014-2017 роки. Результати дослідження повинні сприяти реалізації Указу Президента України №5/2015 «Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» від

12 січня 2015 року. Робота виконана відповідно до плану науково-дослідної роботи кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національного університету «Одеська юридична академія» на 2011–2015 рр. «Кримінологічні, пенітенціарні та кримінально-правові заходи забезпечення сталого розвитку суспільства» як складової плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» на тему «Теоретичні та практичні проблеми забезпечення сталого розвитку української державності та права» (державний реєстраційний номер 0110U000671).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є кримінологічне вивчення фінансового шахрайства в інвестиційно-будівельній сфері та розробка на його основі науково обґрунтованих напрямків попередження цього явища.

Для досягнення поставленої мети в дисертації вирішувалися такі завдання:

- охарактеризувати інвестиційно-будівельну сферу як об'єкт кримінологічного дослідження;
- визначити поняття та надати кримінально-правову характеристику фінансовому шахрайству;
- проаналізувати показники фінансового шахрайства в інвестиційно-будівельній сфері;
- дослідити механізм фінансового шахрайства в інвестиційно-будівельній сфері;
- здійснити характеристику осіб, які вчинили фінансові шахрайства в інвестиційно-будівельній сфері;
- визначити та обґрунтувати особливості детермінації фінансового шахрайства в будівельній сфері;
- окреслити соціальні передумови попередження фінансового шахрайства в інвестиційно-будівельній сфері;
- розробити пропозиції щодо удосконалення кримінально-правових

заходів протидії фінансовому шахрайству;

– запропонувати заходи віктимологічної профілактики шахрайства в інвестиційно-будівельній сфері.

Об'єктом дослідження є система суспільних відносин, які виникають у зв'язку з процесами криміналізації інвестиційно-будівельної сфери та діяльністю щодо протидії їм.

Предметом дослідження є кримінологічний аналіз фінансового шахрайства в інвестиційно-будівельній сфері.

Методи дослідження обрані, виходячи з поставлених у роботі мети і завдань дослідження, з урахуванням його об'єкта та предмета.

У дисертаційному дослідженні використано сукупність загальнонаукових та спеціально-наукових методів пізнання соціально-правової дійсності, що забезпечили його об'єктивність та всебічність. Методологічною основою роботи став діалектичний метод, що дозволив розглянути природу фінансового шахрайства в інвестиційно-будівельній сфері у розвитку та взаємозв'язку з іншими процесами та явищами соціального буття, сприяв розумінню об'єкта дослідження в контексті поєднання потреб науки та практики (п.п. 1.1, 1.3, 1.4, 2.1, 2.2, 2.3). Історико-правовий метод дозволив прослідкувати еволюцію поглядів вчених на зміст фінансового шахрайства та інші наукові проблеми, а також використовувався при аналізі положень кримінального законодавства різних часів (п.п. 1.2, 3.2). Формально-догматичний метод було використано для тлумачення окремих положень чинного законодавства України та законодавства зарубіжних країн щодо структури інвестиційних відносин у будівництві та визначення фінансового шахрайства (п.п. 1.1, 1.2, 2.2, 3.2). Порівняльно-правовий метод було застосовано при вивченні зарубіжного досвіду криміналізації фінансового шахрайства (п.п. 1.2, 3.2). Формально-логічний метод було застосовано для тлумачення та розмежування основних понять та деяких наукових категорій (п.п. 1.2, 2.1, 3.1); системно-структурний – для визначення основних детермінантів фінансового шахрайства в будівельній

сфері (п.п. 2.2, 2.3). За допомогою контент-аналізу були проаналізовані основні наукові розробки з проблематики теми, повідомлення у засобах масової інформації, аналітичні матеріали правоохоронних органів, судова практика, висновки та пропозиції експертів щодо стану та протидії шахрайству в будівельній сфері (п.п. 1.3, 1.4, 2.1, 2.2, 3.1). Статистичний метод використовувався при оцінці показників та виявленні тенденцій фінансового шахрайства в інвестиційно-будівельній сфері (п. 1.3); конкретно-соціологічний – у процесі анкетного опитування, для проведення аналізу матеріалів практики та інших документів (п.п. 1.3, 1.4, 2.1, 2.2, 2.3, 3.1, 3.2, 3.3); методи узагальнення й моделювання були використані при дослідженні існуючої практики попередження фінансового шахрайства в інвестиційно-будівельній сфері, а також внесення пропозицій щодо її вдосконалення (п. 3.2).

Емпіричну основу дослідження становить комплекс даних практичного характеру, джерелами яких є: систематизовані статистичні дані Міністерства внутрішніх справ України та Генеральної прокуратури України щодо стану шахрайства та пов'язаних з ним злочинів за 1992-2014 рр.; узагальнені результати вибіркового вивчення 70 вироків та ухвал у кримінальних справах (провадженнях), ухвалених судами України щодо злочинів у сфері інвестування будівництва, що були скоєні в період з 2002 по 2011 рр.; результати анкетування 184 експертів (працівників органів прокуратури та Національної поліції України) та громадян України загальною кількістю 455 осіб, проведеного в м. Києві, Вінницькій, Волинській, Дніпропетровській, Запорізькій, Івано-Франківській, Київській, Миколаївській, Одеській, Харківській, Херсонській областях; показники Державної служби статистики України щодо обсягів будівництва; результати контент-аналізу офіційних повідомлень правоохоронних органів та публікацій у засобах масової інформації про правопорушення під час ведення будівництва за 2006-2015 рр.; аналітичні матеріали, отримані з альтернативних джерел (PricewaterhouseCoopers Україна, Громадська організація «Асоціація допомоги

постраждалим інвесторам» та ін.).

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація є першим в українській кримінологічній науці комплексним дослідженням фінансового шахрайства в інвестиційно-будівельній сфері та напрямків його попередження.

За результатами здійсненого дослідження одержано такі результати, які мають наукову новизну:

вперше:

обґрунтовано розгляд фінансового шахрайства через концепцію предметної діяльності та надано відповідне визначення поняття «фінансове шахрайство в інвестиційно-будівельній сфері» як діяльності, що виражається у системі взаємопов'язаних протиправних (у тому числі кримінальних) та легальних дій, які вчиняються шляхом обману, зловживання довірою та/або зловживання службовим становищем в процесі формування, розподілу та використання грошових фондів у сфері будівництва, посягають на фінансові ресурси держави, суб'єктів господарювання та громадян з метою отримання матеріальної вигоди;

доведено теоретичну та практичну значущість виділення та статистичного обліку у структурі економічної злочинності окремої категорії злочинів у сфері будівництва, що посягають на встановлений законом порядок ведення будівельної діяльності, ринкові механізми його функціонування, залучення та використання інвестицій у цій сфері;

встановлено, що фінансове шахрайство в інвестиційно-будівельній сфері виявляється у системі злочинів та інших протиправних дій, основними з яких є: шахрайство; привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем; шахрайство з фінансовими ресурсами; зловживання владою або службовим становищем; зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми; супутніми – самовільне зайняття земельної ділянки та самовільне будівництво; ухилення від сплати податків;

легалізація доходів отриманих злочинним шляхом; підроблення документів, печаток, штампів та бланків, збут чи використання підроблених документів, печаток, штампів; службове підроблення; корупційні правопорушення та ін.;

запропоновано систему попередження фінансового шахрайства в інвестиційно-будівельній сфері на основі поєднання соціальних заходів стимулювання розвитку будівельної галузі, спрямованих на її детінізацію, заходів кримінально-правового впливу та віктимологічної профілактики;

обґрунтовано необхідність доповнення Розділу VII «Злочини у сфері господарської діяльності» Кримінального кодексу України спеціальною нормою, а саме окремою статтею, яка б передбачала самотійну відповідальність за шахрайство при здійсненні інвестиційної діяльності;

удосконалено:

наукові погляди та підходи до визначення фінансового шахрайства, його співвідношення із суміжними категоріями: шахрайство, економічне шахрайство, шахрайство з фінансовими ресурсами тощо;

пропозиції використання зарубіжного досвіду щодо криміналізації фінансового шахрайства та розроблення профілактичного законодавства. На підставі цього запропоновані зміни до КК України;

характеристику механізму та способів вчинення шахрайства при інвестуванні будівництва. Так, механізм злочинних дій в більшості випадків характеризувався поєднанням правомірних та протиправних дій. Запропоновано виділяти дві основні групи фінансового шахрайства: 1) злочини без наміру виконувати зобов'язання щодо будівництва; 2) злочини, пов'язані із частковим заволодінням або нецільовим використанням коштів інвесторів на етапах будівництва об'єкту та здачі його в експлуатацію;

кримінологічну характеристику основних факторів, що детермінують фінансове шахрайство в інвестиційно-будівельній сфері, яка включає систему соціально-економічних, правових та соціально-психологічних детермінант;

наукові погляди щодо ролі корупційних відносин у процесах

криміналізації будівельної галузі з урахуванням останніх змін до антикорупційного законодавства. Визначено, що прояви корупції мають місце на всіх етапах будівництва, є одним з факторів поширення правопорушень у галузі, а вартість корупційної складової переноситься у собівартість кінцевого об'єкту будівництва;

пропозиції щодо відмежування фінансового шахрайства від невиконання цивільно-правових угод. Таке відмежування повинно проводитись на підставі виявлення умислу на незаконне заволодіння або нецільове використання грошовими коштами інвесторів будівництва;

дістало подальшого розвитку:

пропозиції щодо вдосконалення діяльності контролюючих та правоохоронних органів, їх взаємодії із громадськими та експертними організаціями у сфері попередження фінансового шахрайства та інших правопорушень в будівництві;

пропозиції щодо створення системи допомоги потерпілим від фінансового шахрайства в інвестиційно-будівельній сфері, яка б передбачала механізми відшкодування збитків і заходи соціальної та психологічної підтримки потерпілих;

пропозиції щодо підвищення правової освіченості та інформованості учасників відносин у сфері будівництва про можливі криміногенні ризики.

Практичне значення одержаних результатів. Висновки та пропозиції, сформульовані в дисертації, можуть бути використані у:

– науково-дослідній роботі – для подальшого вивчення проблематики фінансового шахрайства та удосконалення механізмів його попередження;

– правотворчості та правозастосуванні – для удосконалення правового регулювання інвестиційно-будівельних відносин, нормативного закріплення та забезпечення правового захисту прав потерпілих інвесторів, для підвищення ефективності запобіжної діяльності контролюючих та правоохоронних органів у сфері контролю за будівельною діяльністю (акт впровадження наукових

розробок дисертаційного дослідження в практичну діяльність управління захисту економіки в Одеській області Департаменту захисту економіки Національної поліції України від 09.11.2015 р.);

– навчальному процесі – при викладанні курсу «Кримінологія», спеціальних курсів кримінологічного циклу, а також при підготовці та написанні підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій, практикумів із зазначених дисциплін (акт впровадження результатів дисертаційного дослідження в навчальний процес Національного університету «Одеська юридична академія» від 21.09.2015 р.).

Апробація результатів дисертації. Основні положення та результати дисертаційного дослідження доповідалися на науково-практичних конференціях та семінарах, зокрема: Міжнародній науково-практичній конференції «Правова і кримінологічна культура в механізмі протидії злочинності» (м. Одеса, 1-2 жовтня 2012 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Теоретичні та практичні проблеми забезпечення сталого розвитку державності та права» (м. Одеса, 30 листопада 2012 р.); Регіональному науковому семінарі «Закон, проступок, відповідальність» (м. Одеса, 1 лютого 2013 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Правове життя сучасної України» (м. Одеса, 16-17 травня 2013 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Правове життя сучасної України» (м. Одеса, 16-17 травня 2014 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні тенденції в юридичній науці України та зарубіжних країн» (м. Запоріжжя, 26-27 грудня 2014 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «VI Всеукраїнські наукові читання з кримінальної юстиції пам'яті професора В. П. Колмакова» (м. Одеса, 18 квітня 2015 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Правові та інституційні механізми забезпечення сталого розвитку України» (м. Одеса, 15-16 травня 2015 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні питання державотворення в Україні» (м. Київ, 22 травня 2015 р.); Всеукраїнській конференції «Теорія і

практика віктимології» (м. Харків, 12 листопада 2015 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Юридична наука та практика: виклики сучасних євроінтеграційних процесів» (м. Братислава, Словацька Республіка, 27-28 листопада 2015 р.).

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження викладені у чотирнадцяти публікаціях, чотири з яких – наукові статті, опубліковані у фахових виданнях, перелік яких затверджено МОН України, одна публікація – у зарубіжному періодичному виданні.

Структура дисертації обумовлена метою, предметом і завданнями дослідження. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, які містять десять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (256 найменувань) та додатків. Загальний обсяг роботи становить 246 сторінок, з яких обсяг основного тексту – 196 сторінок, додатків – 22 сторінки.

РОЗДІЛ 1.

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ФІНАНСОВОГО ШАХРАЙСТВА В ІНВЕСТИЦІЙНО-БУДІВЕЛЬНІЙ СФЕРІ

1.1. Інвестиційно-будівельна сфера як об'єкт кримінологічного дослідження

Будівництво – одна з найдавніших сфер матеріального виробництва, провідна галузь економіки, без якої неможливо уявити існування людського суспільства. З розвитком технологій, науково-технічним прогресом будівництво зазнало не тільки кількісних змін, що полягають у суттєвому збільшенні будівель та споруд, але й якісних, що характеризуються використанням складних архітектурних рішень, сучасних технологій та матеріалів.

З переходом до ринкових відносин в будівництві також відбулись значні зміни. Сьогоднішня будівельна галузь України відрізняється від тієї, яка функціонувала за радянських часів. Перш за все, будівництво перестало бути суто державним. Воно майже повністю перейшло до рук приватних підприємницьких структур, стало комерційним, привабливим бізнесом, одночасно маючи велике соціальне значення.

Слід констатувати, що найбільшого розвитку в нашій країні отримало цивільне будівництво, а саме, житлове. Така діяльність ведеться з активним залученням інвестицій. Зараз менше 1% житлового будівництва ведеться за державні кошти, решта – за рахунок коштів приватних інвесторів.

Разом із ринковими позитивними змінами, розвиток будівництва в Україні має й істотні негативні тенденції. Чи не головною проблемою є процеси тінізації та криміналізації галузі. Правопорушення та зловживання у цій сфері мають систематичний характер та відбуваються на всіх стадіях технологічного циклу. Одним із проявів кримінальної деформації інвестиційно-будівельних відносин є фінансове шахрайство. Окрім великих матеріальних збитків

криміналізація відносин з будівництва підриває інвестиційний клімат, соціальну захищеність громадян, довіру до забудовників та правоохоронних органів, гальмує розвиток будівельної галузі.

Не дивлячись на наявність актуальних проблем, пов'язаних із тінізацією та криміналізацією інвестиційно-будівельних відносин, поширенні правопорушень у цій сфері, в Україні відсутні комплексні кримінологічні дослідження фінансового шахрайства в будівельній сфері.

При цьому, варто звернути увагу на стан наукової розробленості зазначеної проблеми. Вивченню криміналістичних особливостей розслідування фінансового шахрайства присвячено докторську дисертацію С. В. Чернявського «Теоретичні та практичні основи методики розслідування фінансового шахрайства» (2010 р.) [2]. В цьому ж році автором було опубліковано монографію «Фінансове шахрайство: методологічні засади розслідування». Зазначена робота присвячена в цілому криміналістичному вивченню фінансового шахрайства без аналізу його проявів у будівництві. Робота складається із п'яти розділів, які присвячені вивченню феномену фінансового шахрайства, криміналістичному аналізу, розслідуванню, виявленню та розкриттю фінансового шахрайства [3].

В Україні у 2009 році вийшов навчально-практичний посібник С. С. Чернявського та А. В. Микитчика «Розслідування шахрайств у сфері фінансування будівництва житла». Робота складається з 6 розділів, що присвячені характеристиці загальних тенденцій криміналізації ринку будівництва житла України, аналізу правовідносин у сфері фінансування будівництва житла, кримінально-правовій та криміналістичній характеристиці шахрайств у сфері фінансування будівництва житла та іншим питанням [4].

Також слід звернути увагу на дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність І. М. Попової «Розслідування шахрайств, пов'язаних із залученням коштів

громадян на будівництво житла» (2011 р.) [5].

Фінансове та економічне шахрайство, організоване шахрайство та шахрайство у сфері будівництва житла у кримінально-правовому, криміналістичному та кримінологічному аспектах також були предметом досліджень зарубіжних авторів: С. Альбрехта (W. Steve Albrecht), Дж. Вернца (Gerald W. Wernz), І. В. Ільїна, О. Г. Карповича, Д. Ю. Левшица, Н.Ю. Макарової, О. М. Розіна, Д. О. Теплової, Т. Уільямса (Timothy L. Williams) [6; 7; 8; 9; 10]. Роботи цих науковців мають беззаперечну дослідницьку цінність та важливе значення у вивченні фінансового шахрайства в інвестиційно-будівельній сфері. Однак, вони були проведені з урахуванням зарубіжного законодавства та криміногенної ситуації, й присвячені проявам фінансового шахрайства у різних сферах (банківська, страхова, будівельна тощо).

Слід підкреслити, що комплексне кримінологічне дослідження фінансового шахрайства в інвестиційно-будівельній сфері у вітчизняній кримінології не проводилось. У зв'язку з цим не розробленими залишаються питання кримінологічної характеристики фінансового шахрайства у цій сфері, його показників, детермінантів, особи злочинця, впровадження пріоритетних напрямків попередження тощо.

Кримінологічний аналіз фінансового шахрайства в будівництві доцільно розпочати із визначення та характеристики відносин, що становлять зміст категорії «інвестиційно-будівельна сфера».

Будівельна галузь – одна з пріоритетних галузей економіки, що має велике соціальне значення. Сучасний стан та тенденції розвитку будівництва в Україні є надзвичайно актуальними. Наявні соціально-економічні та організаційно-управлінські проблеми, відставання правового регулювання господарських відносин, відсутність систематизованого будівельного законодавства на фоні стрімкого розвитку ринкової економіки та її будівельного сегменту призводять до фактичної неврегульованості зазначених

відносин.

В умовах проголошеної інтеграції до Європейського співтовариства існуючі проблеми в будівельній сфері набувають особливо гострого характеру. Актуальною є потреба у науковому вивченні об'єктивної ситуації, що склалася у будівництві. Без ґрунтовного аналізу особливостей розвитку будівельної сфери, правових, організаційних та інших чинників, що призводять до тінізації зазначених відносин, неможливо усунути наявні недоліки та створити законодавчу систему, яка б забезпечила ефективний розвиток будівництва в Україні.

З точки зору кримінологічного дослідження тіньового сегменту будівництва та формування заходів попередження шахрайства у галузі визначне значення має аналіз будівельних відносин в Україні та структурно-правова характеристика ринку нерухомості.

Вагомий внесок у дослідження інвестиційного процесу в ринкових умовах внесли С. Л. Брю, Л. Дж. Гітман, Дж. М. Кейнс, К. Р. Макконнелл, М. Марковіц, М. Міллер, Ф. Модільяні, М. Портер, І. Фішер, В. Шарп. Проблематика регулювання будівельних відносин в Україні, здійснення інвестиційної діяльності у цій сфері розглядається у працях таких дослідників, як: А. В. Воробйов, Н. О. Доценко-Білоус, О. О. Квасницька, М. В. Лукашина, Т. Ф. Сидорченко та ін.

Слід зауважити, що будівництво – широка категорія, яка включає в себе різні галузі та об'єкти як кінцевий результат будівельної діяльності.

Залежно від виду та об'єктів існують різні визначення будівництва. В національному законодавстві України використовуються наступні визначення поняття «будівництво»:

1) будівництво – спорудження нового об'єкта, реконструкція, розширення, добудова, реставрація і ремонт об'єктів, виконання монтажних робіт [11];

2) будівництво – повний комплекс діяльності щодо спорудження атомної

станції (АС) [12];

3) будівництво – спорудження нових систем транспортування нафти та газу або будь-якої нової частини Міждержавної системи транспортування нафти та газу [13].

Міжнародна організація праці у Рекомендації щодо безпеки та гігієни праці у будівництві №175 від 20 червня 1988 р. зазначає, що термін «будівництво» охоплює [14]:

1) будівельні роботи, серед них земляні роботи і спорудження, конструктивні зміни, реставраційні роботи, капітальний і поточний ремонт (куди входять чистка й пофарбування) та знесення усіх видів будинків чи будівель;

2) цивільне будівництво, куди входять земляні роботи й спорудження, конструктивні зміни, капітальний і поточний ремонт та знесення, наприклад, аеропортів, доків, гаваней, внутрішніх водних шляхів, гребель, захисних споруд на берегах річок і морів поблизу зон обвалів, автомобільних доріг і шосе, залізниць, мостів, тунелів, віадуків та об'єктів, пов'язаних з наданням послуг, таких як комунікації, дренаж, каналізація, водопостачання й енергопостачання;

3) монтаж та демонтаж будов і конструкцій з елементів заводського виробництва, а також виробництво збірних елементів на будівельному майданчику.

Виходячи із сутнісного значення терміну, будівництво можна розглядати:

1) як галузь економіки, що має соціально-культурну та промислову спрямованість;

2) як вид економічної діяльності відповідно до Класифікації видів економічної діяльності (КВЕД), що включає в себе будівництво будівель, споруд та спеціалізовані будівельні роботи;

3) як галузь матеріального виробництва, в якій створюються об'єкти будівництва виробничого та невиробничого призначення;

4) як галузь народного господарства;

5) як процес створення будівельних об'єктів. В цьому значенні будівництво фактично збігається із будівельним роботами.

В залежності від виду будівельних об'єктів можна виділити наступні галузі будівництва:

- промислове будівництво (підприємства, фабрики, заводи, склади);
- транспортне будівництво (автомобільні дороги та залізничні шляхи, мости, тунелі тощо);
- цивільне будівництво (об'єкти житлової нерухомості, а також об'єкти державного й громадського призначення: учбові заклади, музеї, будівлі органів влади та місцевого самоврядування тощо);
- гідротехнічне та гідромеліоративне будівництво (канали, водосховища, дамби, системи поливу тощо);
- сільськогосподарське будівництво (об'єкти сільського господарства, наприклад, ферми);
- військове будівництво (об'єкти військового призначення, захисні спорудження);
- комерційне будівництво (торгівельні комплекси, магазини).

Згідно зі ст. 1 Закону України «Про основи містобудування» від 16 листопада 1992 року №2780-XII містобудування (містобудівна діяльність) – це цілеспрямована діяльність державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, громадян, об'єднань громадян по створенню та підтриманню повноцінного життєвого середовища, яка включає прогнозування розвитку населених пунктів і територій, планування, забудову та інше використання територій, проектування, будівництво об'єктів містобудування, спорудження інших об'єктів, реконструкцію історичних населених пунктів при збереженні традиційного характеру середовища, реставрацію та реабілітацію об'єктів культурної спадщини, створення інженерної та транспортної інфраструктури [15].

Помилковим є ототожнення будівельної та архітектурної діяльності.

Відповідно до Закону України «Про архітектурну діяльність» від 20 травня 1999 року №687-XIV архітектурна діяльність – діяльність по створенню об'єктів архітектури, яка включає творчий процес пошуку архітектурного рішення та його втілення, координацію дій учасників розроблення всіх складових частин проектів з планування, забудови і благоустрою територій, будівництва (нового будівництва, реконструкції, реставрації, капітального ремонту) будівель і споруд, здійснення архітектурно-будівельного контролю та авторського нагляду за їх будівництвом, а також здійснення науково-дослідної та викладацької роботи у цій сфері [16].

Об'єктами архітектурної діяльності (об'єктами архітектури) є будинки і споруди житлово-цивільного, комунального, промислового та іншого призначення, їх комплекси, об'єкти благоустрою, садово-паркової та ландшафтної архітектури, монументального і монументально-декоративного мистецтва, території (частини територій) адміністративно-територіальних одиниць і населених пунктів.

Підтвердженням особливого статусу й значення будівництва слугує також положення про обов'язковість ліцензування такої діяльності (п. 11 ч. 1 ст. 9 ЗУ «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» від 1 червня 2000 р. №1775-III) [17]. Порядок ліцензування господарської діяльності, пов'язаної із створенням об'єктів архітектури, передбачений та затверджений Постановою Кабінету Міністрів України «Про ліцензування господарської діяльності, пов'язаної із створенням об'єктів архітектури» від 5 грудня 2007 р. №1396 [18]. Плата за видачу ліцензії справляється на підставі Постанови Кабінету Міністрів України від 29 листопада 2000 р. №1755 «Про термін дії ліцензії на провадження певних видів господарської діяльності, розміри і порядок зарахування плати за її видачу» [19].

Проектування та будівництво об'єктів здійснюється власниками або користувачами земельних ділянок у такому порядку: 1) отримання замовником або проектувальником вихідних даних; 2) розроблення проектної документації

та проведення у випадках, передбачених законом, її експертизи; 3) затвердження проектної документації; 4) виконання підготовчих та будівельних робіт; 5) прийняття в експлуатацію закінчених будівництвом об'єктів; 6) реєстрація права власності на об'єкт містобудування [20].

Експертизі підлягає така містобудівна документація:

- 1) Генеральна схема планування території України;
- 2) схеми планування окремих частин території України;
- 3) схеми планування території Автономної Республіки Крим, областей, районів;
- 4) генеральні плани міст – після проведення громадських слухань їх проектів [21].

Відповідно до ст. 317 Господарського кодексу України будівництво об'єктів виробничого та іншого призначення, підготовка будівельних ділянок, роботи з обладнання будівель, роботи з завершення будівництва, прикладні та експериментальні дослідження і розробки тощо, які виконуються суб'єктами господарювання для інших суб'єктів або на їх замовлення, здійснюються на умовах підряду [22].

Перед початком виконання будівельних робіт необхідно пройти процедуру затвердження проекту будівництва та проведення його експертизи. Відповідно до Порядку затвердження проектів будівництва та проведення їх експертизи, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 11 травня 2011 р. №560, обов'язковій експертизі підлягають проекти будівництва об'єктів, що:

– належать до IV і V категорії складності, – щодо дотримання вимог до їх міцності, надійності та довговічності, санітарного та епідеміологічного благополуччя населення, екології, охорони праці, енергозбереження, пожежної, техногенної, ядерної та радіаційної безпеки;

– споруджуються на територіях із складними інженерно-геологічними та техногенними умовами, – щодо їх міцності, надійності та довговічності;

– споруджуються із залученням коштів державного бюджету, бюджету Автономної Республіки Крим, місцевих бюджетів, – щодо кошторисної частини проекту будівництва.

За рішенням замовника будівництва може проводитись також експертиза інших проектів будівництва [23].

Для визначення категорії складності об'єкта будівництва необхідно звернутись до положень Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку об'єктів будівництва до IV і V категорій складності» від 27 квітня 2011 р. №557 [24] (до цього використовувалось роз'яснення Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України, яке містилось у Листі від 04.04.2011 р. №24-10/2759/0/6-11 [25]) та Закон України «Про об'єкти підвищеної небезпеки» від 18 січня 2001 р. [26].

Порядок виконання підготовчих та будівельних робіт врегульовано Постановою Кабінету Міністрів України від 13 квітня 2011 р. №466 [27], порядок та процедура прийняття в експлуатацію закінчених об'єктів будівництва – Постановою КМУ від 13.04.2011 р. №461 [28].

Як бачимо, «будівництво» є широкою та складною за змістом категорією, що охоплює різні сфери та галузі. Об'єкти нерухомості, як кінцевий результат будівельної діяльності, мають різну правову природу, функціональне призначення, що обумовлюють специфіку та різноплановість галузей будівництва, професійні учасники яких повинні мати спеціальні знання, враховуючи особливості об'єктів, що будуються.

Розвиток форм інвестиційної діяльності зумовлений формуванням ринкових відносин в економіці України [29, с. 6]. Інвестиційний процес є невід'ємною складовою господарської діяльності. Будівництво не є виключенням. В сучасних умовах розвиток будівництва неможливий без використання інвестицій. Світові та регіональні масштаби будівельної діяльності характеризуються стрімким розвитком галузі, що виражається у появі різних за функціональним

спрямуванням будівель та споруд, використанні складних архітектурних рішень, новітніх будівельних технологій та матеріалів, забудовою раніше непридатних територій, забезпеченням їх всіма необхідними комунікаціями тощо. Достатньо високим залишається попит на будівництво об'єктів житлової нерухомості різних цінових категорій: від економ класу до елітного житла преміум класу.

Термін «інвестиції» походить від латинського *invest* – вкладати.

Чинне законодавство України визначає інвестиції як всі види майнових та інтелектуальних цінностей, що вкладаються в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності, в результаті якої створюється прибуток (доход) або досягається соціальний ефект. Інвестиційною діяльністю є сукупність практичних дій громадян, юридичних осіб і держави щодо реалізації інвестицій (Закон України «Про інвестиційну діяльність») [30].

В економічній літературі під інвестиціями в найбільш широкому значенні традиційно розуміється реалізація певних економічних проектів у теперішній час з метою отримання доходу у майбутньому.

Термін «інвестиції», зазвичай, трактується як будь-яке вкладення коштів, яке може і не призводити до зростання капіталу чи одержання прибутку. Досить часто до інвестицій відносять так звані споживчі інвестиції, тобто придбання предметів тривалого користування, що за своєю економічною суттю не можуть належати до інвестицій. Тобто інвестування капіталу може здійснюватись не лише у грошовій формі, але й у формі рухомого (нерухомого) майна, різноманітних фінансових інструментів (цінних паперів), нематеріальних активів [31, с. 6].

Слід звернути увагу на неоднакове визначення понять «інвестиції» та «інвестиційна діяльність», що надаються у літературі. Як зазначає Т. В. Майорова, поняття «інвестиції» є занадто всебічним, щоб дати йому єдине та вичерпне визначення. У різних розділах економічної науки та різних галузях практичної діяльності його тлумачення має свої особливості [31, с. 4].

Т. Г. Касьяненко звертає увагу на неоднакове визначення цього поняття в західній науковій літературі [32, с. 9]:

- інвестиція (investment) – збільшення обсягу функціонуючого в економічній системі капіталу, тобто запропонованої кількості засобів виробництва, створеного людьми (Е. Дж. Долан, Д. Ліндсей);

- інвестиція (investment) – витрати на виробництво та накопичення засобів виробництва і збільшення матеріальних запасів (К. Р. Макконнелл, С. Л. Брю).

Підсумовуючи думки вчених щодо змісту категорії «інвестиції», можна виділити наступні основні підходи до її визначення:

1) *макроекономічне визначення*. Інвестиції – це частина валового внутрішнього продукту, яка не спожита у поточному періоді та забезпечує приріст капіталу в економіці країни у майбутньому;

2) *мікроекономічне визначення*. Інвестиції – це процес створення нового капіталу;

3) *фінансове визначення*. Інвестиції – це придбання реальних чи фінансових активів з метою отримання прибутку; активи, що вкладуються в господарську діяльність з метою отримання доходу.

В літературі існують різні класифікації інвестицій. Найбільш загальним є поділ інвестицій на реальне та фінансове інвестування [33, с. 13]. Реальні інвестиції охоплюють діяльність, пов'язану із створенням нових матеріальних об'єктів, що матимуть прибуток за рахунок виробництва й продажу товарів і послуг. Фінансові інвестиції є вкладенням коштів у фінансові операції та цінні папери.

Окремої уваги при аналізі інвестиційно-будівельних відносин заслуговує цивільне будівництво, яке включає в себе, перш за все, зведення об'єктів житлової нерухомості. Однією з тенденцій, що склалася останніми роками на будівельному ринку України, є скорочення обсягів будівництва житла за рахунок державних коштів та відповідне збільшення обсягів будівництва за рахунок залучення коштів приватних інвесторів. Так, у 2008 році за рахунок залучення

коштів населення збудовано 6,5 млн. кв. м (64%), за рахунок підприємств – 2,2 млн. кв. м (22%). Для порівняння, у 2014 році за держані кошти було збудовано лише 3400 кв. м житла, що складає менш ніж 0,1% від загального обсягу житлової нерухомості [34].

Велике значення галузі цивільного будівництва пояснюється природою та соціальним значенням об'єктів житлової нерухомості. Потреба людини в житлі є однією з базових. Пояснюється це не лише великим соціальним значенням останнього, але й виходить із характеристики людини як істоти біологічної. В цьому контексті житло (у широкому розумінні) настільки ж необхідне для підтримання життєдіяльності особи, як харчування, лікування тощо. Житло виступає не тільки як матеріальна потреба, але і як духовна. Психологи пов'язують це з асоціюванням у свідомості людини дому з безпекою, що виконує функцію захисту від несприятливих факторів зовнішнього середовища природного, соціального і техногенного характеру.

Фундаментальні міжнародні правові документи серед економічних та соціальних прав людини визнають і право на житло. Це, зокрема, Загальна декларація прав людини 1948 р. [35], Європейська соціальна хартія 1961 р. [36], Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права 1966 р. [37] та інші.

Основний закон України в статті 47 гарантує право кожному на житло та передбачає різні шляхи для його задоволення: будівництво, придбання у власність, оренда [38]. Таким чином, будівництво житла – конституційне право громадян.

Право на будівництво житла слід тлумачити розширено, тобто це і фактична особиста діяльність по зведенню об'єкта нерухомості, а також участь у фінансуванні будівництва компанією-забудовником.

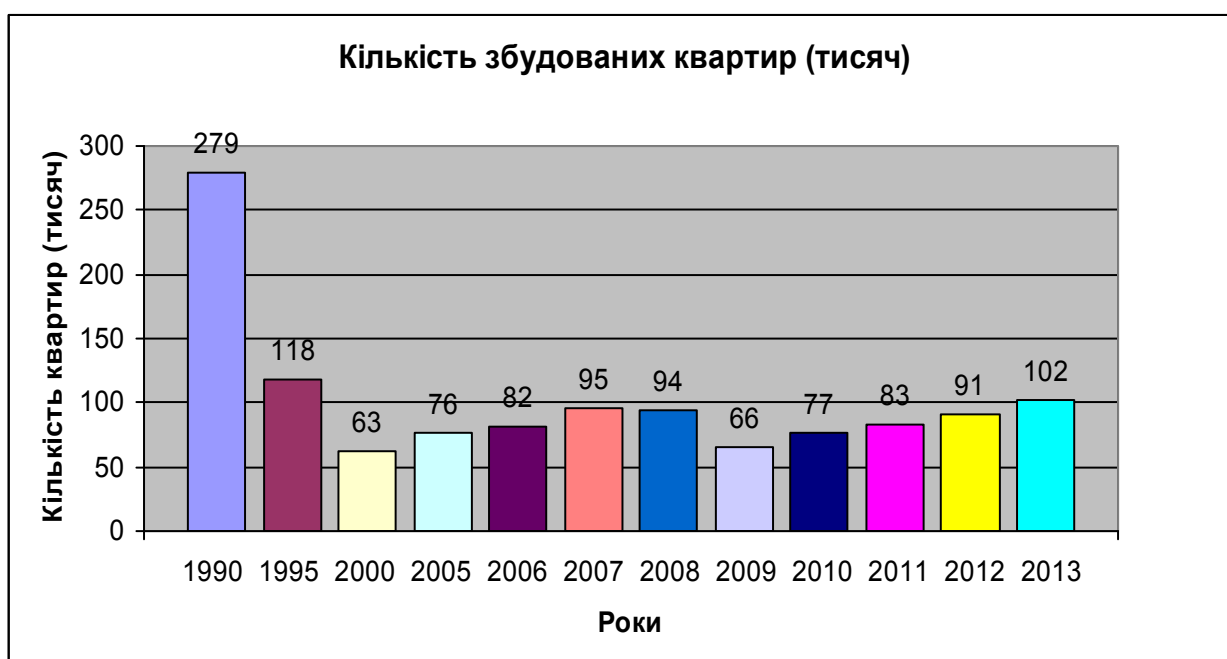
Сучасні показники житлового будівництва в Україні характеризуються різким зниженням темпів будівництва житла з часу отримання Україною незалежності, соціальною напругою та незадовільним забезпеченням населення

пільговим житлом, незадовільним вирішенням питання оновлення застарілого житлового фонду.

Проаналізувавши дані Державної служби статистики України, зауважимо, що будівництво житла після здобуття Україною незалежності значно скоротилося [39].

Перша діаграма (Діаграма 1) зображує, що кількість збудованих квартир різко зменшилась з 279 тисяч квартир у 1990 році до 118 тисяч у 1995 році. Далі темпи будівництва впали ще більше: до 63 тисяч у 2000 році, 62 тисяч у 2003 році. Збільшення обсягів будівництва житлової нерухомості розпочалось лише у 2005 році – до 76 тисяч збудованих квартир, 82 тисяч – у 2006 році, 95 та 94 тисяч – у 2007 та 2008 роках відповідно. Але через кризу у 2009 році темпи будівництва знову зменшилися до 66 тисяч. У 2010 році збудовано 77 тисяч квартир. В 2011 та 2012 роках було збудовано 83 та 91 тисяч квартир відповідно, в 2013 році – 102 тисячі.

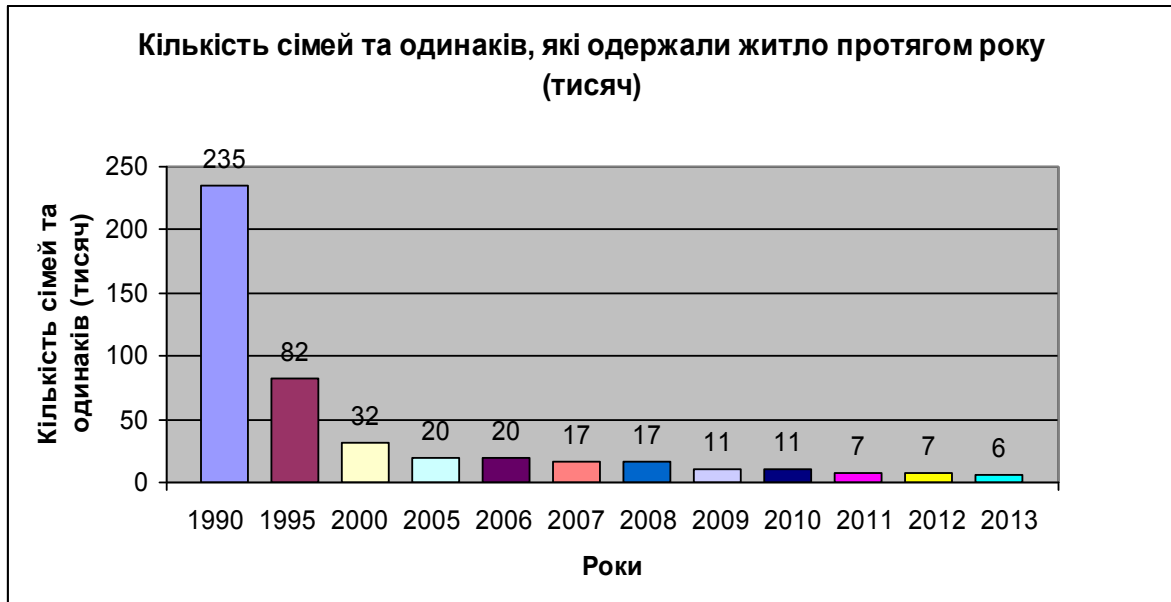
Діаграма 1

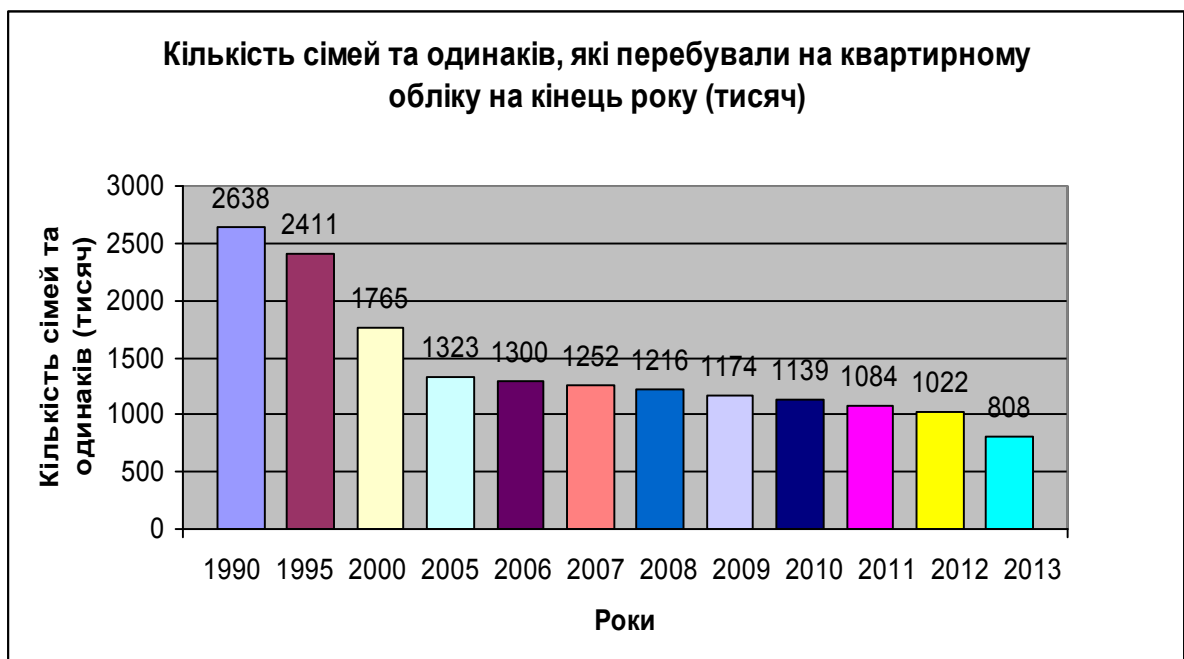
Друга та третя діаграми зображують кількість сімей та однаків, які отримали житло протягом року (Діаграма 2) і які перебували на квартирному обліку на кінець року (Діаграма 3). Бачимо, що проблема забезпечення

населення пільговим житлом вирішується повільними темпами, тобто «квартирне питання» для багатьох сімей залишається невирішеним.

Діаграма 2

Діаграма 3

Окрім соціально-економічних та політичних факторів (національна та світова фінансові кризи, політична нестабільність тощо), що обумовлюють нестабільність розвитку будівельного ринку, житлове будівництво характеризується процесами тінізації та криміналізації. Як зазначає Б. В. Борін,

правопорушення в будівництві відбуваються на всіх стадіях технологічного циклу: виділення органами влади земельних ділянок під забудову; залучення підрядчиків, кредитів та інвесторів; процес будівельно-монтажних робіт; процедура прийому збудованого об'єкта (здача в експлуатацію); реалізація об'єктів житлового будівництва на первинному ринку; перепродаж квартир через ріелторські фірми або «чорних» маклерів на вторинному ринку [40, с. 17].

Розвиток будівельної галузі є важливим чинником економічної та соціальної стабільності в державі. Будівництво – особлива сфера економіки. Вирішення проблеми оновлення житлового та комерційного фонду, зведення споруд державного, муніципального, промислового значення тощо стає можливим лише за умов нормального стану будівництва.

Будівельні відносини, як різновид суспільних відносини, мають свої характерні ознаки та особливості. Специфіка відносин з будівництва обумовлена об'єктом регулювання, суб'єктним складом та складною структурою. Велике значення будівельної сфери підтверджується наявністю ліцензійно-дозвільного елементу у структурі відносин з будівництва.

Про специфіку будівельних відносин говорять не лише теоретики, але й практики. Так, адвокат Н. О. Доценко-Білоус пропонує виділити будівельне право України та розглядати його як окрему галузь права, що має свій предмет та методи правового регулювання. На думку автора, будівельне право є комплексною галуззю права, предметом якої виступає сукупність суспільних відносин, що виникають у процесі прийняття рішення про будівництво, інвестування будівництва, здійснення будівництва та експлуатації збудованого об'єкта.

Суб'єктами будівельного права Н. О. Доценко-Білоус визначає:

1) державні регулятори – засновки дозвільної системи в будівництві (Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України; Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг; Національна комісія з цінних

паперів та фондового ринку; санітарно-епідеміологічні служби; управління пожежної безпеки; органи земельних ресурсів тощо);

2) органи місцевого самоврядування (питання управління майном, що перебуває у комунальній власності; затвердження програм соціально-економічного та культурного розвитку й контроль за їх виконанням; затвердження бюджетів адміністративно-територіальних одиниць тощо);

3) забудовники – особи, які отримали право на забудову територій, будівництво об'єкта;

4) замовники – юридичні або фізичні особи, які самостійно чи за дорученням інвестора (власника об'єкта нерухомості) розміщують замовлення та укладають договори на виконання проектно-пошукових та будівельно-монтажних робіт зі зведення будинків та споруд, прокладання інженерних мереж, здають об'єкт (будову) в експлуатацію та виконують інші функції у відповідності до законодавства;

5) девелопери – учасники будівельного процесу, що здійснюють керівництво проектом від ідеї (концепції) до її реалізації;

6) проектні організації – юридичні або фізичні особи – суб'єкти господарської діяльності, які отримали ліцензію на право розробки проектної документації або її окремих розділів;

7) посередники – інфраструктура будівельно-інвестиційного процесу, що забезпечує вирішення проблем учасників будівельного ринку (фінансові компанії, банки, ріелтори, торговці цінними паперами);

8) підрядники – особи, які на свій ризик зі своїх чи матеріалів замовника здійснюють виконання необхідних для будівельного процесу робіт [41, с. 7-12].

Слід зазначити, що будівельне право характеризується складністю правового регулювання та відсутністю систематизованих правових норм, що регламентують відносини у сфері здійснення будівельної діяльності. Норми будівельного права відносяться до цивільного, господарського, фінансового, земельного, водного, житлового, адміністративного законодавства. На думку

експертів, така розгалуженість законодавчих норм залишає можливості для зловживання у правозастосуванні, що робить приватних інвесторів незахищеними від контрагентів. Тільки чітке розуміння суб'єктами відносин з фінансування будівництва житла своїх прав та обов'язків, високий рівень правосвідомості інвесторів є запорукою реалізації безпечних інвестиційних проектів.

Відповідно до Закону України «Про інвестиційну діяльність» від 18 вересня 1991 р. №1560-XII інвестування та фінансування будівництва об'єктів житлового будівництва з використанням недержавних коштів, залучених від фізичних та юридичних осіб, у тому числі в управління, може здійснюватися виключно через:

- 1) фонди фінансування будівництва;
- 2) фонди операцій з нерухомістю;
- 3) інститути спільного інвестування;
- 4) емісію цільових облігацій підприємств, виконання зобов'язань за якими здійснюється шляхом передачі об'єкта (частини об'єкта) житлового будівництва. Інші способи фінансування будівництва таких об'єктів визначаються виключно законами [30].

Розглянемо більш детально особливості інвестиційних відносин в будівельній сфері.

Загальні принципи, правові та організаційні засади залучення коштів фізичних і юридичних осіб в управління з метою фінансування будівництва житла та особливості управління цими коштами встановлено Законом України «Про фінансово-кредитні механізми і управління майном при будівництві житла та операціях з нерухомістю» [42]. Відповідно до положень цього закону, фінансування будівництва – використання управителем отриманих в управління коштів на проведення проектно-пошукових робіт та спорудження об'єктів будівництва за умовами договору. Управитель – фінансова установа,

яка від свого імені діє в інтересах установників управління майном і здійснює управління залученими коштами згідно із законодавством, правилами фонду та відповідає вимогам, встановленим цим Законом.

Серед учасників інвестиційного процесу у будівництві можна виокремити забудовників, замовників, інвесторів, девелоперів, проектні організації, посередників, підрядників.

Центральним суб'єктом будь-якого будівництва безумовно є забудовник. Чіткого визначення поняття «збудовник» в законодавстві не має. В Законі України «Про фінансово-кредитні механізми і управління майном при будівництві житла та операціях з нерухомістю» зазначено, що забудовником може бути особа, яка згідно із законодавством має право на виконання функцій замовника будівництва для спорудження об'єктів будівництва та уклала договір з управителем.

В літературі зазначається, що будівництво має наступний цикл:

1. Передінвестиційна фаза – отримання дозвільних документів на проектування будівництва.
2. Інвестиційна фаза – процес будівництва.
3. Експлуатаційна фаза – з моменту введення об'єкта будівництва в експлуатацію [41, с. 85].

Проаналізувавши положення чинного законодавства, в цілому можна виділити наступний алгоритм дій (систему будівельних відносин), спрямованих на цивільне будівництво:

1. Отримання (виділення) земельної ділянки під забудову.

Як вже зазначалося вище, ознакою об'єктів будівництва є їх нерозривний зв'язок з іншим об'єктом нерухомості – землею. Враховуючи велике значення землі як просторово обмеженого ресурсу, що визначається Конституцією України національним багатством, отримання ділянки під забудову повинно мати чітко регламентовану процедуру. Відповідно до положень Земельного

кодексу України до земель житлової та громадської забудови належать земельні ділянки в межах населених пунктів, які використовуються для розміщення житлової забудови, громадських будівель і споруд, інших об'єктів загального користування [43]. Під забудову можуть бути використані землі, що перебувають у власності або користуванні за договором оренди. Забудова земельної ділянки здійснюється в межах її цільового призначення, встановленого відповідно до законодавства.

Важливо звернути увагу на містобудівну документацію, що регулює планування та забудову територій. Виділення земельних ділянок для будівництва об'єктів нерухомості повинно ґрунтуватися на положеннях генерального плану населеного пункту, затверджених на його основі плану зонування території та детального плану території.

2. Проектування будівництва.

Закон України «Про регулювання містобудівної діяльності» встановлює наступний порядок проектування та будівництва [20]:

- 1) отримання замовником або проектувальником вихідних даних;
- 2) розроблення проектної документації та проведення у випадках, передбачених цим законом, її експертизи;
- 3) затвердження проектної документації;
- 4) виконання підготовчих та будівельних робіт;
- 5) прийняття в експлуатацію закінчених будівництвом об'єктів;
- 6) реєстрація права власності на об'єкт містобудування.

Фізична або юридична особа, яка має намір забудови земельної ділянки, що перебуває у її власності або користуванні на законних підставах, повинна подати виконавчому органу сільської, селищної, міської ради або у разі розміщення земельної ділянки за межами населених пунктів – районній державній адміністрації заяву про намір щодо забудови земельної ділянки. Основними складовими вихідних даних є:

- 1) містобудівні умови та обмеження;
- 2) технічні умови;
- 3) завдання на проектування.
3. Отримання дозвільних документів на виконання будівельних робіт.

Дозвіл на виконання будівельних робіт видається органами державного архітектурно-будівельного контролю на безоплатній основі протягом десяти робочих днів з дня реєстрації заяви.

4. Безпосередньо будівництво об'єкта нерухомості.
5. Прийняття в експлуатацію закінчених будівельних об'єктів.

Порядок прийняття в експлуатацію закінчених будівництвом об'єктів залежить від категорії складності об'єкта та форми дозвільних документів:

прийняття в експлуатацію закінчених будівництвом об'єктів, що належать до I-III категорій складності, та об'єктів, будівництво яких здійснювалося на підставі будівельного паспорта, здійснюється шляхом реєстрації органом державного архітектурно-будівельного контролю на безоплатній основі поданої замовником декларації про готовність об'єкта до експлуатації;

прийняття в експлуатацію закінчених будівництвом об'єктів, що належать до IV і V категорій складності, здійснюється на підставі акта готовності об'єкта до експлуатації шляхом видачі органами державного архітектурно-будівельного контролю сертифіката у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України.

6. Експлуатація об'єктів будівництва.

Як вже зазначалось вище, будівництво відрізняється від об'єктів, що зводяться. Тому, щоб зрозуміти сутність та різницю між різними видами будівництва, розглянемо більш детально правову регламентацію категорії «нерухомість».

В літературі використовуються такі поняття, як ринок нерухомості, ринок житла (ринок житлової нерухомості), будівельний ринок тощо. Перераховані

категорії не є тотожними, хоча і перебувають у тісному взаємозв'язку. Більш широким, родовим поняттям виступає ринок нерухомості.

Словосполучення «ринок нерухомості» складається з двох термінів: «ринок» і «нерухомість». Ринок є економічною категорією, під якою розуміють сукупність економічних відносин, що виникають між виробниками і споживачами у процесі вільного еквівалентного обміну виробленими благами (послугами), який організований за законами товарного виробництва і грошового обігу [44, с. 88-89].

В свою чергу поняття «нерухомість» зустрічається більше в правовій літературі та у нормативних джерелах. Законодавчі акти використовують дещо різні визначення поняття «нерухоме майно».

Так, наприклад, в Законі України «Про іпотеку» від 5 червня 2003 року №898-IV під нерухомим майном (нерухомістю) розуміються земельні ділянки, а також об'єкти, розташовані на земельній ділянці і невід'ємно пов'язані з нею, переміщення яких є неможливим без їх знецінення та зміни їх призначення [45].

Національний стандарт №1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав», затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 10 вересня 2003 р. №1440, в п. 3 містить наступне визначення: *нерухоме майно* (нерухомість) – земельна ділянка без поліпшень або земельна ділянка з поліпшеннями, які з нею нерозривно пов'язані, будівлі, споруди, їх частини, а також інше майно, що згідно із законодавством належить до нерухомого майна [46].

Відповідно до ст. 181 Цивільного кодексу України до нерухомих речей (нерухоме майно, нерухомість) належать земельні ділянки, а також об'єкти, розташовані на земельній ділянці, переміщення яких є неможливим без їх знецінення та зміни їх призначення [47].

Як бачимо, законодавчі акти у дефініціях перераховують основні ознаки нерухомого майна та об'єкти, які до нього відносяться. Такими об'єктами є земля, будівлі, споруди (тобто такі, що розташовані на землі та нерозривно з

нею пов'язані), а також й інші об'єкти, права на які підлягають державній реєстрації (повітряні та морські судна, судна внутрішнього плавання, космічні об'єкти тощо).

Американський дослідник Г. Харрісон зазначає, що нерухомість – це «земля як фізичний об'єкт і все те, що з нею міцно пов'язане» [48, с. 26].

Окрім законодавчої класифікації об'єктів нерухомості існують й інші критерії для класифікації. Так, в літературі правового та економічного спрямування існують різні підходи до класифікаційних ознак нерухомого майна. І. А. Юхименко-Назарчук пропонує класифікацію нерухомості для цілей бухгалтерського обліку. Автор виділяє наступні види нерухомості:

1. За об'єктами: земельні ділянки; будівлі; споруди; багаторічні насадження.
2. За використанням у підприємницькій діяльності: комерційна нерухомість; некомерційна нерухомість (що не використовується в процесі підприємницької діяльності).
3. За належністю: власна; орендована.
4. За метою використання: операційна (утримується з метою використання для виробництва або постачання товарів чи надання послуг або ж в адміністративних цілях); інвестиційна (утримується з метою отримання орендних платежів та/або збільшення власного капіталу).
5. За функціональним призначенням: виробнича; невиробнича.
6. За джерелами формування: фінансується за власні кошти; фінансується за позичені кошти;
7. За економічною сутністю: природна (земельна ділянка, ліс і багаторічні насадження); штучна (комерційні, громадські будівлі й споруди, лікувально-оздоровчі, навчально-виховні, культурно-просвітницькі, спеціальні будівлі та споруди, інженерні споруди) та ін. [49, с. 494].

В межах дисертаційного дослідження, враховуючи його предмет, принципове значення має класифікація об'єктів нерухомого майна на природні,

тобто такі, що існують об'єктивно без людської участі, та штучні – такі, що створені людиною. Центральне місце серед природних об'єктів посідає земля як національне багатство, природний ресурс та просторовий базис, що перебуває під особливою охороною держави. Земельні ділянки слугують основою для розміщення всіх інших штучних об'єктів нерухомого майна. Завдяки будівельній діяльності створюються будівлі та споруди.

Серед родових ознак штучних об'єктів нерухомості виділяють наступні:

1) стаціонарність (міцний фізичний зв'язок об'єкта нерухомості із землею та неможливість його переміщення в просторі без фізичного знищення або нанесення шкоди, що робить його непридатним для подальшого використання);

2) матеріальність (об'єкт нерухомості завжди функціонує в натурально-речовій та вартісній формах);

3) довговічність (об'єкти нерухомості, як правило, мають більший строк експлуатації ніж інші об'єкти матеріального світу, за винятком деяких видів дорогоцінних каменів та виробів із рідких металів. За критерієм якості чинним законодавством виділяється 6 класів житла строком експлуатації від 30 до 150 років) [50].

До індивідуальних характеристик штучного об'єкта нерухомості відносять його унікальність, неповторність та економічну вартість.

Окрім фізичних характеристик об'єкта нерухомості (площа, етажність, архітектура тощо) велике значення має місце його розміщення. Як зазначає І. О. Школьник, «суттєвими відмінностями нерухомості від інших товарів промислового ринку є місце або територія її розміщення. На відміну від інших товарів промислового ринку, нерухомість вимагає не переміщення товару до покупця, а переміщення покупця до товару. Тому місце розміщення нерухомості повинно мати глибоку диференціацію, щоб показати свою унікальність і тим самим змусити потенційного покупця прийняти рішення на користь розміщеної в цьому місці нерухомості» [51, с. 9].

За ступенем готовності виділяють введені в експлуатацію об'єкти та

незакінчені об'єкти будівництва [52, с. 7]. Слід звернути увагу на таку обставину, що право власності на об'єкти нерухомості юридично виникає не по факту їх матеріального зведення, а після введення в експлуатацію та здійснення державної реєстрації прав на них. До того ж моменту мова йде про об'єкти незавершеного будівництва, які відповідно до чинного законодавства не можна віднести до нерухомого майна та які не мають ознак рухомого майна.

У будівельній практиці розрізняють поняття «будинок» і «споруда».

Спорудою прийнято називати все, що штучно зведено людиною для задоволення матеріальних і духовних потреб суспільства.

Будинок називається наземна споруда, що має внутрішній простір, призначений і пристосований для того чи іншого виду людської діяльності (наприклад, житлові будинки, заводські корпуси, вокзали і т. д.).

У практичній діяльності прийнято всі інші споруди, що не належать до будинків, відносити до так званих інженерних споруд. Іншими словами, споруди призначені для виконання суто технічних завдань (наприклад, міст, телевізійна вежа, тунель, станція метро, димар, резервуар і т. д.).

В літературі з архітектури та будівництва зазначається, що будь-який будинок повинен відповідати наступним вимогам:

1) функціональній доцільності, тобто будинок повинен цілком відповідати тому процесу, для якого він призначений (зручність проживання, праці, відпочинку і т. д.);

2) технічній доцільності, тобто будинок повинен надійно захищати людей від зовнішніх впливів (низьких чи високих температур, опадів, вітру), бути міцним і стійким, тобто витримувати різні навантаження, і довговічним, тобто зберігати нормальні експлуатаційні якості в часі;

3) архітектурно-художній виразності, тобто будинок повинен бути привабливим за своїм зовнішнім (екстер'єром) і внутрішнім (інтер'єром) виглядом, сприятливо впливати на психологічний стан і свідомість людей;

4) економічній доцільності, що передбачає найбільш оптимальні для

даного виду будинку витрати праці, засобів і часу на його зведення. При цьому необхідно також поряд з одноразовими витратами на будівництво враховувати й витрати, пов'язані з експлуатацією будинку [53, с. 7-8].

За характером використання (за можливістю проживання) виділяють житлову та нежитлову нерухомість. Нежитлова нерухомість поділяється на комерційну, промислову, виробничу, індустріальну, громадську, соціально-культурного значення та спеціальну [54, с. 48].

Комерційна нерухомість – готелі, офісні приміщенні, магазини, ресторани тощо. Виробнича нерухомість – фабрики, заводи, склади, підприємства тощо. Сільськогосподарська нерухомість – ферми, сади. Спеціальна нерухомість – дитячі садочки, школи, церкви, монастирі, лікарні, будівлі урядових та адміністративних установ [55].

На окрему увагу заслуговує питання щодо визначення та класифікації об'єктів житлової нерухомості. Враховуючи те, що систему об'єктів нерухомого майна складають різні за функціональним призначенням об'єкти, більш детально розглянемо об'єкти житлової нерухомості.

Житлова нерухомість – це більш вузьке поняття, адже мова йде не про всі споруди, а лише про ті, які є житловими приміщеннями. Відповідно до ст. 379 Цивільного Кодексу України житлом фізичної особи є житловий будинок, квартира, інше приміщення, призначені та придатні для постійного проживання в них [47].

Згідно з п. 14.1.129 ст. 14 Податкового кодексу України об'єкти житлової нерухомості – будівлі, віднесені відповідно до законодавства до житлового фонду, дачні та садові будинки. Об'єкти житлової нерухомості поділяються на такі типи:

а) житловий будинок – будівля капітального типу, споруджена з дотриманням вимог, встановлених законом, іншими нормативно-правовими актами, і призначена для постійного у ній проживання. Житлові будинки

поділяються на житлові будинки садибного типу та житлові будинки квартирному типу різної поверховості;

б) житловий будинок садибного типу – житловий будинок, розташований на окремій земельній ділянці, який складається із житлових та допоміжних (нежитлових) приміщень;

в) прибудова до житлового будинку – частина будинку, розташована поза контуром його капітальних зовнішніх стін, і яка має з основною частиною будинку одну (або більше) спільну капітальну стіну;

г) квартира – ізольоване помешкання в житловому будинку, призначене та придатне для постійного у ньому проживання;

г) котедж – одно-, півтораповерховий будинок невеликої житлової площі для постійного чи тимчасового проживання з присадибною ділянкою;

д) кімнати у багатосімейних (комунальних) квартирах – ізольовані помешкання в квартирі, в якій мешкають двоє чи більше квартиронаймачів;

е) садовий будинок – будинок для літнього (сезонного) використання, який в питаннях нормування площі забудови, зовнішніх конструкцій та інженерного обладнання не відповідає нормативам, установленим для житлових будинків;

є) дачний будинок – житловий будинок для використання протягом року з метою позаміського відпочинку [56].

Враховуючи темпи розвитку будівельного ринку та тенденції попиту актуальними та перспективними вбачаються класифікації об'єктів житлової нерухомості, що враховують якісні характеристики будинків.

В Єдиному класифікаторі житлових будинків залежно від якості житла та наявного інженерного обладнання, затвердженому Наказом Державного комітету будівництва, архітектури та житлової політики України №215 від 30 вересня 1998 р., передбачено шість класів житлових будинків:

Перший клас – особливо капітальні будинки (термін служби 150 років) з кам'яними або цегляними стінами (товщина в 2,5 – 3,5 цеглини), з

залізобетонним чи металевим каркасом, з залізобетонним перекриттям, висотою приміщень від полу до стелі 3,0 метра і вище, з повним складом інженерного обладнання, в яких строк експлуатації не перевищує 50% терміну служби або виконано капітальний ремонт.

Другий клас – капітальні будинки (термін служби 125 років) з цегляними стінами (товщина в 1,5 – 2,5 цеглини), з залізобетонним перекриттям висотою приміщень від полу до стелі 2,7 – 3,0 метра, з повним складом інженерного обладнання, в яких строк експлуатації не перевищує 50% терміну служби або виконано капітальний ремонт.

Третій клас – будинки великопанельні, великоблочні та із місцевих будівельних матеріалів (цегла, дрібні блоки із природного чи штучного каменю тощо) (термін служби 100 років), з залізобетонним перекриттям (збірне чи монолітне), висотою приміщень від полу до стелі 2,5 – 2,7 метра, з повним складом інженерного обладнання, в яких строк експлуатації не перевищує 50% терміну служби.

Четвертий клас – будинки великопанельні, великоблочні та із місцевих дрібноштучних будівельних матеріалів (цегла, дрібні блоки із природного та штучного каменю тощо) (термін служби 100 років), з залізобетонним або дерев'яним перекриттям, висотою приміщень від полу до стелі 2,5 метра, в яких строк експлуатації перевищує 50% терміну служби.

П'ятий клас – будинки з стінами із монолітного шлакобетону, шлакоблоків, черепашника та інших дрібно штучних виробів із місцевої сировини (термін служби 70 років), з залізобетонним чи дерев'яним перекриттям, висотою приміщень від полу до стелі 2,5 метра.

Шостий клас – будинки з стінами полегшеної конструкції – збірнощитові, каркасно-засипні, каркасно-камишитові, глинобитні, дерев'яні (рублені чи брусчаті) та інші, термін служби яких 30 – 50 років [57].

Д.О. Янін пропоную наступну класифікацію об'єктів житлової

нерухомості:

1. Житло високого ступеня комфортності (елітне)

Критерії елітності житла: місце розташування будинку; матеріали, що застосовуються при будівництві; клубність (проживання представників найбільш високодохідної групи населення); інженерне забезпечення; інфраструктура; елітне позиціонування будинку; управління нерухомістю.

2. Житло підвищеної комфортності. Орієнтується на запити і доходи громадян, яких прийнято називати середнім класом.

3. Типове житло (економ-клас). Для нього характерне розміщення в будь-якому районі міста; відповідність архітектурно-планувальних параметрів сучасним будівельним нормам і правилам; за конструкторсько-технологічними параметрами – це панельні і цегляно-монолітні будинки.

4. Житло низьких споживчих якостей (нижчий економ-клас) призначено для населення з низькою платоспроможністю. Розміщено в непрестижних районах і віддалене від основних транспортних комунікацій [58, с. 13].

Н. О. Доценко-Білоус з посиланням на Українську будівельну асоціацію звертає увагу на класифікацію житлової нерухомості, що фактично використовується учасниками будівельного ринку:

1) житло категорії делюкс – невисокий дім, в якому не більше 30 квартир, що має прибудинкову територію, власну закриту рекреаційну зону, автономну систему енергопостачання та водопостачання, високий рівень автономії;

2) категорія преміум. Відрізняється від делюкс відсутністю однієї чи декількох опцій (наприклад, більше 30 квартир або відсутня рекреаційна зона);

3) категорія бізнес-класу. В таких будинках більше 100 квартир, відсутня закрита прибудинкова зона;

4) категорія економ-класу об'єднує всі інші будинки [41, с. 47] .

Таким чином, будівництво – широка категорія, яка включає в себе різні галузі та об'єкти як кінцевий результат будівельної діяльності. Будівництво –

важливий сегмент економіки, який забезпечує оновлення об'єктів нерухомості та виконує важливу соціальну функцію – забезпечення населення житлом.

В межах нашого дослідження під будівництвом слід розуміти спорудження нового об'єкта, реконструкцію, розширення, добудову, реставрацію і ремонт об'єктів, виконання монтажних робіт. Об'єкти нерухомості, як кінцевий результат будівельної діяльності, мають різну правову природу, цільове призначення, а ринок нерухомості має складну структуру. Він включає земельний ринок, ринок будівель та споруд, в тому числі об'єктів житлової нерухомості.

1.2. Визначення та кримінально-правова характеристика фінансового шахрайства в інвестиційно-будівельній сфері

Важливе значення у кримінологічному дослідженні проявів злочинної активності має з'ясування її природи та кримінально-правова характеристика. Наявна термінологічна різноманітність у визначенні видів та груп економічних злочинів ускладнюють створення уніфікованої концепції протидії економічній та фінансовій злочинності.

В юридичній літературі зустрічаються поняття «традиційне» (загальнокримінальне) та «сучасне» шахрайство. Під традиційним шахрайством зазвичай розуміються прості форми обману та зловживання довірою, що вчинені поза сферою економіки, які в кримінології відносяться до загальнокримінальної корисливої злочинності. Саме традиційне шахрайство є однією з найстаріших форм злочинної діяльності людини. В якості прикладів таких злочинів, які відомі в нашому суспільстві, можна назвати «карткове шахрайство» [59, с. 35]; «шлюбне (любове) шахрайство» [59, с. 44]; «циганський обман» [59, с. 47]; «шахрайство при купівлі-продажу» [60, с. 61]; «гральне шахрайство» [61] та ін..

Сучасне шахрайство характеризується зміною форм і видів, що обумовлено різними причинами [62, с. 20]. В сучасних умовах шахрайство має

безліч проявів, що обумовлює його різну термінологічну інтерпретацію. Зокрема, в літературі аналізуються такі види шахрайства, як «організоване» [10], «фінансове» [63], «страхове» [64], «інвестиційне» [65, с. 142], «корпоративне» [66], «комерційне» [67], «Інтернет-шахрайство» [68], «hi-tech шахрайство» [69], «шахрайство в сфері економіки» [7], «шахрайство в сфері бізнесу» [70] та ін.

Відсутність чітких критеріїв для розмежування зазначених категорій ускладнюють статистичний та порівняльний аналізи злочинів, що негативно впливають на теорію та практику запобіжної діяльності.

Теоретичним підґрунтям кримінально-правової характеристики фінансового шахрайства в інвестиційно-будівельній сфері є праці вітчизняних та зарубіжних вчених: С. Альбрехта (W. SteveAlbrecht), П. П. Андрушка, Дж. Венца (GeraldW. Wernz), І. В. Ільїна, О. Г. Карповича, В. Д. Ларічева, Д.Ю. Левшица, О. В. Смагляка, В. Я. Тація, Т. Уільямса (TimothyL. Williams), С.С. Чернявського, Ю. Л. Шуляк, П. С. Яні та ін..

Слід звернути увагу на те, що категорія «фінансове шахрайство» стає більш вживаною у вітчизняній науковій літературі та правозастосовній практиці, не дивлячись на відсутність її нормативного закріплення. Окрім того, у повідомленнях засобів масової інформації, у публікаціях в мережі Інтернет та у правоохоронній діяльності нерідко використовуються інші варіації означеного словосполучення, наприклад: «фінансовий обман», «фінансова афера», «махінація», «фінансова піраміда» тощо.

Щодо етимологічного аналізу терміну «фінансове шахрайство», то слід зазначити, що він складається з двох окремих понять: «шахрайство» та «фінанси», без правильного розуміння яких неможливим є і розуміння фінансового шахрайства.

Шахрайство (в перекладі з німецької *schachern* – спекулювати; з польської *szachrajstwo* – крутіїство) – відомий з давніх часів злочин проти власності, в основі якого лежать обман та зловживання довірою.

Обман з'явився із появою людини. Він засуджується суспільною мораллю, багатьма релігіями та, в деяких випадках, заборонений законом. Однак, далеко не всі форми обману є кримінально-протиправними.

Як вказує С. В. Шапочка, вперше згадку про обман у письмовому вигляді можна знайти у Біблії. В одній із десяти заповідей було заборонено неправдиве свідчення на ближнього свого, а у третій та п'ятій книгах Мойсея та Притчах містяться згадки про майновий обман. Така кількість біблійних згадувань про обман, а також наявність прямих заборон щодо цього дає підстави вважати, що шахрайство з'явилося значно раніше за Біблію, а небезпечність цього явища та необхідність боротьби з ним були зрозумілими ще в ті далекі часи [71, с. 109-110].

Професор С. С. Чернявський, аналізуючи історичні особливості розвитку шахрайства, вказує, що обман як спосіб заволодіння чужим майном використовується у законодавстві Стародавнього Риму. За свідченням Плінія, підроблення вина було настільки поширеним явищем, що навіть на столах найзаможніших осіб неможливо було знайти справжнього алкоголю. Вергілій те саме говорить про оливкову олію, а Цицерон, розлючений ошукуванням з боку торгівців, називає їх негідниками [3, с. 38].

Шахрайство відносилось до тяжких злочинів. Винних осіб піддавали жорстокому покаранню, відсилаючи їх на дальні острови, де вони фактично були приречені на голодну смерть.

Поняття обману в Стародавньому Римі було набагато ширшим ніж сучасне його розуміння і охоплювало різноманітні за способом вчинення злочини, суб'єктивна сторона яких нерідко включала корисливий мотив. До шахрайства відносились такі злочини: обманна застава; сплата боргу річчю, що перебуває в заставі, або її повторна застава; застава чужого майна; підміна та підроблення товарів або майна, що перебуває в заставі; застава виробу, виготовлено з міді, під виглядом золотого; перешкоджання передачі товару покупцю під виглядом неотримання оплати; вимагання кредитором повернення

боргу, що вже сплачено, та інші [3, с. 39].

У джерелах давньоруського права термін «шахрайство» як окремий склад злочину вперше вжито в «Судебнику», виданому у 1550 р. за часів царя Іоана Грозного [72, с. 15].

В наш час, відповідно до положень ч. 1 ст. 190 кримінального закону України, під шахрайством розуміється злочин проти власності, об'єктивна сторона якого полягає у заволодінні чужим майном чи правом на майно шляхом обману або зловживання довірою [73].

У науковій літературі основними є два підходи до визначення шахрайства.

Перший підхід базується на кримінально-правовому розумінні шахрайства як конкретного складу злочину, відповідальність за який передбачено статтею 190 Кримінального кодексу України (далі – КК України). По суті, цей підхід збігається з визначенням шахрайства, що міститься у КК України. Законодавець робить акцент на способах заволодіння майном чи правом на нього, якими є відповідно обман та зловживання довірою. За цими ознаками шахрайство розмежовується із іншими злочинами проти власності, наприклад з крадіжкою тощо. Однак при цьому вказівка на способи заволодіння майном, які притаманні шахрайству, а саме обман або зловживання довірою, міститься і в інших статтях КК України (наприклад, ст.ст. 142; 143; 144; 149; 157; 161; 173; 192 та інші), а про шахрайство, як про форму об'єктивної сторони окремих злочинів, зазначається у ст.ст. 222, 262, 308, 312, 313, 320, 357, 410 КК України [74].

Відповідно до Постанови Пленуму Верховного Суду України Про судову практику у справах про злочини проти власності від 06 листопада 2009 №10 обманом є повідомлення потерпілому неправдивих відомостей або приховування певних обставин, а зловживанням довірою – недобросовісне використання довіри потерпілого.

Обов'язковою ознакою шахрайства, згідно з цією ж Постановою, є

добровільна передача потерпілим майна чи права на нього [75].

У ст. 222 Розділу VII «Злочини у сфері господарської діяльності» КК України передбачено відповідальність за спеціальний вид шахрайства – шахрайство з фінансовими ресурсами. Під останнім розуміється надання завідомо неправдивої інформації органам державної влади, органам влади Автономної Республіки Крим чи органам місцевого самоврядування, банкам або іншим кредиторам з метою одержання субсидій, субвенцій, дотацій, кредитів чи пільг щодо податків у разі відсутності ознак злочину проти власності.

Як зазначає П. П. Андрушко, шахрайство з фінансовими ресурсами необхідно відмежовувати від злочинів проти власності, зокрема від шахрайства. Розмежувальними ознаками цих злочинів є ознаки їх суб'єктивної сторони – зміст умислу, мотив, мета та момент їх виникнення [76, с. 44].

Виокремлюючи спеціальну економічну форму (враховуючи знаходження цього складу злочину у розділі господарських злочинів) шахрайства, законодавець фактично звів її лише до одержання субсидій, субвенцій, дотацій, кредитів чи пільг щодо податків. Всі інші прояви шахрайства в сфері економіки кваліфікуються за загальною нормою – ст. 190. Така нормативна диференціація шахрайства видається неповною та вимагає доопрацювання шляхом внесення відповідних змін до законодавства, враховуючи різноманітність економічних форм та проявів шахрайства, що не охоплені змістом ст. 222 КК України.

Другий підхід припускає більш широке трактування категорії «шахрайство» і не зводиться до розуміння останнього як конкретного складу злочину. На думку С. С. Чернявського, це пояснюється тим, що у широкому розумінні ознаки цього злочину притаманні низці кримінально-караних діянь, які хоч і не спрямовані на заволодіння чужим майном, але механізм яких становлять шахрайські прийоми [2, с. 11]. Він звертає увагу, що до шахрайства в широкому розумінні відносять також: будь-яке заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою (В. Д. Ларічев) [70]; ухилення від

оподаткування, обман покупців, замовників, обман у сфері політики (А. Данн) [59]; фіктивне підприємництво, кримінальне банкрутство (Г. А. Матусовський) [77]; заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем (П. С. Яні) [78].

Що ж стосується фінансів, то під ними в загальному плані розуміють економічні відносини, пов'язані з формуванням, розподілом і використанням централізованих і децентралізованих фондів грошових коштів для виконання функцій та завдань господарюючих суб'єктів, а також будь-якої фізичної особи й суспільства загалом і забезпечення умов розширеного відтворення [79, с. 4].

Ми пропонуємо розглядати фінансове шахрайство в інвестиційно-будівельній сфері у контексті аналізу тіньової економіки, економічної та фінансової злочинності, що обумовлено поширенням проявів привласнення майна шляхом обману чи зловживання довірою в господарській сфері.

Як зазначає академік Н. О. Гуторова, в Україні намітилася стійка тенденція до зростання економічної злочинності, у тому числі і її організованих форм [80, с. 3].

За інформацією Міжнародного центру перспективних досліджень (МЦПД), обсяги тіньової економіки України фіксуються на рівні 20-50% ВВП та є свідченням існування відтворювальної системи тіньових економічних відносин [81].

На сьогодні в кримінології фактично не ведуться дискусії щодо доцільності виокремлення в структурі економічної злочинності злочинів фінансового спрямування та їх розмежування. Це пояснюється не тільки складною структурою економічної злочинності та більш ефективним дослідженням її за окремими сегментами, але й стрімким розвитком та збільшенням ролі фінансів.

Як зазначає в своїй монографії О. Г. Карпович, роль та значення фінансової сфери в останні десятиліття кардинально змінилися. З скромного механізму обслуговування економічних процесів фінанси перетворились в

могутній елемент сучасного розвитку економіки та суспільства, а в умовах зростаючої глобалізації світових економічних та політичних відносин роль фінансів тільки збільшується. Фінанси все більше стають самостійним сегментом економіки, який має колосальний потенціал, і фінансова сфера, фінансовий капітал в наш час перетворились з посередника, що обслуговує механізм процесу відтворення, в його ключову ланку [9, с. 3].

Саме зростаюча роль фінансів, з одного боку, дозволяє говорити про фінанси як про специфічну складову економічних відносин, а з іншого – про доцільність самостійного дослідження фінансового шахрайства задля розробки пріоритетних напрямків його попередження та протидії.

В. Лапшин складовою частиною економічної злочинності називає фінансові злочини. Автор наголошує на тому, що ознаки економічних суспільно небезпечних посягань притаманні всім фінансовим злочинам. У той же час їх специфічними рисами, на підставі яких здійснюється розмежування з іншими групами економічних злочинів, є наступні:

- 1) зв'язок злочинної діяльності суб'єкта зі створенням, розподілом та використанням фінансів;
- 2) підконтрольність діяльності органам влади, а в окремих випадках уповноваженим фізичним та юридичним особам;
- 3) побудова відносин між суб'єктами фінансових правовідносин по принципу влади-підпорядкування, рідше – на односторонніх правах та обов'язках цивільно-правового характеру [82, с. 118].

На думку Є. А. Бондаря, об'єктами фінансових злочинів виступають суспільні відносини:

- а) у сфері власності;
- б) які складаються у рамках встановленого законом порядку здійснення економічної діяльності;
- в) у сфері встановленого законом та іншими нормативними актами, установчими документами порядку діяльності підприємств та організацій;

г) у сфері нормальної діяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, державних та муніципальних закладів тощо [83, с. 21-22].

Слід зазначити, що у наукових працях українських і зарубіжних дослідників надаються різні визначення фінансового шахрайства. Так, С. С. Чернявський дає наступні визначення:

1) Фінансове шахрайство – система взаємопов'язаних суспільно-небезпечних діянь, спрямованих на розкрадання чужого майна або набуття права на майно шляхом обману чи зловживання довірою у сфері відносин, урегульованих нормами фінансового права з приводу формування, розподілу, перерозподілу та використання фондів грошових коштів (фінансових ресурсів) держави, суб'єктів господарювання та фізичних осіб [84, с. 97].

2) Фінансове шахрайство – це комплекс взаємопов'язаних технологій корисливих посягань на фінансові ресурси держави, суб'єктів господарювання та громадян, в основі яких різноманітні прийоми обману [85, с. 355].

3) Фінансове шахрайство – це комплекс криміналістично однорідних корисливих посягань на фінансові ресурси громадян, суб'єктів господарювання та держави, що вчиняються шляхом обману та зловживання довірою [2, с. 20].

4) Фінансове шахрайство – це комплекс взаємопов'язаних і спільних за криміналістичними ознаками технологій корисливих посягань на фінансові ресурси держави, суб'єктів господарювання та громадян, вчинених шляхом обману й зловживання службовим становищем [3, с. 56].

О. Г. Карпович надає наступне достатньо широке тлумачення: фінансове шахрайство (англ. financial fraud) – кримінально карані дії у сфері грошового обігу, такі як обман, зловживання довірою, підроблення, переведення безготівкових грошових коштів державних та громадських організацій в готівкові доходи, отримання незаконного прибутку від приховування фактичних доходів та несплати податків, фальсифікації облікових та розрахункових платіжних документів, отримання незаконного прибутку від

виплати занижених та отримання завищених відсотків за операціями кредитування, страхування, збереження грошових коштів або від фінансових угод між громадянами [9, с. 19-20].

І. В. Ільїн в своїй докторській дисертації використовує поняття «шахрайство, що вчиняється в економічній сфері (економічне шахрайство)», під яким пропонує розуміти самостійне, яке самодетермінується та розвивається, кримінологічне явище, що складається із сукупності однойменних злочинів, що посягають на майно індивідуальних підприємців, юридичних осіб, публічних утворень, а також великої групи людей, вчинених у сфері підприємницької, господарської та іншої економічної діяльності або під її прикриттям [7, с. 28]. Також вчений зазначає, що економічне шахрайство відрізняється від загальнокримінального за характеристиками особи злочинця, за характеристиками жертв злочинів, способами вчинення шахрайства та розміром завданої шкоди [8].

Якщо в українській правозастосовній практиці відсутні офіційні статистичні дані щодо показників фінансового шахрайства та рекомендації щодо його попередження, що пояснюється відсутністю однойменного складу злочину у чинному кримінальному законі, то світова теорія та практика боротьби зі злочинністю оперують категорією «фінансове шахрайство». Так, при Стенфордському університеті США (Stanford University) функціонує Центр з вивчення фінансового шахрайства (The Financial Fraud Research Center), який займається дослідженням та аналізом випадків шахрайства з інвестиціями, Інтернет-шахрайства, шахрайства при проведенні лотерей та азартних ігор та іншими різновидами фінансового обману [86].

Федеральне бюро розслідувань Сполучених Штатів Америки в своїх офіційних звітах щодо показників злочинності окремо серед злочинів економічної спрямованості, так званих, білокомірцевих злочинів (Reports and publications on white-collar crime), надає інформацію відносно показників фінансових проявів шахрайства (Financial Institution Fraud and Failure Reports)

[87].

Міжнародна аудиторська компанія PricewaterhouseCoopers серед економічних злочинів та фінансових правопорушень акцентує увагу на шахрайстві. Так, у Всесвітньому огляді економічних злочинів 2011 року шахрайство у сфері економіки визначається як навмисний обман з метою розкрадання грошових коштів, майна або законних прав [88].

Відповідно до положень Міжнародного стандарту аудиту МСА (ISA) 240 шахрайство – навмисна дія одного або більше осіб серед керівництва, управлінського персоналу, співробітників або третіх осіб, що полягає у використанні обману для одержання неправомірної або незаконної вигоди [89].

Асоціація сертифікованих фахівців з розслідування шахрайства (ACFE) надає таке визначення шахрайства: використання службового становища з метою особистого збагачення шляхом неналежного використання або крадіжки власності або ресурсів організації. До того ж, Асоціація називає основні види шахрайства: шахрайство проти інтересів юридичних осіб – внутрішнє (Internal Fraud), зовнішнє (External Fraud) та шахрайство проти фізичних осіб (Fraud Against Individuals) [90].

Європейський суд аудиторів (ЕСА), що має статус вищого органу державного фінансового контролю у Європейському Союзі, усі встановлені ним порушення поділяє на дві групи: перша – порушення, які мають ознаки умислу (їх називають фінансовим шахрайством), і друга – всі інші порушення (або несвідомі, неумисні помилки). Акт Ради ЄС від 26 липня 1995 р., яким визначено Конвенцію про захист фінансових інтересів ЄС, надає такі визначення терміна «шахрайство» :

– шахрайство по відношенню до видатків: будь-яка дія чи навмисне упущення, що включає використання чи представлення неправдивих, неточних чи неповних відомостей або документів, що має наслідком незаконне заволодіння, привласнення, розтрату чи неправомірне збереження коштів із загального бюджету Європейських Співтовариств чи з бюджетів, які

управляються Європейським Співтовариствами або від їх імені; неповідомлення інформації в порушення конкретного зобов'язання, що призводить до такого самого наслідку; використання коштів на цілі, відмінні від тих, на які вони видавалися;

– шахрайство по відношенню до доходів: будь-яка дія чи навмисне упушення, що включає використання чи представлення неправдивих, неточних чи неповних відомостей або документів, що має наслідком незаконне зменшення ресурсів загального бюджету Європейських Співтовариств чи бюджетів, які управляються Європейськими Співтовариствами або від їх імені; неповідомлення інформації в порушення конкретного зобов'язання, що призводить до такого самого наслідку; неправильне використання законно отриманого прибутку, що призводить до такого самого наслідку [91, с. 127-128].

Враховуючи наявні напрацювання українських та зарубіжних дослідників, а також світовий досвід боротьби з цим негативним явищем, спробуємо надати власне визначення фінансового шахрайства.

Ми стоїмо на позиції того, що фінансове шахрайство слід розглядати в широкому значенні та не зводити його розуміння до конкретного складу злочину. Фінансове шахрайство, на наше переконання, є кримінологічною категорією, явищем, якому притаманна низка ознак.

Основними ознаками фінансового шахрайства, що відрізняють його від традиційних (загальнокримінальних) способів заволодіння чужим майном, є:

1) сфера посягання – фінансова сфера, тобто економічні відносини з формування, розподілу та використання централізованих та децентралізованих фондів грошових коштів (бюджетні відносини, інвестиційні відносини тощо);

2) специфічний суб'єкт злочинних посягань. Фінансове шахрайство вчиняють особи, які включені у систему фінансово-господарських відносин в якості їх безпосередніх учасників або посередників. Як правило, це фізичні особи-підприємці або посадові особи суб'єктів господарської діяльності, які

мають необхідні знання економіки та фінансів, бухгалтерського обліку, законодавства тощо. В цьому контексті слід зазначити, що фінансові шахраї мають типові риси білокомірцевого злочинця та не ідентифікують себе із кримінальним світом;

3) фінансове шахрайство є злочинною діяльністю. Як правило, фінансове шахрайство представляє собою інтелектуально продуману систему протиправних та законних дій, що характеризується візуальною легальністю. Механізм злочинної діяльності має складний характер, що передбачає наявність чітко спланованих і реалізованих як легальних, так і протиправних дій щодо підготовки, вчинення та приховування злочинів. Такі злочини нерідко «супроводжуються» підробленням необхідної документації, підкупом службових осіб, викраденням приватної інформації тощо.

Вочевидь, що не можна ототожнювати та розробляти однакові рекомендації щодо попередження незаконної діяльності «гадалок», «карточних шулерів» тощо та фінансових шахраїв. Сфера посягання, особа злочинця та жертви, механізм злочинних дій у, так званого, традиційного і фінансового шахрайства різні. Окремо хочеться звернути увагу на величезні збитки, які несуть фінансові шахрайства. Вони перевищують у мільйони разів збитки, завдані діями «традиційних шахраїв». Наприклад, у складеному Forbes рейтингу наймасштабніших шахрайств у США, який нараховує сім випадків, збитки від кожної з афер дорівнюють десяткам мільярдів доларів США [92].

З цього приводу Д. В. Рівман слушно зауважує, що шахрайство можна розділити на загальнокримінальне, яке має місце в побутовій сфері, в сфері особистих майнових відносин між громадянами, та економічне. Під останнім розуміється шахрайство, що посягає на економічну безпеку господарюючого суб'єкта незалежно від форм власності або на велику групу людей.

Як зазначає вчений, економічне та загальнокримінальне шахрайство мають істотну кримінологічну різницю. Різниця полягає в характеристиках

особи злочинців і жертв, способах вчинення шахрайства, детермінантах злочинів, розмірах збитків [93, с. 207].

На наше переконання, невірним та не зовсім точним буде визначення фінансового шахрайства як шахрайства у фінансовій сфері. Адже окрім сфери вчинення злочинів, фінансове шахрайство характеризується й іншими ознаками, які відмежовують його від суміжних категорій, про які йшла мова вище.

Отже, фінансове шахрайство – це кримінологічне явище, що являє собою діяльність та виражається у системі взаємопов'язаних протиправних (у тому числі кримінальних) та легальних дій, які вчиняються шляхом обману, зловживання довірою та/або зловживання службовим становищем в процесі формування, розподілу та використання грошових фондів, посягають на фінансові ресурси держави, суб'єктів господарювання та громадян з метою отримання матеріальної вигоди.

Відповідно до цього загального визначення, під фінансовим шахрайством в інвестиційно-будівельній сфері розуміється діяльність, що виражається у системі взаємопов'язаних протиправних (у тому числі кримінальних) та легальних дій, які вчиняються шляхом обману, зловживання довірою та/або зловживання службовим становищем в процесі формування, розподілу та використання грошових фондів у сфері будівництва, посягають на фінансові ресурси держави, суб'єктів господарювання та громадян з метою отримання матеріальної вигоди.

Погоджуючись з думкою С. С. Чернявського про те, що в основі фінансового шахрайства лежить комплекс взаємопов'язаних фінансових і суміжних з ними злочинів [3, с. 56], зазначимо, що кримінально-правову характеристику досліджуваного явища складають основні та супутні (додаткові) злочини.

Правова кваліфікація основних дій провадиться за ознаками злочинів, передбачених статтями 190 (шахрайство), 191 (привласнення, розтрата майна

або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем), 222 (шахрайство з фінансовими ресурсами), 364 (зловживання владою або службовим становищем), 364-1 (зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми) КК України.

Для досягнення злочинного результату або з метою приховання слідів фінансового шахрайства в інвестиційно-будівельній сфері окрім основних можуть вчинятись й інші, так звані, супутні злочини. До них можна віднести злочини, передбачені ст.ст. 197-1 (самовільне зайняття земельної ділянки та самовільне будівництво), 205 (фіктивне підприємництво), 209 (легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом), 212 (ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів)), 358 (підроблення документів, печаток, штампів та бланків, збут чи використання підроблених документів, печаток, штампів), 366 (службове підроблення) КК України, корупційні правопорушення та інші.

Так, у Вироку Шевченківського районного суду м. Києва від 11 березня 2014 року за обвинуваченням особи (Особа_28) у вчиненні злочинів, передбачених ч. 4 ст. 190, ч.ч. 3, 4 ст. 358 КК України, судом встановлено наступне: *у 1994 році ОСОБА_28 заснував ТОВ “Фінансово-будівельна група Еліта-Центр”, основним видом діяльності якого було інвестування та будівництво торгівельних і житлових комплексів у м. Києві. В період 2004-2006 років з метою отримання незаконного доходу та особистого збагачення, шляхом обману та зловживання довірою заволодів чужим майном, а саме коштами громадян під виглядом їх інвестування у житлове будівництво, тобто вчинив шахрайські дії, а також вчинив підроблення документів.*

ОСОБА_28 за невстановлених слідством обставин, в період скоєння ним шахрайства, спрямованого на заволодіння коштами громадян, яке відбувалось з 21.10.2004 по 31.01.2006, з метою укриття таких дій та придання їм вигляду законних дій, за попередньою змовою з невстановленими

особами вчинив підроблення документів, які видаються чи посвідчуються підприємством, установою, організацією, громадянином-підприємцем чи іншою особою, яка має право видавати чи посвідчувати такі документи, з метою використання їх як самим підроблювачем, так і іншою особою [94].

Як зауважує О. Г. Карпович, фінансове шахрайство пристосовується до нових сфер та способів господарювання, видозмінюється, отримує нові якісні прояви, серед яких можна виділити: банківське шахрайство; комп'ютерне та страхове шахрайство; шахрайство при угодах з нерухомістю; у сфері оподаткування та інші [9, с. 4].

Різноманітність економічних проявів шахрайства обумовлює необхідність їх систематизації. На нашу думку, слушною є класифікація фінансового шахрайства, що запропонував у своїй монографії С. С. Чернявський [3, с. 57]:

1. Залежно від рівня фінансових відносин, що стають об'єктом злочину:
 - шахрайства, що посягають на фінансову систему держави (державний бюджет, фінанси органів місцевого самоврядування);
 - шахрайства, що посягають на фінанси суб'єктів господарювання (підприємств, установ та організацій);
 - шахрайства, що посягають на фінанси громадян (у статусі інвесторів, вкладників, акціонерів тощо).
2. За галузевою ознакою (залежно від сфери фінансових відносин):
 - у сфері розподілу та використання бюджетних коштів;
 - у кредитно-банківській сфері;
 - у сфері діяльності небанківських кредитно-фінансових установ;
 - у сфері страхування;
 - у сфері обігу цінних паперів та на фондовому ринку;
 - у сфері використання електронних комп'ютерних мереж.
3. Залежно від характеристик суб'єкту злочину:
 - вчиняються службовими особами суб'єктів господарювання;
 - вчиняються найманими працівниками (технічним персоналом) суб'єктів

господарювання;

– вчиняються особами, які є сторонами у зобов'язальних правовідносинах (боржниками, страхувальниками, страховиками);

– вчиняються особами, які не беруть участь у фінансових відносинах, проте імітують свою участь шляхом використання підроблених документів або реквізитів фіктивних підприємницьких структур.

1.3. Показники фінансового шахрайства в інвестиційно-будівельній сфері

Кримінологічна характеристика будь-якого різновиду злочинності є неповною без аналізу сучасного стану та закономірностей її розвитку. Дослідження фінансового шахрайства, як специфічного прояву злочинної діяльності у сфері економіки, повинно ґрунтуватись на вивченні статистичних показників правопорушень, що відображають кількісно-якісний, структурний стан та тенденції цього явища.

Ми погоджуємось із думкою професора О. Г. Кальмана стосовно наявності деяких зауважень та застережень, що стосуються об'єктивності та достовірності вихідної інформації статистичного аналізу показників кримінологічної характеристики стану економічної злочинності [95, с. 70].

Серед обставин, що обумовлюють наявність таких застережень у дослідженні показників фінансового шахрайства в інвестиційно-будівельній сфері, можна назвати наступні:

по-перше, слід констатувати відсутність офіційних статистичних даних, котрі б характеризували стан шахрайства та інших злочинів у будівельній сфері України. Це обумовлює необхідність проведення власного вибіркового емпіричного дослідження, яке апріорі не може охоплювати сто відсотків епізодів злочинної діяльності;

по-друге, фінансове шахрайство як кримінологічне явище складається із злочинів, що передбачені різними статтями КК України, в результаті чого ускладнюється формування статистичної звітності;

по-третє, як і деякі інші прояви злочинності у сфері економіки, фінансове шахрайство характеризується високим ступенем латентності, що ускладнює оцінку його реального рівня. Чітко оцінити масштаби латентності неможливо. Показники рівня латентності є, заснованими на теоретичному та емпіричному аналізі явища, припущеннями. Таким чином, характеристика злочинності відбувається на підставі наявних узагальнених відомостей діяльності суду та правоохоронних органів про кількість офіційно зареєстрованих злочинів та осіб, що їх вчинили.

по-четверте, певних змін зазнала статистична звітність після переходу до відання із Міністерства внутрішніх справ (МВС) до Генеральної прокуратури України (ГПУ) (з 21 листопада 2012 р.). Крім того, прийняття нового Кримінального процесуального кодексу України та набрання ним чинності у 2012 році позначилось на порядку реєстрації кримінальних правопорушень, що знайшло своє відображення у статистичних коливаннях.

по-п'яте, фактична не підконтрольність українській владі деяких регіонів адміністративно-територіальних одиниць унеможливорюють ведення статистичного обліку злочинності на цих територіях, що впливає на рівень та структуру злочинності;

по-шосте, відсутність законодавчого визначення понять «фінансова злочинність» та «фінансове шахрайство» призводить до вибору неоднакових підходів до аналізу таких злочинів різними науковцями та дослідниками.

Враховуючи зазначені обставини, зазначимо, що вихідні дані, отримані від будь-якого статистичного дослідження показників злочинності не можна сприймати як абсолютно достовірні без похибок. В кримінології поряд із офіційними статистичними даними використовуються матеріали емпіричних досліджень, що полягають в аналізі матеріалів правоохоронної та судової практики, аналізі експертних оцінок, опитуванні правоохоронців, потерпілих і пересічних громадян, контент-аналізі повідомлень у засобах масової інформації тощо.

Вивчення особливостей фінансового шахрайства в інвестиційно-будівельній сфері в запропонованому дисертаційному дослідженні здійснювалося на підставі аналізу наявних статистичних даних Міністерства внутрішніх справ та Генеральної прокуратури України щодо стану шахрайства та пов'язаних з ним злочинів за 1992-2014 рр.; узагальнених результатів вибіркового вивчення 70 вироків та ухвал у кримінальних справах (провадженнях), ухвалених судами України щодо злочинів у сфері будівництва, що були скоєні в період з 2002 по 2011 рр.; результатів анкетування 184 експертів (працівників органів прокуратури та Національної поліції України) та громадян України загальною кількістю 455 осіб, проведеного в м. Києві та десяти областях України.

В якості матеріалів для аналізу використовувались також альтернативні джерела – аналітичні дані громадських організацій, висновки та пропозиції експертів, юристів, економістів – фахівців у будівельній галузі України, повідомлення у ЗМІ про правопорушення під час ведення будівництва тощо. Крім того, аналізувалися результати досліджень, отримані іншими науковцями.

Як вже зазначалось вище, фінансове шахрайство в інвестиційно-будівельній сфері слід розглядати у контексті аналізу тіньової економіки та економічної злочинності. У розвинутих країнах будівництво традиційно вважають галуззю з найвищим рівнем тінізації економіки. Зокрема, за оцінками Ф. Шнайдера, у країнах ЄС рівень тінізації цієї галузі становить близько 33% ВВП при середньому рівні тінізації економіки майже 20% [96, с. 5].

В попередньому підрозділі ми зазначали, що фінансове шахрайство структурно складається із злочинів, що передбачені різними статтями КК України. Ядро фінансового шахрайства складають такі основні злочини, як шахрайство (ст. 190 КК України), привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (ст. 191 КК України), шахрайство з фінансовими ресурсами (ст. 222 КК України), зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 КК України); зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного

права незалежно від організаційно-правової форми (ст. 364-1 КК України). Важливим для дослідження є аналіз показників злочинів, передбачених цими статтями, особливо ст. 190 КК України.

Слід погодитись із думкою О. Г. Кулика, який зазначає, що на тлі розвитку ринкових відносин набув поширення такий злочин, як шахрайство [97, с. 43]. Проаналізувавши офіційні статистичні дані МВС України та ГПУ, зазначимо, що рівень шахрайства за останні 10 років збільшився майже втричі. За даними МВС України у період з 1996 по 2002 роки спостерігалась як позитивна, так і негативна динаміка зміни рівня шахрайства, а кількість зареєстрованих шахрайств дорівнювала у 1996 році 12092 злочинам, у 1997 році – 19417, у 1998 році – 17111, у 1999 році – 17693, у 2000 році – 16050, у 2001 році – 16516, у 2002 році – 15192 злочинам. У 2005 році було зареєстровано 18331 шахрайство, у 2006 році – 16160, у 2007 році – 15354. У 2008 році був незначний спад, а з 2009 року спостерігається стабільна тенденція до суттєвого збільшення рівня офіційно зареєстрованих шахрайств. Так, у 2008 році було зареєстровано 14693 злочини, у 2009 році – 23219, у 2010 році – 24879, у 2011 році – 24058 злочинів. За майже 12 місяців (до 20 листопада) 2012 року було зареєстровано 23317 випадків шахрайства [98].

За даними ГПУ, майже у двічі збільшилась кількість зареєстрованих шахрайств у 2013 та 2014 роках та дорівнює 47142 та 41963 злочинам відповідно. Поясненням такого різкого зростання показників шахрайства є не лише набрання чинності новим Кримінальним процесуальним кодексом України, що суттєво змінив порядок реєстрації кримінальних правопорушень, але й поширенням шахрайства у різні сфери суспільного життя, включаючи економічні відносини [99].

Загальна статистика розвитку шахрайства за останні 7 років виглядає наступним чином (Таблиця 1).

Таблиця 1. Статистичні дані шахрайства (ст. 190 КК) в Україні (2008-2014 рр.)

Показники	Роки						
	2008	2009	2010	2011	2012*	2013	2014
Кількість зареєстрованих шахрайств	14693	23219	24879	24058	23317	47142	41963
Питома вага до загальної кількості зареєстрованих злочинів (у%)	3,8	5,3	5	4,7	4,9	8,4	7,9
Виявлено осіб, які вчинили злочини (особам вручено повідомлення про підозру)	—	—	8208	7989	7683	12645	10599

* - до 20 листопада

Аналіз динаміки шахрайства свідчить про достатньо високі темпи його зростання. Більш наочно динаміку шахрайства демонструє її графічне зображення (Графік 1).

Графік 1. Динаміка шахрайства (2008-2014 рр.)

Другий злочин, що становить ядро фінансового шахрайства, – це привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (ст. 191 КК України).

Як зазначає О. Г. Кулик, оскільки чисельність зареєстрованих посягань зазначеного виду залежить, головним чином, від активності відповідних підрозділів органів внутрішніх справ, її динаміка відрізняється від динаміки чисельності корисливих загальнокримінальних злочинних діянь. Кількість таких випадків у 2002 р. становила 7993, у 2003 р. вона зменшилась на 8,6% і дорівнювала 7307. У наступні 5 років загальна кількість залишалась на такому самому рівні (2008 р. – 7171).

О. Г. Кулик звертає увагу на незвичний факт перевищення частки посягань, вчинених в особливо великих розмірах, над часткою таких діянь, вчинених у великих розмірах. Так, за проаналізований період (2002-2011 рр.) у середньому 9,7% злочинів, що полягали у привласненні, розтраті майна або заволодінні ним шляхом зловживання службовим становищем, вчинювалась у великих, а 18,2% – в особливо великих розмірах, хоча протягом 2002-2011 рр. показники динаміки та структури перелічених різновидів вказаного посягання зазнали помітних змін. Кількість цих діянь, вчинених у великих розмірах, у 2003-2008 рр. зменшилась з 1223 до 429, тобто майже у 3 рази. У 2009 р. цей показник зріс на 8,4%, у 2010 р. – на 44,9%, а у 2011 р. зменшився на 22,8% і дорівнював 520. Число випадків привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, вчинених в особливо великих розмірах, у 2003 р. збільшилось більш ніж у 1,5 рази і дорівнювало 2845. У 2011 р. цей показник дорівнював 819 [97, с. 43-44].

Загальна статистика розвитку проявів цього злочину за останні 7 років виглядає наступним чином (Таблиця 2).

Таблиця 2. Статистичні дані привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (ст. 191 КК) в Україні (2008-2014 рр.)

Показники	Роки						
	2008	2009	2010	2011	2012*	2013	2014
Кількість зареєстрованих злочинів	7171	7832	8240	7977	5998	13193	10397
Питома вага до загальної кількості зареєстрованих злочинів (у%)	1,9	1,8	1,6	1,5	1,3	2,3	2
Виявлено осіб, які вчинили злочини (особам вручено повідомлення про підозру)	—	—	4680	4264	3120	7926	5651

* - до 20 листопада

Графік 2. Динаміка привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (1992-2014 рр.)

Що стосується шахрайства з фінансовими ресурсами, то це діяння було криміналізоване у 1996 році та характеризується наступними цифровими показниками (Таблиця 3, Графік 3).

Таблиця 3. Статистичні дані шахрайства з фінансовими ресурсами (ст. 222 КК) в Україні (2008-2014 рр.)

Показники	Роки						
	2008	2009	2010	2011	2012*	2013	2014
Кількість зареєстрованих злочинів	538	531	547	349	215	337	347
Питома вага до загальної кількості зареєстрованих злочинів (у%)	0,14	0,12	0,11	0,07	0,05	0,06	0,06
Виявлено осіб, які вчинили злочини (особам вручено повідомлення про підозру)	—	—	275	235	161	206	267

* - до 20 листопада

Графік 3. Динаміка шахрайства з фінансовими ресурсами (2008-2014 рр.)

Враховуючи той факт, що для фінансового шахрайства в інвестиційно-будівельній сфері характерним є наявність зловживань з боку службових осіб суб'єктів господарювання, доцільним є аналіз статистичних показників злочинів, передбачених ст.ст. 364 (зловживання владою або службовим становищем) та 364-1 (зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми) КК України [98; 99].

Таблиця 4. Статистичні дані зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 КК) в Україні (2008-2014 рр.)

Показники	Роки						
	2008	2009	2010	2011	2012*	2013	2014
Кількість зареєстрованих злочинів	3698	–	4543	4114	1829	958	2567
Питома вага до загальної кількості зареєстрованих злочинів (у%)	1	–	0,9	0,8	0,4	0,2	0,5
Виявлено осіб, які вчинили злочини (особам вручено повідомлення про підозру)	–	–	2356	2649	1588	342	312

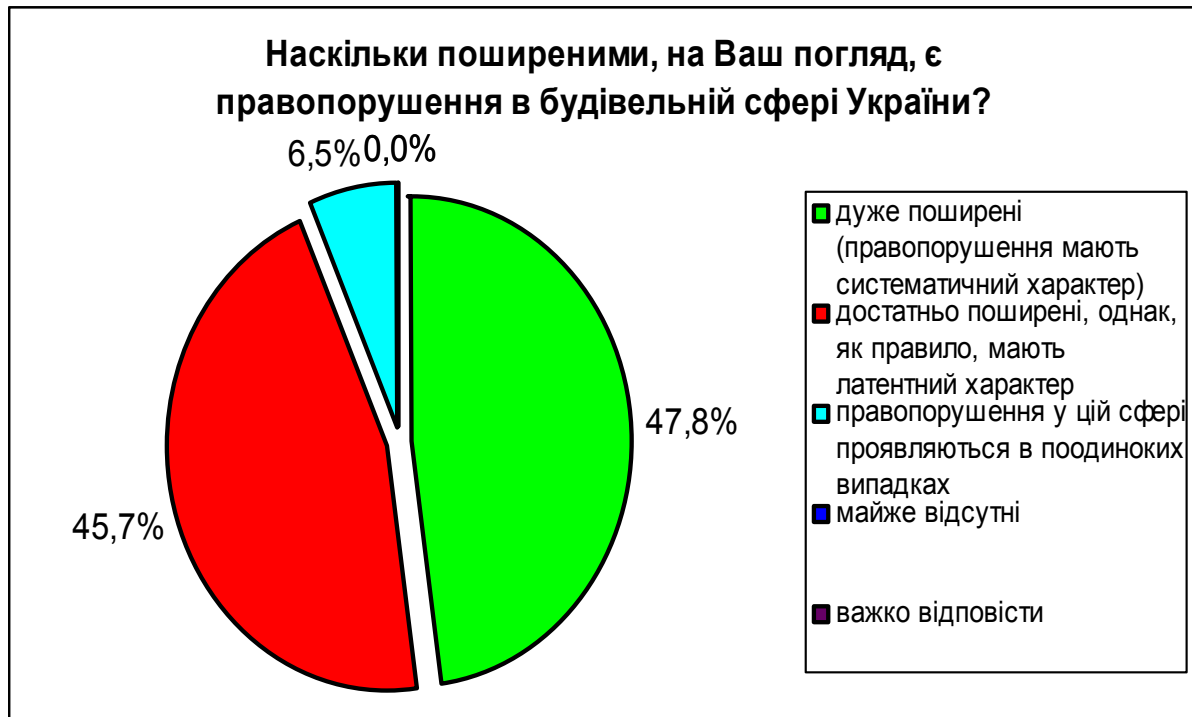
* - до 20 листопада

У 2011 р. КК України було доповнено ст. 364-1 (зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми). Відповідно до наявної статистичної інформації слід зазначити, що у 2013 р. було зареєстровано 23 злочини, що становить 0,004% до загальної кількості зареєстрованих кримінальних правопорушень, у 2014 р. – 444 злочини (0,08%).

Проведене в межах дослідження експертне опитування працівників органів прокуратури та Національної поліції України вказує на існування

стійких тіньових процесів та високу поширеність правопорушень у будівельній сфері. Таку відповідь дали більшість 93,5% експертів (Діаграма 4).

Діаграма 4. Розподіл відповідей експертів щодо розповсюдженості правопорушень в будівельній сфері України

На окрему увагу заслуговує аналіз показників шахрайства у сфері фінансування будівництва об'єктів житлової нерухомості. Пояснюється це порівняно високими показниками шахрайства у сфері житлового будівництва в Україні, колективною віктимізацією та розмірами збитків, що завдаються потерпілим інвесторам, якими є, як правило, фізичні особи.

Безумовно, що така ситуація на ринку житлового будівництва не сприяє розвитку інвестиційної активності у цій сфері. Згідно з результатами дослідження індексів прозорості світового ринку нерухомості Global Real Estate Transparency Index 2014, яке проводилось міжнародною консалтинговою компанією Jones Lang LaSalle та її підрозділом LaSalle Investment Management, що спеціалізується на управлінні інвестиціями, Україна у 2014 році скотилася у рейтингу прозорості ринку нерухомості із 61 до 74 місця (всього було розраховано показник прозорості на 102 світових ринках нерухомості шляхом

аналізу 115 різних факторів) [100]. Це також обумовлює необхідність більш детального аналізу стану фінансового шахрайства на первинному ринку нерухомості.

Як зазначають фахівці громадської організації «Асоціація допомоги постраждалим інвесторам» (далі – ГО «Асоціація допомоги постраждалим інвесторам»), діяльність якої спрямована на (*дослівно – прим.*) захист прав громадян, що постраждали від дій забудовників та органів державної влади, які своєю бездіяльністю (діями) перешкоджають реалізації громадянами прав на своєчасне отримання у власність своїх квартир.

Приватні інвестори можуть зіштовхнутися з низкою проблем, що існують у сфері житлового будівництва. Головними з них є:

- 1) затягування будівництва об'єкта нерухомості;
- 2) проблема високого ризику незавершення будівництва об'єкта нерухомості;
- 3) шахрайство з боку забудовника (пов'язаних з ним компаній) [101].

На наше переконання, одним із перших факторів, який привертає увагу при дослідженні криміногенної ситуації у будівельній сфері та оцінці масштабів шахрайства у галузі, є показник кількості недобудов у країні та аналіз причин, які гальмують проведення будівельної діяльності в обумовлені строки або зводять нанівець фактичну можливість закінчення будівництва.

У Державній службі статистики України зазначили, що станом на 1 січня 2014 року у країні налічувалося 16,3 тис. недобудов, з яких 6,3 тис. (38,5%) знаходилися у стадії будівництва, а на 10,1 тис. (61,5%) будівництво тимчасово припинено або законсервовано.

У 21 регіоні України кількість тимчасово припинених або законсервованих об'єктів перевищувала кількість об'єктів, що будуються. Наприклад, у Криму, Кіровоградській і Житомирській областях частка таких об'єктів склала 87,8%, 86,9% та 86,2% відповідно.

Станом на 1 січня 2014 р. серед об'єктів незавершеного будівництва

налічувалося 11371 будівля і 5009 інженерних споруд, будівництво більшості з них тимчасово припинено або законсервовано (відповідно 62,3% і 59,7% від загальної кількості).

За оцінками Держстату, з 4225 будівель незавершеного будівництва більше третини будівель загальною площею 17775 млн. кв. м. становлять житлові об'єкти, з яких у стадії будівництва знаходилось 1613 будівель (площею 11,665 млн. кв. м), а будівництво 2531 будівлі (площею 5668 млн. кв. м) тимчасово припинено або законсервовано.

Із загальної кількості незавершених інженерних споруд 2018 (40,3%) продовжували зводити, будівництво 2921 (58,3%) тимчасово припинено або законсервовано [102].

Станом на 1 січня 2015 року у країні налічувалося 14,9 тис. недобудов, з яких 6,1 тис. (41,1%) знаходилися у стадії будівництва, а на 8,8 тис. (58,9%) будівництво тимчасово припинено або законсервовано. Серед об'єктів незавершеного будівництва налічувалось 10 тис. 541 будівля та 4 тис. 374 інженерні споруди, будівництво більшості з них було тимчасово припинено та законсервовано (59,5% і 57,6% від загальної кількості відповідно) [103].

Лідерами в рейтингу найдорожчих недобудов України стали м. Київ та м. Одеса. За даними Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України, в одеському регіоні знаходиться 16 таких об'єктів на загальну суму 3,2 млрд. грн. [104].

Пропонуємо узагальнені дані Державної служби статистики України щодо кількості незавершених житлових будівель з 2006 по 2015 роки (Таблиця 5).

Таблиця 5. Кількість незавершених житлових будівель, будівництво яких тимчасово припинено або законсервовано, за регіонами

Регіон	Станом на 1 січня									
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Україна (усього)	4252	3572	3153	2895	2894	2726	2510	2433	2531	2135
Автономна республіка Крим	152	153	153	152	150	152	153	—	—	—
Вінницька обл.	85	69	65	56	55	51	38	—	—	39
Волинська обл.	69	57	43	46	57	57	48	—	—	46
Дніпропетровська обл.	234	214	213	204	199	189	178	—	—	169
Донецька обл.	532	470	441	433	438	403	372	—	—	386
Житомирська обл.	542	454	383	326	308	295	264	—	—	222
Закарпатська обл.	38	37	23	20	27	26	26	—	—	31
Запорізька обл.	192	152	143	135	131	127	114	—	—	86
Івано-Франківська обл.	38	34	31	36	35	33	32	—	—	26
Київська обл.	35	31	30	29	31	30	40	—	—	38
Кіровоградська обл.	163	143	151	153	144	136	109	—	—	91
Луганська обл.	91	82	63	49	41	39	32	—	—	29
Львівська обл.	109	93	79	74	87	77	74	—	—	94
Миколаївська обл.	49	46	26	25	32	28	29	—	—	21
Одеська обл.	80	73	64	55	72	73	76	—	—	69
Полтавська обл.	276	166	149	141	142	122	99	—	—	84
Рівненська обл.	44	38	28	23	19	18	16	—	—	15

Сумська обл.	241	205	155	112	95	83	75	–	–	51
Тернопільська обл.	33	27	24	22	22	21	20	–	–	17
Харківська обл.	596	473	398	364	356	338	329	–	–	310
Херсонська обл.	130	103	85	64	57	47	41	–	–	41
Хмельницька обл.	168	139	113	97	100	93	82	–	–	73
Черкаська обл.	151	131	112	105	102	91	73	–	–	54
Чернівецька обл.	13	13	13	18	17	24	23	–	–	31
Чернігівська обл.	179	156	141	117	110	104	87	–	–	71
м. Київ	4	6	17	26	49	52	62	–	–	41
м. Севастополь	8	7	10	13	18	17	18	–	–	–

Звичайно, що самі по собі недобудови ще не означають наявності факту шахрайства, однак вони можуть слугувати однією з ознак такої діяльності, враховуючи той факт, що випадки фінансового шахрайства зазвичай маскуються під невиконання цивільно-правових угод.

Генеральна прокуратура Україна у звіті до Верховної Ради України «Про стан законності в державі за 2008 рік» окремим пунктом звертає увагу на результати перевірок законності при інвестуванні та фінансуванні житлового будівництва. В звіті констатується, що вкладання громадянами коштів у житлове будівництво залишається одним з найбільш ризикованих видів інвестування. Суттєву загрозу при інвестуванні в житлове будівництво створюють протиправні схеми, що існують у цій сфері. Перевірки засвідчили поширеність практики незаконного заволодіння коштами інвесторів посадовими особами компаній-забудовників, фінансових установ.

Непоодинокі порушення встановлені у діяльності компаній, які є управителями фондів фінансування будівництва. Окремими суб'єктами

господарювання кошти на фінансування будівництва житла залучаються поза механізмами, передбаченими Законом України «Про інвестиційну діяльність» [105].

Як вказує А. Туаєв, сучасний рівень «будівельного» шахрайства за масштабами поширення та обсягами заподіяної шкоди, рівнем організованості та ступенем конспіративності, кількістю посягань та способами захисту від переслідувань якісно відрізняється від раніше відомих правоохоронним органам традиційних способів заволодіння майном фізичних осіб. Воно є, по суті, новою формою злочинного бізнесу [106, с. 43].

В своїй кандидатській дисертації І. М. Попова звертає увагу на негативну тенденцію збільшення випадків шахрайств у сфері фінансування об'єктів нерухомості з 58 за 2000-2003 рр. до 286 випадків за період з 2006 по 2010 рр. [5, с. 5].

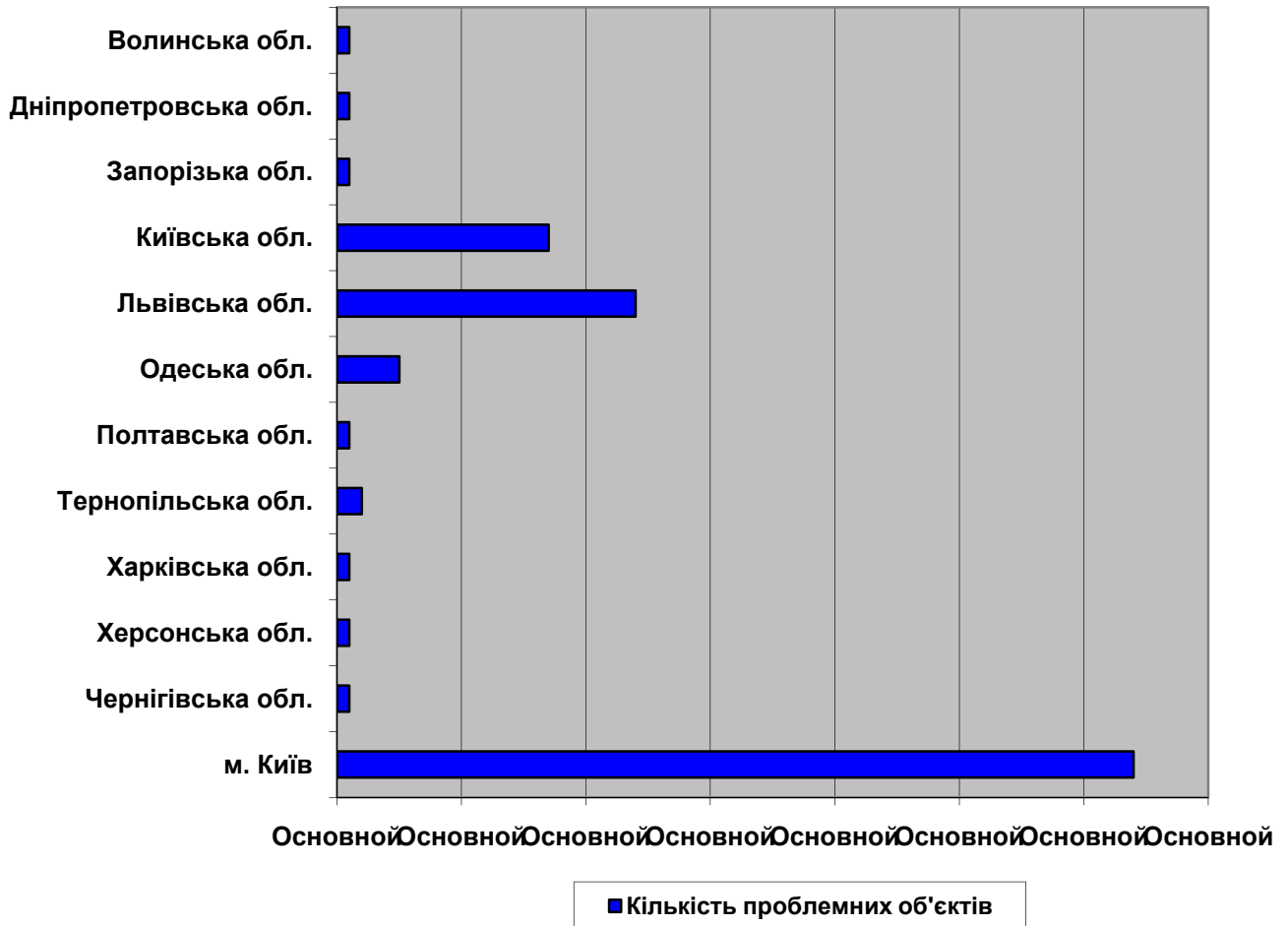
За оцінками експертів, кількість ошуканих вкладників, що постраждали від дій забудовників, становить майже 230 тисяч осіб по всій країні [107]. За повідомленням голови правозахисного руху «Взаимопомощь», лише у Києві від будівельних афер постраждало більш ніж 200 тисяч осіб. Близько сорока будівництв в столиці ведеться з явними ознаками шахрайства [108].

За даними фахівців ГО «Асоціація допомоги постраждалим інвесторам», близько 120 тис. сімей в Україні постраждало від дій ненадійних забудовників (дані станом на 2012 р. – прим.) [109], а загальні масштаби збитків, що завдані шахраями-збудовниками інвесторам, лише з 2005 по 2010 рік становлять більш ніж 3,4 млрд. гривень [101]. За останніми даними кількість постраждалих інвесторів оцінюється вже у 500 тисяч потерпілих осіб.

Ця ж громадська організація веде власний статистичний облік та рейтинг надійності забудовників, а також проблемних об'єктів будівництва за регіонами України. Під проблемними об'єктами пропонується розуміти такі, будівництво яких не ведеться в обумовлені строки та які мають ознаки навмисного

затягування та/або шахрайства. Ця інформація знаходиться у загальному доступі та опублікована на офіційному сайті організації (Діаграма 5).

Діаграма 5. Кількість проблемних об'єктів житлового будівництва (за даними ГО «Асоціація допомоги постраждалим інвесторам»)

Географічні закономірності поширення шахрайств в інвестиційно-будівельній сфері безпосередньо пов'язані із показниками економічного розвитку та обсягами будівництва в конкретних регіонах України. Відповідно до нашого дослідження переважна більшість випадків фінансового шахрайства в сфері фінансування будівництва об'єктів нерухомості мали місце в містах. Серед «лідерів» за поширенням проявів шахрайства окремо хочеться звернути увагу на негативні тенденції тінізації будівництва, що склалися у м. Києві. На нашу думку, це пояснюється високими темпами забудови столиці, концентрацією бізнес-еліти, більш високою порівняно з іншими регіонами України платоспроможністю місцевих жителів, високим попитом, високою

кількістю трудових переселенців з усієї країни та іншими об'єктивними обставинами.

Окрім м. Києва найбільш криміногенними є Київська, Одеська, Львівська області, що пояснюється розвитком та обсягами будівництва у регіонах.

За даними МВС України в Одеській області, у 2012 р. у м. Одесі виявлено 8 злочинів в інвестиційно-будівельній сфері за ознаками ст. 190 КК України, у 2013 – 17, у 2014 – 11, у 2015 – 3. При цьому, враховуючи високу латентність цих злочинів, а також дані, які ми отримали з анкетування працівників правоохоронних органів, населення, а також з повідомлень громадських організацій та інших альтернативних джерел, офіційні дані розслідування суттєво не збігаються із реальними показниками криміналізації будівництва.

За інформацією Інтернет-видання «Українська правда», в 2015 р. у м. Києві виявлено будівельне шахрайство розміром у шість «Еліта-Центрів». Група компаній «Укогруп» будує в столиці біля 40 житлових комплексів на самовільно зайнятих земельних ділянках без дозвільної документації, а кількість потерпілих інвесторів, що не зможуть стати власниками об'єктів інвестування – біля 10 тисяч осіб [110].

1.4. Механізм фінансового шахрайства в інвестиційно-будівельній сфері

Відповідь на питання, як було скоєно злочин, за якою схемою діяли злочинці, дозволяє розкрити усі соціально-психологічні аспекти формування механізму злочинної поведінки (мотивації, стадії прийняття та виконання рішення), що у свою чергу значно розширює можливості попередження даного виду злочинної діяльності. Особливо, якщо мова йде про фінансових шахраїв, дії яких, як правило, характеризуються високим злочинним професіоналізмом та візуальною легальністю, самі шахраї відзначаються юридичною обізнаністю, а злочини, скоєні ними – латентністю.

Розвиток фінансової глобалізації забезпечується розширенням кредитно-інвестиційної діяльності транснаціональних компаній і банків, а також

механізмами міжнародних фінансових ринків [111, с. 200]. Різноманітність форм фінансово-кредитних відносин зумовила і наявність різних способів вчинення шахрайства в цій сфері економіки. І. В. Громов виділяє наступні способи вчинення шахрайства в фінансово-кредитній сфері [112, с. 26-27]:

1. Розкрадання грошових коштів шляхом їх отримання за підробленими банківськими документами і цінними паперами: кредитовим авізо, розрахунковим чеком, меморіальним ордером, векселями, депозитними сертифікатами.

2. Розкрадання грошових коштів вкладників та інвесторів, отриманих під обіцянку (прийняття зобов'язань) виплати високих відсотків, дивідендів або виконання інших зобов'язань. Цей спосіб широко відомий як шахрайство за принципом фінансових та інших «пірамід».

3. Розкрадання грошових коштів шляхом отримання різних кредитів з використанням підробленої установчої або бухгалтерської документації, гарантійних листів, заставних та страхових документів.

4. Шахрайство з використанням чужих або підроблених пластикових кредитних карток. Цей спосіб шахрайства більш узагальнено іменують шахрайством в сфері обороту безготівкових платежів [113, с. 16].

5. Розкрадання з незаконним проникненням у комп'ютерну мережу.

6. Шахрайства, пов'язані з несплатою податків.

7. Розкрадання шляхом обману в міжнародній комп'ютерній мережі Інтернет.

Щоб дослідити механізм шахрайства в інвестиційно-будівельній сфері, необхідно проаналізувати передбачені законом способи інвестування у будівництво. Більш детально про це йшла мова у першому підрозділі роботи.

У зв'язку із переходом до ринкових відносин та запровадженням низки економічних реформ в Україні докорінно змінюється система фінансування будівництва. Якщо до цього таке фінансування переважно здійснювалось за рахунок державних коштів, то сьогодні воно все більше стає справою

приватних інвесторів.

Порядок інвестування будівництва залежить від його виду. Згідно з п. 14 ст. 2 Закону України «Про фінансово-кредитні механізми і управління майном при будівництві житла та операціях з нерухомістю» від 19 червня 2003 року фінансування будівництва – використання управителем отриманих в управління коштів на проведення проектно-вишукувальних робіт та спорудження об'єктів будівництва за умовами договору. В свою чергу, управителем виступає фінансова установа, яка від свого імені діє в інтересах установників управління майном і здійснює управління залученими коштами згідно із законодавством, Правилами фонду та відповідає вимогам, встановленим цим Законом.

Відповідно до цього ж закону фінансова установа може за власною ініціативою створити фонд фінансування будівництва (далі – ФФБ).

Фонд фінансування будівництва – кошти, передані управителю ФФБ в управління, які використані чи будуть використані управителем у майбутньому на умовах Правил фонду та договорів про участь у ФФБ. ФФБ може бути двох видів – ФФБ виду А та ФФБ виду Б. Різниця між ними полягає у тому, хто визначає поточну ціну вимірної одиниці об'єкта будівництва, коефіцієнти поверху і комфортності та приймає на себе ризик щодо недостатності залучених коштів на спорудження об'єкта будівництва. Для ФФБ типу А – це робить забудовник, для ФФБ типу Б – управитель, тобто фінансова установа, яка від свого імені діє в інтересах установників управління майном і здійснює управління залученими коштами згідно із законодавством, Правилами фонду та відповідає вимогам, встановленим цим Законом.

Також, відповідно до Закону України «Про фінансово-кредитні механізми і управління майном при будівництві житла та операціях з нерухомістю», може створюватись Фонд операцій з нерухомістю, який не є юридичною особою. Фонд операцій з нерухомістю – кошти, отримані управителем ФОН в управління, а також нерухомість і інше майно, майнові права та доходи, набуті

від управління цими коштами, в тому числі майнові права та права вимоги, набуті за договорами про участь у фонді фінансування будівництва [42].

Фінансування будівництва може відбуватись через інвестиційні фонди. Закон України «Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди)» від 15 березня 2001 року визначає правові та організаційні основи створення, діяльності та відповідальності суб'єктів спільного інвестування, особливості управління їх активами, встановлює вимоги до складу, структури та зберігання активів, особливості розміщення та обігу цінних паперів інститутів спільного інвестування, порядок та обсяг розкриття інформації інститутами спільного інвестування з метою залучення та ефективного розміщення фінансових ресурсів інвесторів [114].

Окрім цих схем фінансування будівництва житла, законом передбачений інший спосіб, а саме, шляхом емісії цільових облігацій підприємств, виконання зобов'язань за якими здійснюється шляхом передачі об'єкта. Однак, спеціальним та основним актом у питанні інвестування будівництва об'єктів житлової нерухомості є Закон України «Про фінансово-кредитні механізми і управління майном при будівництві житла та операціях з нерухомістю».

Переходячи безпосередньо до розгляду механізмів злочинної поведінки, звернемося до Типологій легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, через ринок нерухомого майна, затверджених Наказом Державного комітету фінансового моніторингу України (зараз – Державна служба фінансового моніторингу) 19 грудня 2008 року №265. В розділі II «Будівельні афери» цього документу зазначені наступні схеми шахрайських посягань:

- 1) Компанія одержує земельну ділянку в користування й імітує початок робіт. У цей час проводиться рекламна кампанія із пропозицією купувати квартири в новобудові, ціна квадратного метра на яку нижче за середню ринкову. Кошти громадян, отримані від таких продажів, як правило, використовуються з метою особистого збагачення керівників компаній, але ніяк

не для будівництва будинку. Коли вже зібрана певна сума, будівельна компанія попросту зникає.

Один із варіантів реалізації цієї схеми – це використання організацій-соінвесторів. Як приклад фірма укладає договори з організаціями-соінвесторами, по яких від їхнього імені й за їх же рахунок залучає кошти громадян; а також договори з організацією-забудовником про вкладення коштів відразу в кілька об'єктів. Знайшовши пайовиків і зібравши з них кошти, фірма зникає. Тим самим «кидає» як забудовника, так і пайовиків.

2) З використанням цільових облігацій. Суть схеми полягає в тому, що в обмін на вкладені в будівництво кошти, інвестори одержують цінні папери. Інтереси покупців квартир, що купують на етапі будівництва цільові облігації, з одного боку, захищені, оскільки, кожен випуск облігацій реєструється Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку. Однак, як свідчить практика, повернути кошти за такими цінними паперами можуть тільки одиниці.

В тому ж документі сказано, що до основних груп методів, що використовуються для легалізації (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом, на ринку нерухомого майна можна віднести:

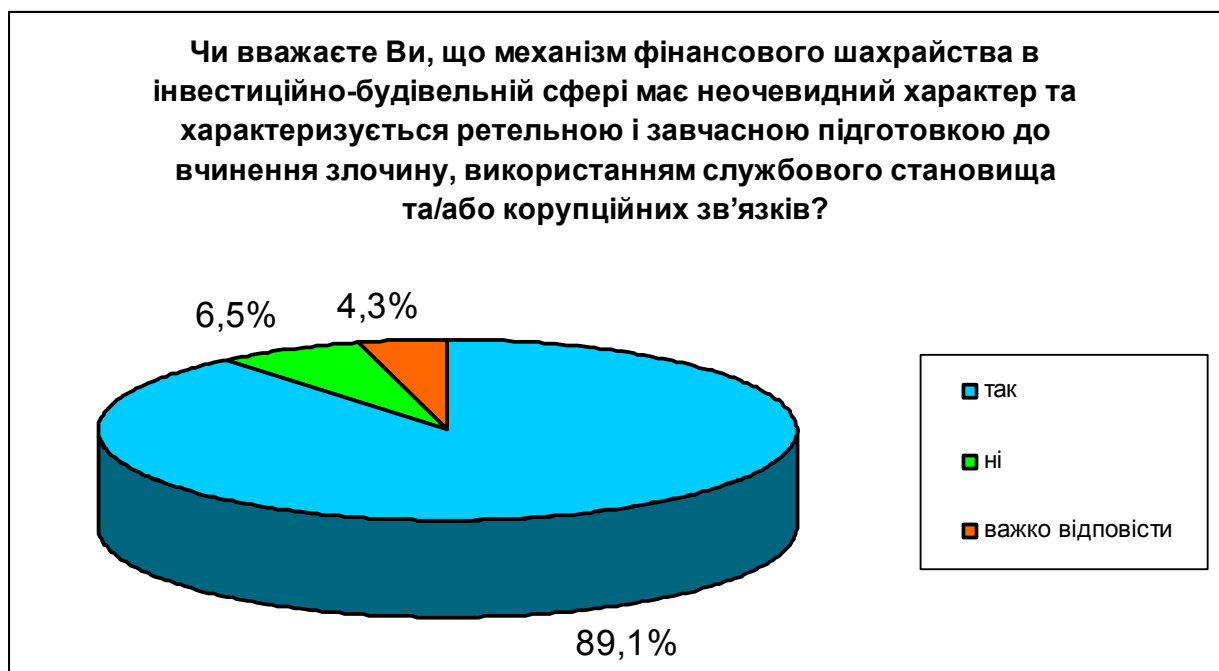
- використання фіктивних угод з нерухомим майном;
- використання складних позик та кредитних ресурсів;
- використання осіб нефінансових професій;
- маніпулювання оціночною вартістю об'єкта нерухомості;
- використання грошових інструментів;
- використання «технічних» («сміттєвих») цінних паперів;
- використання заставних схем [115].

Цікавим та корисним в цьому контексті є «Керівництво по застосуванню підходу, заснованого на оцінці ризику агентами по операціях з нерухомістю», підготовлене Групою розробки фінансових заходів по боротьбі з легалізацією грошових коштів, отриманих злочинним шляхом ФАТФ [116]. Це керівництво

містить узагальнені принципи і процедури, призначені для агентів по операціях з нерухомістю, керівництво для органів державної влади, категорії ризику, поради щодо системи внутрішнього фінансового контролю таких операцій тощо.

Переважає більшість опитаних співробітників правоохоронних органів (89,1%) вказали, що механізм фінансового шахрайства в інвестиційно-будівельній сфері має неочевидний характер та характеризується, як правило, ретельною і завчасною підготовкою до вчинення злочину, використанням службового становища та/або корупційних зв'язків (Діаграма 6).

Діаграма 6. Розподіл відповідей експертів щодо механізму фінансового шахрайства в інвестиційно-будівельній сфері

Аналіз літератури дозволяє визначити, що найбільш поширеними механізмами (схемами) фінансового шахрайства в будівельній сфері є наступні:

1. Механізм фінансової піраміди, коли компанії-забудовники починають продаж об'єктів нерухомості (квартир, офісів тощо) ще на нульовому етапі будівництва. Нерідко кошти інвесторів залучаються на проекти з неоформленою проектно-кошторисною та дозвільною документацією. Після цього імітується початок робіт та/або затягується будівництво. Непоодинокими

є випадки, коли злочинці демонстрували будівельні майданчики та об'єкти інших будівельних організацій, щоб не викликати сумніву в своїх діях зі сторони потенційних чи реальних інвесторів.

Або, отримуючи гроші від громадян-пайовиків, компанії купують нові майданчики для забудови та паралельно з цим продають ще неіснуюче житло. При чому одне й те саме житло може продаватися декільком особам. В кінці така компанія або «зникає», або визнається неплатоспроможною, тобто банкрутом. За такою схемою діяла компанія «Еліта-центр».

2. Через укладання попередніх договорів. Ця схема є більш латентною. Вона є можливою через прогалини у законодавстві та виглядає наступним чином: компанії-забудовники підписують з інвесторами не основний договір, а попередній (ст. 635 ЦК України) [44]. За цим договором сторони зобов'язуються укласти в майбутньому угоду з передачі майна (основний договір) на умовах, передбачених попереднім договором. За попереднім договором пайовики виплачують будівельникам як завдаток деяку суму, яка згодом повинна бути зарахована в основному договорі. При попередньому договорі право власності на квартиру переходить до пайовика тільки після укладення основного договору. Тому інвестор ризикує залишитися без квартири. При чому часто в таких випадках компанії, підписуючи такий попередній договір ще не отримали офіційного дозволу на будівництво [117].

Окрім ризиків, пов'язаних із невиконанням зобов'язань щодо будівництва, слід розуміти, що попередній договір на будівництво фактично є удаваною угодою, яка приховує інший правочин, а саме інвестиційний договір. Це може бути підставою для визнання договору недійсним [118].

3. Шахрайські дії забудовника з залученням третьої сторони: соінвестора, генерального підрядника, ріелторської фірми. Такі дії призводять до багаторазового продажу квартир.

Наприклад, забудовник залучає до договору ріелторську компанію, а та продає шляхом уступки прав за цим договором квартири громадянам. Далі

забудовник розриває договір з ріелтором під різними приводами, наприклад, що в момент передачі квартири ріелтору, нібито, сталася арифметична помилка при обліку площі і перерахована ціна виявилася вдвічі більше, у зв'язку з чим недобудований об'єкт продавався третім особам. На скарги громадян керівники забудовника заявляють, що за боргами вони не відповідають, оскільки в договірні відносини з ними не вступали, тому і всі претензії повинні пред'являтися ріелтеру [119].

Або схожа схема: інвестор-забудовник залучає в якості соінвестора та генерального підрядника іншу компанію. В якості оплати за виконання робіт соінвестор отримує квартири в збудованому будинку. Соінвестор виконує передбачені договором генерального підряду роботи й одночасно здійснює продаж своїй частки квартир. Через деякий час інвестор-забудовник розриває договір із соінвестором і заново продає вже продані квартири [40, с. 18].

Також поширеним механізмом є розкрадання грошових коштів шляхом підписання фіктивних угод, створення фіктивних фірм. Такі фірми підписують угоди з компанією-забудовником з метою отримання останньою кредитів в банках, виділення бюджетних коштів, залучення коштів приватних інвесторів тощо. В результаті цього забудовник отримує гроші на проведення фіктивних операцій.

І. М. Попова, досліджуючи шахрайство у сфері житлового будівництва, виокремлює три головні класифікаційні групи способів заволодіння коштами громадян під час будівництва житла:

- шахрайство, пов'язане із залученням коштів довіритель (інвесторів), без наміру виконувати взяті зобов'язання щодо будівництва житла;
- заволодіння коштами інвесторів шляхом службових зловживань з боку представників компаній-управителів коштів та забудовників;
- заволодіння коштами інвесторів або заподіяння їм майнової шкоди під час виконання взятих зобов'язань щодо будівництва житла на етапі завершення будівництва та його здачі в експлуатацію [5, с. 174].

Погоджуючись з думками зарубіжних дослідників, зазначимо, що для залучення грошових коштів громадян шахраї застосовують різні хитрощі, зокрема:

- обіцянку безоплатної фінансової субсидії;
- зловживання довірою громадян шляхом посилення на наявні правовідносини з найбільшими будівельними фірмами, адміністрацією територіальних утворень, іншими державними органами;
- пред'явлення потенційним покупцям чужих будівельних майданчиків та будинків в якості своїх;
- пред'явлення фіктивного договору між інвестором і забудовником;
- пред'явлення громадянам, які вносили кошти на придбання житла, вже реалізованих квартир забудовником [119].

Таким чином, у зв'язку з тим, що фінансове шахрайство в будівельному бізнесі є злочинною діяльністю, воно характеризується доволі складним механізмом, здійснюваних в певному порядку послідовних дій, кожна з яких є необхідним елементом такої злочинної діяльності. До того ж не всі елементи механізму фінансового шахрайства характеризуються як протиправні, заборонені дії, деякі з них здійснюються в межах чинного законодавства. Однак, всі дії в механізмі фінансового шахрайства в будівельному бізнесі об'єднує спільна злочинна мета та корисливий мотив – отримання матеріальної вигоди шляхом заволодіння грошима інвесторів.

Спираючись на власне емпіричне дослідження проявів фінансового шахрайства в інвестиційно-будівельній сфері, зазначимо, що у найбільш загальному вигляді за механізмом злочинної поведінки можна виокремити дві основні групи шахрайств.

Перша група – злочини без наміру виконувати взяті на себе зобов'язання щодо будівництва об'єкта нерухомості. Ці, так звані шахрайства у чистому вигляді, є різновидом фінансових (інвестиційних) пірамід. Механізм злочинних дій або взагалі виключає ведення будівництва, або будівництво ведеться лише

для маскуванню злочинних намірів (як правило, на початкових стадіях) без мети його закінчення. Відомою також є практика подвійного та потрійного продажу не збудованих квартир.

Типова схема злочинних дій, вчинених таким способом, виглядає наступним чином: компанія-забудовник чи управитель коштів, які створені легально з реєстрацією в установленому порядку, оголошують у рекламі про початок будівництва об'єкта нерухомості та залучення коштів інвесторів. Після одержання значної частини коштів під майбутні квартири фірма, як правило, припиняє свою діяльність, пояснюючи завдану інвесторам шкоду невдалою фінансово-господарською діяльністю [4, с. 39].

Як зазначають фахівці ГО «Асоціація допомоги постраждалим інвесторам», такий вид шахрайства характеризується агресивною маркетинговою кампанією забудовника на початку будівництва та привабливими ціновими пропозиціями для інвесторів. Будівельні роботи ведуться на майданчику не дуже швидко. Готовність такого об'єкта рідко буває більшою ніж 10-15%. Залучення коштів під такі проекти здійснюється без отримання забудовником усієї необхідної для будівництва дозвільної документації. Безпосереднє спілкування з інвесторами здійснюють ріелтори [101].

ОСОБА_28, реалізуючи свій злочинний намір, направлений на заволодіння чужим майном - коштами громадян, достовірно знаючи, що будівництво житла не ведеться, а будується адміністративно-торговельний комплекс, повідомляв їм завідомо неправдиві відомості щодо об'єкта інвестування та законності будівництва житлового комплексу, запевняючи, при цьому, що вся необхідна дозвільна документація на будівництво вже отримана, при відсутності затвердженого проекту будівництва житлового комплексу показував їм експлікацію (робочий план) квартир, в окремих випадках демонстрував протокол розподілу цих квартир та надавав копії договорів №01-02-ОШ/Б і №01-02-ОШ від 02.08.2004 про його дольову участь у

будівництві житлового комплексу, а також зловживаючи довірою останніх, з метою особистого збагачення, переконував їх про доцільність укладання відповідних договорів та угод передачі йому у розпорядження коштів на інвестування будівництва, не маючи на меті подальшого їх цільового використання та повернення інвесторам [93].

Слід зазначити, що окрім злочинів, безпосередньо спрямованих на заволодіння коштами приватних інвесторів, для досягнення злочинного результату вчиняються й інші як протиправні, так і легальні дії. Кримінально-правова кваліфікація основних дій, як правило, проводиться за ознаками злочинів, передбачених статтями 190 (шахрайство), 191 (привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем), 364 (зловживання владою або службовим становищем) КК України.

У деяких випадках необхідною умовою досягнення основного злочинного результату виступають інші кримінальні правопорушення. Як правило, такі дії спрямовані на придання зовнішньої законності злочинній діяльності та укриття фактів протиправного заволодіння коштами інвесторів з метою уникнення кримінальної відповідальності. При аналізі матеріалів судової практики встановлено, що супутніми до основних злочинних дій були діяння, передбачені ст.ст. 209 (легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом), 357 (викрадення, привласнення, вимагання документів, штампів, печаток, заволодіння ними шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем або їх пошкодження), 358 (підrobлення документів, печаток, штампів та бланків, збут чи використання підроблених документів, печаток, штампів), 366 (службове підроблення) КК України та ін.

ОСОБА_28 за невстановлених слідством обставин, в період скоєння ним шахрайства, спрямованого на заволодіння коштами громадян, яке відбувалось з 21.10.2004 по 31.01.2006, з метою укриття таких дій та придання їм вигляду законних дій, за попередньою змовою з невстановленими особами вчинив

підроблення документів, які видаються чи посвідчуються підприємством, установою, організацією, громадянином-підприємцем чи іншою особою, яка має право видавати чи посвідчувати такі документи, з метою використання їх як самим підроблювачем, так і іншою особою [93].

Зауважимо, що з метою придання своїм діям ззовні легального характеру шахраї не тільки використовують підроблені інвестиційні контракти та іншу документацію, але й застосовують інші різноманітні технології обману, в тому числі імітують ведення будівельних робіт. Так, потенційним інвесторам можуть демонструватися схеми майбутніх об'єктів нерухомості, чужі будівельні майданчики, будівельна техніка, вже збудовані будинки тощо.

Коли вони з її мамою ОСОБА_31 прибули на Святошинську площу, 1 в м. Києві, то побачили там великий рекламний щит, де була намальована схема молодіжного житлового комплексу «Академмістечко», поруч вже збудовані та заселені три корпуси цього комплексу «А», «Б» і «В», також зводився корпус «Г», де працювало багато будівельників. Це було на період вересня 2003 року. Будівельники і розповіли їм, що офіс ТОВ «Будівельна компанія «БудІнвестХолдінг», яка і будує цей житловий комплекс, знаходиться безпосередньо на будівельному майданчику.

В офісі компанії знаходились на стендах копії документів, що підтверджують право компанії на будівництво, а також багато рекламних буклетів, в тому числі і майбутнього будівництва корпусу «Д». В офісі ТОВ «Будівельна компанія «БудІнвестХолдінг» знаходились працівники даної фірми, в тому числі менеджер з продажу ОСОБА_28, прізвища його не знає, а також чоловік років 50-ти. Останній показав їм на стенди та сказав, що ТОВ «Будівельна компанія «БудІнвестХолдінг» має всі необхідні дозвільні документи для будівництва корпусу «Д», показав плани квартири в майбутньому будинку та роздрукував для них на принтері план однокімнатної квартири. Потім разом з ними він вийшов з офісу ТОВ «Будівельна компанія «БудІнвестХолдінг» та показав на місце майбутнього будівництва корпусу

«Д», при цьому запевнив, що будівництво розпочнеться через два тижні, тобто в найближчий час. Показуючи на розібраний баштовий кран, що лежав поруч, сказав, що зараз вони будуть збирати даний кран та розпочнуть будівництво [120].

Важливим, на нашу думку, є той факт, що у більшості випадків потерпілі дізнавалися про пропозиції шахраїв з оголошень, реклами у засобах масової інформації та від своїх знайомих. Активне використання реклами (в тому числі на телебаченні) не тільки привертало увагу потенційних покупців, але й слугувало елементом обману, адже більшість інвесторів сприймали цей факт як гарантію прозорості діяльності забудовників і не знали, що шахраї можуть відкрито використовувати рекламну кампанію для ведення злочинної діяльності.

По телебаченню, в метро, в журналах потерпілий бачив рекламу ТОВ «Будівельна компанія „БудІнвестХолдинг», яка залучала кошти громадян на інвестування квартир, які дана компанія мала побудувати. На рекламі було зображено вже побудований будинок за адресою: АДРЕСА_2 та схематично зображено макет майбутнього будинку корпусу «Д» з паркінгом, дитячим майданчиком.

У нього не виникло підозри на момент укладання договору в тому, що його можуть обдурити і заволодіти його грошима, оскільки він бачив вже побудовані будинки, а також президент ТОВ «Будівельна компанія «БудІнвестХолдинг» його особисто запевнив, що будинок буде збудований, а проінвестована квартира буде йому передана [120].

Типовими також є дії шахраїв, спрямовані на отримання всієї суми грошових коштів інвестиційного проекту, а не виплату її частинами. Для цього вони заманюють покупців, пропонуючи їм знижки та інші фінансові переваги від такої угоди.

ОСОБА_28 повідомив їм, що якщо повна вартість квартири буде оплачена в цей же день, то їм зроблять знижку на 3% від вартості квартири.

Умови, які їм запропонували в ТОВ «Будівельна компанія „БудІнвестХолдінг», їх влаштували і тому вони взяли рахунок на оплату квартири і сплатили повну вартість квартири в Київську філію «Укрінбанк» [120].

Нерідко злочинці наймають на роботу директорів, менеджерів, бухгалтерів та інших працівників компаній, яким невідомі їх справжні наміри, дають їм вказівки щодо укладення інвестиційних договорів, поводження з клієнтами тощо.

Особа_25 надав вказівки підлеглим працівникам вказаного підприємства та офіційним директорам, які не знали про справжні наміри ОСОБА_25 про заволодіння грошима потерпілих, розмістити в засобах масової інформації та мережі Інтернет інформацію про початок будівництва будинку по АДРЕСА_3 з метою створення враження у потенційних інвесторів про намір будувати вказаний будинок та залучення коштів інвесторів, хоча насправді будуватись вказаний будинок не мав.

Особа_25, фактично керуючи діяльністю ТОВ «Стабіль» та його службовими особами, неодноразово надав вказівки керівникам товариства в різний час - ОСОБА_46, ОСОБА_47, ОСОБА_48 та ОСОБА_49 про укладення договорів купівлі-продажу майнових прав та пайової участі в будівництві від імені ТОВ «Стабіль» із фізичними особами - інвесторами будівництва нерухомого майна - житлового будинку, розташованого за адресою: АДРЕСА_3 [121].

Друга група – злочини, пов’язані з частковим заволодінням або нецільовим використанням коштів інвесторів на етапах будівництва житла та здачі його в експлуатацію це шахрайства. При цьому реально ведеться будівництво об’єкта нерухомості, закінчення якого однак у обумовлені строки є неможливим через часткове нецільове використання грошових коштів, залучених на фінансування будівництва, або через взяття на себе забудовником зобов’язань, які він завідомо не міг виконати. Таке будівництво, як правило, зупиняється на невизначений термін під різними приводами.

Отримавши від громадян-дольовиків по будівництву будинку по вул. АДРЕСА_1 протягом 2006 - 2012 років грошові кошти на підприємство ПП «Приватбуд-А» на загальну суму 10335162,98 грн., ОСОБА_5, будучи директором ПП «Приватбуд-А», тобто службовою особою, організував будівництво та недобудував вказаний будинок, вартість якого згідно висновку експерта від 25.05.2012 року становить 8756070 грн., що унеможливило виконання ПП «Приватбуд-А» взятих на себе зобов'язань щодо будівництва вказаного житлового багатоквартирного будинку, внаслідок чого дольовикам спричинено матеріальні збитки на суму 1579092,98 гривень, що є тяжкими наслідками для охоронюваних законом прав та інтересів громадян [122].

Висновки до розділу 1

Підсумовуючи вищесказане можна зробити наступні висновки.

Характеризуючи стан розробленості проблеми, підкреслюється відсутність комплексних кримінологічних досліджень в Україні, присвячених аналізу фінансового шахрайства в інвестиційно-будівельній сфері.

Будівництво – спорудження нового об'єкта, реконструкція, розширення, добудова, реставрація та ремонт об'єктів, виконання монтажних робіт. В сучасних умовах розвиток будівництва неможливий без використання інвестицій.

Інвестиції – всі види майнових та інтелектуальних цінностей, що вкладаються в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності, за результатами якої створюється прибуток (доход) або досягається соціальний ефект. Термін «інвестиційно-будівельна сфера» демонструє взаємозв'язок та взаємозалежність будівельної та інвестиційної діяльності.

Будівельна галузь – одна з пріоритетних галузей економіки, що має велике соціальне значення. Будівництво характеризується значним рівнем тінізації. Правопорушення у будівництві відбуваються на всіх стадіях технологічного циклу – від виділення органами влади земельних ділянок під

забудову до здачі об'єктів в експлуатацію.

Введення у науковий обіг поняття фінансового шахрайства обумовлене потребою об'єктивного визначення сутності цього явища. Фінансове шахрайство в інвестиційно-будівельній сфері – діяльність, що виражається у системі взаємопов'язаних протиправних (у тому числі кримінальних) та легальних дій, які вчиняються шляхом обману, зловживання довірою та/або зловживання службовим становищем в процесі формування, розподілу та використання грошових фондів у сфері будівництва, посягають на фінансові ресурси держави, суб'єктів господарювання та громадян з метою отримання матеріальної вигоди.

В основі фінансового шахрайства в інвестиційно-будівельній сфері лежить комплекс взаємопов'язаних основних і суміжних з ними злочинів. Правова кваліфікація основних дій провадиться за ознаками злочинів, передбачених статтями 190 (шахрайство), 191 (привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем), 222 (шахрайство з фінансовими ресурсами), 364 (зловживання владою або службовим становищем), 364-1 (зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми) КК України. Для досягнення злочинного результату або з метою приховання слідів фінансового шахрайства окрім основних можуть вчинятись й інші, так звані, супутні злочини. До них можна віднести злочини, передбачені ст.ст. 197-1, 205, 209, 212, 358, 366 КК України, корупційні злочини та ін.

Важливим для дослідження є аналіз загальних показників злочину, передбаченого ст. 190 КК України, та обсягів незавершеного будівництва. Загальні тенденції розвитку шахрайства характеризуються суттєвим збільшенням випадків скоєння цього злочину: рівень шахрайства за останні 10 років збільшився втричі. Таке різке коливання пояснюється не тільки зміною порядку реєстрації кримінальних правопорушень, але й тенденцією до збільшення випадків привласнення майна шляхом обману та зловживання

довірою, поширенням шахрайства в різні сфери господарських відносин.

Велика кількість об'єктів незавершеного будівництва демонструє ризики інвестиційної діяльності як економічного, так і криміногенного характеру.

В Україні відсутні офіційні статистичні дані, які б характеризували показники фінансового шахрайства в інвестиційно-будівельній сфері. Враховуючи загрозливі тенденції криміналізації, з метою забезпечення єдиного порядку обліку кримінальних правопорушень необхідно виділити та запровадити статистичний облік у структурі економічної злочинності окремої категорії злочинів у сфері будівництва, що посягають на встановлений законом порядок ведення будівельної діяльності, ринкові механізми його функціонування, залучення та використання інвестицій у цій сфері.

Узагальнення даних альтернативних джерел дослідження показує, що близько 30 тис. осіб в Україні втратили свої інвестиції від протиправних дій забудовників, а сумарні розміри збитків сягають мільярдів гривень.

На основі аналізу механізму злочинної поведінки можна виокремити дві основні групи шахрайств в інвестиційно-будівельній сфері. Перша група – злочини без наміру виконувати взяті на себе зобов'язання щодо будівництва об'єкта нерухомості. Друга група – злочини, пов'язані з частковим заволодінням або нецільовим використанням коштів інвесторів на етапах будівництва житла та здачі його в експлуатацію.

Для механізму шахрайств у сфері фінансування житлового будівництва характерним є активне використання реклами у засобах масової інформації, імітація ведення будівельних робіт, підробка офіційної документації тощо.

РОЗДІЛ 2.

ДЕТЕРМІНАЦІЯ ФІНАНСОВОГО ШАХРАЙСТВА В ІНВЕСТИЦІЙНО-БУДІВЕЛЬНІЙ СФЕРІ

2.1. Кримінологічна характеристика осіб, що вчинили фінансові шахрайства в інвестиційно-будівельній сфері

Розробка ефективних заходів попередження фінансового шахрайства в інвестиційно-будівельній сфері є неможливою без кримінологічного дослідження факторів та процесів, що зумовлюють вчинення таких злочинів. Проблема причин злочинності – одна з найгостріших у кримінології. З появою перших кримінологічних досліджень ведуться пошуки пояснення детермінації злочинної поведінки. В кримінологічній науці існують різні напрями, концепції та теорії пояснення причин злочинності – антропологічні та генетичні, соціологічні, психологічні тощо. Категоріальний апарат щодо визначення детермінант злочинності також не є уніфікованим.

Злочинна поведінка є формою людської діяльності. Тому дослідження детермінації фінансового шахрайства доцільно розпочати з вивчення осіб, що вчиняють ці злочини, аналізу та характеристики кримінологічно значущих рис особистості злочинця. Пояснюється це тим, що детермінація злочинної діяльності представляє собою об'єктивно-суб'єктивний процес, при якому остаточне рішення про вчинення злочину належить особі.

Як вказує О. Г. Кулик, вивчення кримінологічно значимих ознак, які притаманні усій сукупності осіб, які вчинили злочини, є необхідним як для визначення основних закономірностей детермінації злочинності, так і для розроблення заходів запобігання їй [123, с. 98].

Погоджуючись з думкою О. Г. Кулика, підкреслимо доцільність вивчення ролі особи злочинця в детермінаційному комплексі фінансового шахрайства в інвестиційно-будівельній сфері.

Проблема вивчення особи, що вчинила злочин є міждисциплінарною.

«Злочинець» входить до предмету дослідження наук кримінального права, кримінального процесу, кримінально-виконавчого права, криміналістики, теорії оперативно-розшукової діяльності, судової психіатрії та, власне, кримінології.

Центральною категорією теорії кримінального права та законодавства є суб'єкт злочину. Суб'єкт злочину – обов'язковий елемент складу злочину. Чинний кримінальний закон України визначає наступні основні ознаки суб'єкта злочину: 1) фізична особа; 2) осудність – тобто здатність особи усвідомлювати свої дії (бездіяльність) та керувати ними; 3) вік кримінальної відповідальності (загальний вік – 16 років, за деякі злочини, вичерпний перелік яких закріплений в ч. 2 ст. 22 КК України, 14 років). Для деяких складів злочинів, окрім загальних ознак необхідними є й інші характеристики особи (спеціальний суб'єкт). Кримінально-правова конструкція складу злочину передбачає необхідність наявності всіх його елементів. Таким чином, у разі відсутності хоча б однієї з перелічених вище ознак, буде відсутнім суб'єкт злочину, а разом з ним і склад злочину.

Важливість кримінально-правового визначення суб'єкту злочину полягає у наступному. Законодавче визначення суб'єкту злочину та його обов'язкових ознак в будь-якому разі є базовими для кримінологічних досліджень, адже тільки ці особи, враховуючи їх кримінальну деліктоздатність, потрапляють до офіційної статистики й матеріалів судової практики, що є головними джерелами кримінологічних досліджень.

В кримінальному процесі використовуються категорії, що відображають відповідний статус особи: підозрюваний, обвинувачений, підсудний. Пенітенціарна наука оперує поняттями «засуджений», «ув'язнений» та ін.

Близька за змістом до кримінологічної криміналістична характеристика злочинця. Різниця між ними полягає у меті дослідження. Дані про осіб, що вчинили злочини, входить до структури криміналістичної характеристики злочинів. В криміналістиці важливими є ті дані про особу, які необхідні для розслідування злочину, пошуку доказів, побудови тактики та методики

розслідування подібних кримінальних правопорушень.

В межах науки кримінології в різні часи особа злочинця досліджувалась багатьма вітчизняними та зарубіжними вченими, зокрема такими, як Ю.М. Антонян, Я. І. Гілінський, В. В. Голіна, П. С. Дагель, І.М. Даньшин, А.І. Долгова, О. М. Джужа, В. М. Дрьомін, Н. П. Дубінін, О.О. Дудоров, А.П. Закалюк, А. Ф. Зелінський, К. Є. Ігошев, С. М. Іншаков, І.І . Карпець, О.М. Костенко, В. М. Кудрявцев, Н. Ф. Кузнецова, О. Г. Кулик, Н.С. Лейкіна, Г. М. Міньковський, Ч. Лоброзо, В. В. Лунєєв, І. С. Ной, О.Б. Сахаров, В. О. Туляков, О. М. Яковлєв та інші.

Кримінологічна характеристика осіб, що вчинили злочини у сфері економіки та фінансів, надавалась у працях таких вчених, як А. М. Бойко, І. В. Ільїн, О. Г. Кальман, В. В. Колесніков, В. М. Попович, С. В. Степашин та інших. Криміналістичні аспекти аналізу особи шахрая представлені у працях О.Л. Мусієнко, І. М. Попової, В. В. Тіщенко, С. С. Чернявського, В. Ю. Шепітько, Н. П. Яблокова та інших вчених.

Не дивлячись на достатньо великий масив літератури, присвяченої дослідженню особи злочинця (фактично кожна дисертація з особливої частини кримінології містить підрозділ/розділ, присвячений характеристиці осіб, що вчинили злочини), в кримінології відсутній єдиний підхід як до розуміння цієї категорії, так і до виокремлення структурних елементів характеристики особистості. Безумовно, що така ситуація навколо однієї з центральних категорій кримінології не сприяє розвитку практичної діяльності з профілактики правопорушень. Відсутній також єдиний підхід щодо розмежування «особи злочинця» із суміжними категоріями, що своєю чергою призводить до термінологічної плутанини, підміни понять та їх вільної інтерпретації.

В літературі наводяться різні визначення особи, що вчинила злочин, обґрунтовуються різні точки зору. Не маючи за мету вступати в теоретичні дискусії з цього приводу, оскільки це виходить за межі нашого дослідження,

окреслимо лише деякі власні зауваження та пропозиції стосовно цього питання.

Аналіз літератури дозволяє виділити дві основні категорії, що найчастіше використовуються у наукових працях, – «особа, що вчинила злочин» та «особа (особистість) злочинця». Ці поняття не є тотожними. Як зазначає О. Б. Сахаров, «юристи повинні розмежовувати ці поняття так само, як соціологи розмежовують поняття особистості та особи, індивіда, людини» [124, с. 7].

В цьому контексті ми погоджуємось із думкою професора А. Ф. Зелінського про те, що «особа злочинця – сукупність психологічних та моральних характеристик, в тій чи іншій мірі типово властивих людям, винним у злочинній діяльності певного типу. Що стосується особистості інших правопорушників, то їх можна назвати «особами, що скоїли злочини», адже вони не мають статистично достовірних особистісних особливостей» [125, с. 22].

Кримінологічна характеристика особистості злочинця проводиться на підставі аналізу системи ознак, які у своїй сукупності характеризують особу, що скоїла злочин. Структура особи злочинця в кримінологічній літературі також різна. Різні автори пропонують схожі, але неоднакові ознаки, що складають її структуру.

Ми підтримуємо думку О. Г. Кальмана щодо системи основних ознак кримінологічної характеристики «особи економічного злочинця», який виділяв наступну її структуру:

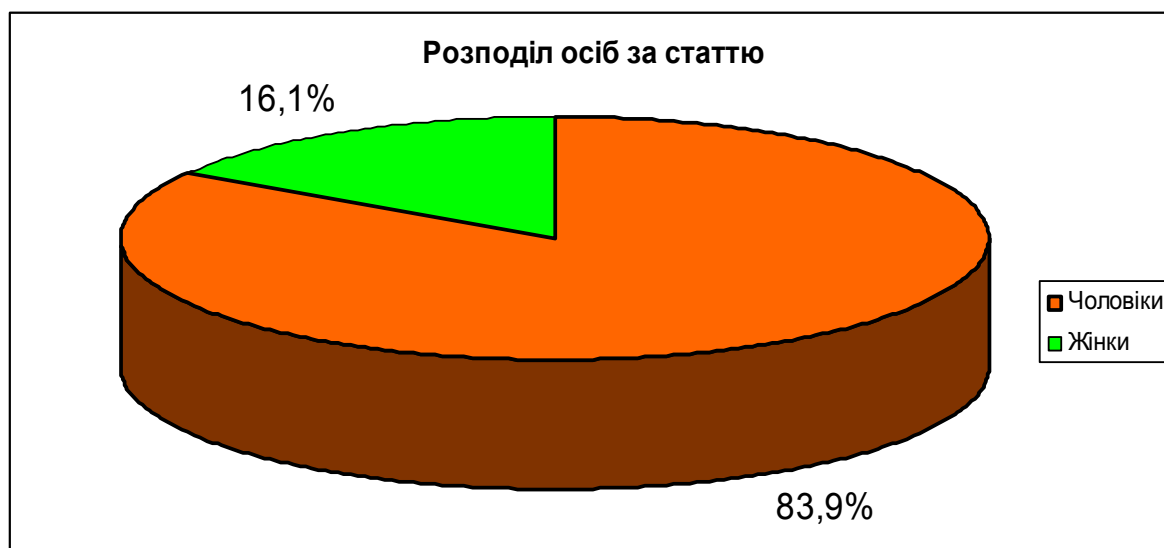
- 1) соціально-демографічні ознаки;
- 2) морально-психологічні ознаки;
- 3) кримінально-правові ознаки [95, с. 243].

В межах нашого дослідження кримінологічна характеристика осіб, які вчиняють фінансові шахрайства в інвестиційно-будівельній сфері, буде проводитись з урахуванням зазначених вище елементів. Емпіричною основою є узагальнені результати вибіркового вивчення 70 вироків та ухвал у кримінальних справах (провадженнях), за якими обвинувачувались 87 осіб,

ухвалених судами України щодо злочинів у сфері будівництва, що були скоєні в період з 2002 по 2011 рр.

Соціально-демографічні та соціально-рольові ознаки включають в себе дані про стать, вік, освіту, соціальний та сімейний стан, професію, трудове забезпечення, рід занять та інші характеристики. Не дивлячись на загальну тенденцію фемінізації злочинності, тобто збільшення питимої ваги жінок, які вчиняють злочини, розподіл злочинців за *статевою належністю* має наступні особливості. Серед осіб, що вчинили фінансове шахрайство, за даними нашого дослідження, переважають особи чоловічої статі (73 особи, що становить 83,9%). Пояснюється це тим, що саме чоловіки частіше займають керівні посади підприємств, установ та організацій. Жінки попадають до цієї статистики або у випадках групових злочинів разом із чоловіками, або за рахунок посад, які надають їм право укладати інвестиційні угоди, мати доступ до матеріальних цінностей тощо.

Діаграма 7. Розподіл осіб, що вчинили фінансові шахрайства в інвестиційно-будівельній сфері, за статтю

Встановити *вікові характеристики* осіб, що вчиняють фінансові шахрайства в інвестиційно-будівельній сфері, в межах емпіричного дослідження матеріалів практики не вдалося, адже у вироках суду, які містяться на сайті Єдиного державного реєстру судових рішень, не вказується дата

народження підсудних. Однак, спираючись на наявну у тих же вироках інформацію про рівень освіти та трудову зайнятість (більшість мали вищу освіту та працювали на керівних посадах суб'єктів господарювання), а також на дослідження інших науковців по цьому питанню, можна зазначити наступне. Як вказує С. С. Чернявський, фінансові шахраї, як правило, старші за віком від інших корисливих злочинців. Найбільшу кримінальну активність вікова група від 30 до 49 років (75,8%) [3, с. 243]. Дані науковця підтверджуються наявною у нас емпіричною інформацією, адже отримання вищої освіти та професійна зайнятість осіб фактично виключають більш молодшу частину населення.

Співвідношення осіб за громадянством та національністю виглядає наступним чином. 95,4% (83 особи) – громадяни України, 4,6% (4 особи) – громадяни інших держав (за результатами вибіркового дослідження – це країни колишнього СРСР та 2 громадянина Камеруну). Українцями за національністю себе визнали 80,5% осіб (70 осіб), іншої національності (росіяни, вірмени, поляки, татари, камерунці) – 19,5% (17 осіб). Такі дані в цілому відображають загальну структуру населення України за національною ознакою та громадянством.

Аналіз професійно-освітнього рівня фінансових шахраїв вказує на достатньо високий рівень освіченості та соціальний статус. За даними нашого дослідження, переважна більшість осіб мали вищу освіту (як правило, технічну економічну, юридичну) – 75,7%, середню та середню спеціальну освіту мали 24,1% осіб. Осіб, які б не мали освіти в межах нашого дослідження не виявлено (0%). При цьому слід звернути увагу на те, що не у всіх вироках та ухвалах суду зазначається інформація про освітній рівень підсудних осіб. Враховуючи професійну зайнятість, можна зробити припущення, що ці особи мають вищу або спеціальну середню освіту.

Таблиця 6. Розподіл осіб, які вчинили фінансові шахрайства в інвестиційно-будівельній сфері, за освітою

	Освіта	
	Вища	Середня та середня-спеціальна
Кількість	53	17
Питома вага	75,7%	24,3%

Дані про *соціальний статус* осіб, що вчинили злочини в інвестиційно-будівельній сфері, свідчать про те, що переважна їх більшість посідає поважне місце у суспільстві, займає високе службове становище. Слід зазначити, що не у всіх вироках міститься інформація щодо професійної зайнятості та посади обвинувачених. Проаналізувавши наявні дані щодо трудової та професійної зайнятості осіб, ми дійшли до наступних висновків.

У переважній більшості фінансові шахрайства в інвестиційно-будівельній сфері вчиняли службові особи суб'єктів господарювання. Більше половини з них (65,5%) – керівники суб'єктів господарювання (директори тощо); 13,8% – інші службові особи суб'єктів господарювання (бухгалтери, керівники структурних підрозділів, менеджери тощо); офіційно не працювали 9,2% осіб; приватні підприємці (без створення юридичної особи) – 9,2%; 2,3% – інше.

Сімейний стан осіб, що вчинили шахрайства в інвестиційно-будівельній сфері, характеризується наступними показниками. На момент розгляду справи у суді більшість осіб перебувала в офіційно зареєстрованому шлюбі (85,1%). Частка неодружених (незаміжніх) та розлучених осіб сумарно склала 14,9% (Таблиця 7). У 45,9% осіб на утриманні були неповнолітні діти, у 4,6% – непрацездатні батьки. Такі показники шлюбних відносин пояснюються віковими характеристиками та матеріальним становищем злочинців. В межах нашого дослідження не вдалося встановити сімейний стан осіб на момент вчинення злочину, адже вирoki та ухвали суду містять інформацію відносно

перебування у шлюбі лише на момент винесення рішення по справі.

Таблиця 7. Розподіл осіб, які вчинили фінансові шахрайства в інвестиційно-будівельній сфері, за сімейним станом

	Сімейний стан	
	Одружені	Неодружені; розлучені
Кількість осіб	74	13
Питома вага	85,1%	14,9%

Морально-психологічна характеристика особи представляє собою синтез внутрішніх якостей особистості та її деяких проявів [126, с. 154]. Вона включає в себе психологічні особливості, інтереси, потреби, соціальні установки й орієнтації, моральні якості, звички особи. Центральним елементом у системі морально-психологічних ознак винної особи є мотиваційна спрямованість дій злочинця, тобто встановлення мотивів вчинення злочину. В цьому плані морально-психологічна характеристика особи за змістом наближена до ознак суб'єктивної сторони складу злочину. Як зазначає В. В. Лунєєв, «мотиваційна сфера є «центром» внутрішньої структури особи, що інтегрує її активність» [127, с. 107]. Вивчення внутрішніх особливостей особи, його ціннісних орієнтацій дозволяють мати більш повне уявлення про механізм та детермінацію злочинної активності.

Будь-яке шахрайство за своєю сутністю є умисним корисливим злочином, тому всім проявам цього кримінального правопорушення притаманна корислива мотивація та мета злочинних дій. Фінансове шахрайство не є виключенням. Проведене емпіричне дослідження демонструє, що мотивом вчинення шахрайства в інвестиційно-будівельній сфері, є корисливий мотив, в основі якого лежать у переважній більшості прагнення незаконного збагачення та/або вирішення поточних фінансових проблем суб'єкту господарювання (96,6%), недостатнє матеріальне забезпечення або бажання допомогти членам сім'ї та близьким родичам (3,4%).

Однак, наявність корисливої мотивації та мети злочинної діяльності не дають чіткого уявлення про соціально-психологічний портрет особи фінансового шахрая. Корисливі мотиви лежать в основі багатьох злочинів, що підтверджується офіційними статистичними показниками рівня злочинності. А сама по собі користь не є негативною характеристикою особи, а навпаки є нормальною ознакою, особливо осіб, зайнятих підприємницькою діяльністю. Специфічною характеристикою фінансового шахрайства є безпосередній контакт ж жертвою, у результаті якого відбувається добровільна передача майна потерпілою особою. Це обумовлює необхідність мати певні знання та навички для досягнення злочинного результату. Вивчення рис особи шахрая свідчить про досить високий професіоналізм, вузьку спеціалізацію, широкий кругозір та наявність правових знань [62, с. 66]. Як справедливо відмічає Т. В. Мельничук, характеризуючи соціально-психологічні характеристики учасників організованих злочинних груп у зовнішньоекономічній сфері, «відбувається витіснення примітивного злочинця інтелектуальним і підприємливим, з більш вишуканими способами та формами протиправної активності» [128, с. 108].

Фінансові шахраї характеризуються високим рівнем освіти та інтелектуального розвитку, наявністю необхідних знань у галузі підприємницької діяльності, законодавства, фінансів, бухгалтерського обліку тощо. Їм притаманна хитрість, комунікабельність, вміння спілкуватися та переконувати людей, винахідливість, спостережливість, рідше – харизматичність, швидкий розум та швидка адаптація до зміни обстановки тощо.

Так, з матеріалів вироків суду можна навести наступний приклад. *Підсудні під час знайомства з потерпілим, з метою введення його в оману, повідомили неправдиві відомості, а саме: назвали не своїми іменами і вказали невірні назви іноземних держав громадянами яких вони є, і маючи умисел на заволодіння грошовими коштами потерпілого, повідомили неправдиві дані про*

наявність у них коштів у сумі 1 000 000 доларів США, та під приводом інвестування даних коштів у будівництво нерухомості – розважального комплексу на території України запропонували йому бути співзасновником будівництва та їхнім бізнес-партнером.

Підсудні, з метою психологічного впливу на потерпілого і схиляння його до передачі 60 000 доларів США, запевнили останнього у цілковитій довірі зі своєї сторони і швидко відкрили та відразу ж закрили сумку, у якій нібито знаходились упаковки купюр номіналом по 100 доларів США на загальну суму 1 000 000 доларів США [129].

Що стосується ставлення осіб до вчиненого злочину, то на підставі проведеного емпіричного дослідження вдалося встановити наступні дані. Так, переважна більшість осіб (70,1%) не визнали себе винними, 17,2% – частково визнали себе винними, 12,6% – повністю визнали вину (Таблиця 8).

Отримані дані підтверджують той факт, що злочинцям притаманна така особливість, як повне заперечення факту обману. Психологічна врівноваженість дозволяє використовувати обман не тільки при безпосередньому вчиненні злочину, але й на стадії посткримінальної поведінки. Цим пояснюється достатньо висока, порівняно із іншими «економічними злочинцями», частка осіб, що не визнають себе винними.

Таблиця 8. Розподіл осіб, які вчинили фінансові шахрайства в інвестиційно-будівельній сфері, за ставленням до вчиненого злочину

	Повністю визнали вину	Частково визнали вину	Не визнали вину
Кількість осіб	11	15	61
Питома вага	12,6%	17,2%	70,1%

Кримінально-правові ознаки осіб, які вчинили злочини включають в себе вид вчиненого злочину, форму вини, частку групових злочинів, тривалість

злочинної діяльності, наявність судимості, вид покарання та інші показники.

Як вже зазначалось вище, для фінансового шахрайства характерною є тільки умисна форми вини, тобто усвідомлення особою протиправності та суспільної небезпечності своїх дій.

Кваліфікація основних дій злочинців проводилась за статтями 190 (шахрайство), 191 (привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем) 364 (зловживання владою або службовим становищем), 364-1 (зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми) КК України у переважній більшості вивчених рішеннях суду. За ознаками статті 222 (шахрайство з фінансовими ресурсами) КК України – 2,9% справ.

Найчастіше супутніми до основних були злочини, передбачені ст. 209 КК України (легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом) ст. 358 (підроблення документів, печаток, штампів та бланків, збут чи використання підроблених документів, печаток, штампів), ст. 366 (службове підроблення). Рідше – кримінальні правопорушення, передбачені ст.ст. 197-1, 205, 212 КК України. Однак, враховуючи високу латентність корупційних та інших правопорушень у галузі, вважаємо цей перелік невичерпним.

За даними нашого вибіркового дослідження, у 14,3% випадків злочинні посягання вчинено у групі. У переважній більшості групових посягань кількість учасників злочинної групи сягала 2-3 особи (80%), рідше – 4-5 осіб (20%). У 10% випадків групові злочини вчинялися за участю 5 і більше осіб. Формування групи відбувалось на підставі формальних зв'язків: службові стосунки, особисте знайомство, родинні зв'язки тощо. При цьому важливо звернути увагу на те, що у деяких матеріалах судової практики містяться записи про наявність у справі співучасників, яких слідством не вдалося встановити.

Для фінансового шахрайства в інвестиційно-будівельній сфері не є

характерним рецидив злочинів. За результатами вибіркового дослідження, 95,4% осіб не мали судимості. 4,6% осіб були судимі (Таблиця 9).

Таблиця 9. Розподіл осіб, які вчинили фінансові шахрайства в інвестиційно-будівельній сфері, за наявністю судимості

	Не мали судимості	Мали судимість
Кількість осіб	83	4
Питома вага	95,4%	4,6%

Аналіз практики призначення покарання за фінансові шахрайства має наступні особливості. В межах нашого вибіркового дослідження 32,2% осіб були звільнені від відбування покарання з випробуванням та у зв'язку із закінченням строків давності (ст.ст. 75, 49 КК України). Така тенденція, на нашу думку, пояснюється наступними обставинами: позитивною характеристикою підсудних, як правило, відсутністю у них судимостей, наявністю на утриманні неповнолітніх дітей та іншими причинами.

В переважній більшості обвинувальних вироків суди призначали основне покарання у вигляді позбавлення волі, додаткове – позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю або конфіскацію майна.

Серед обставин, які обтяжують покарання, у вироках суду називались вчинення злочину групою осіб за попередньою змовою; тяжкі наслідки, завдані злочином; вчинення злочину особою повторно та рецидив злочинів.

Обставини, які пом'якшують покарання, враховувались судами частіше, що пояснюється невичерпним переліком останніх. Серед них можна назвати добровільне відшкодування завданого збитку або усунення заподіяної шкоди; з'явлення із зізнанням, щире каяття або активне сприяння розкриттю злочину; вчинення злочину внаслідок збігу тяжких особистих, сімейних чи інших обставин та інші обставини відповідно до положень ч. 2 ст. 66 КК України (наприклад, наявність на утриманні малолітніх дітей).

Важливим елементом кримінологічної характеристики особи злочинця є класифікація та типологія осіб, що вчинили злочин. В літературі існують різні точки зору щодо підстав та видів такого групування. Розглянемо детальніше типологію осіб, що вчинили злочин, адже вона є більш високим рівнем узагальнення, на відміну від класифікації.

Ю. М. Антонян пропонує наступні типи злочинців:

1. За мотивами злочинної поведінки:

- корисливий;
- престижний;
- ігровий;
- тип, що захищається;
- насильницький;
- сексуальний.

2. За ступенем суспільної небезпечності:

- абсолютно небезпечний;
- особливо небезпечний;
- небезпечний;
- такий, що представляє незначну небезпеку [130, с. 92-94].

А. І. Долгова виділяє два основних типи злочинців:

1) випадковий;

2) криміногенний:

- послідовно-криміногенний;
- ситуативно-криміногенний;
- ситуативний [131, с. 364].

О. Б. Сахаров використовує різні підходи до класифікації умисних злочинців та виділяє випадковий, ситуативний, нестійкий, злісний та особливо небезпечний тип злочинця [132, с. 39].

Проведений емпіричний аналіз матеріалів судової практики, дає змогу віднести осіб, які вчиняють фінансові шахрайства інвестиційно-будівельній

сфері, до таких типів:

1) за змістом мотивації злочинної поведінки – це корисливий тип злочинця;

2) за глибиною та стійкістю антисоціальності – це, як правило, злісні особи, тобто такі, що готові вчинити злочин у разі усвідомлення гарантій своєї безкарності та ненастанні інших негативних наслідків як кримінально-правового характеру, так і не пов'язаних із кримінальним примусом.

Отже, особи, які вчиняють фінансові шахрайства в інвестиційно-будівельній сфері, мають типові риси «білокомірцевого» злочинця та не ідентифікують себе із криміналітетом.

Кримінологічний портрет особи фінансового шахрая в інвестиційно-будівельній сфері має наступні ознаки: особа чоловічої статі віком від 30 до 49 років; має сім'ю; вища освіта; офіційно працевлаштований, займає відповідне службове становище; має стійку корисливу мотивацію; раніше не судимий.

2.2. Соціально-економічні та правові фактори в детермінації фінансового шахрайства

Вивчення детермінації злочинної поведінки має велике теоретичне та практичне значення, адже дозволяє виявити закономірності та тенденції криміналізації суспільних відносин, повністю розкрити механізм девіантної активності з метою визначення пріоритетних напрямків запобіжного впливу. Дослідження фінансового шахрайства в інвестиційно-будівельній сфері потрібно проводити в контексті аналізу тіньової економіки та фінансової злочинності. Тому теоретичні та методологічні основи розгляду криміногенних факторів цього явища мають ґрунтуватись на аналізі детермінаційного комплексу криміналізації економіки та праць вчених, присвячених цій проблемі.

Вивченням причин економічної злочинності займались багато українських та зарубіжних вчених, зокрема, Г. А. Агаєв, В. І. Антипов,

О. М. Бандурка, А. М. Бойко, І. М. Даньшин, О. М. Джужа, А. І. Долгова, В. М. Дрьомін, О. О. Дудоров, А. П. Закалюк, О. Г. Кальман, О. Г. Кулик, О. М. Литвак, В. М. Попович, Е. Сатерленд, Є. Л. Стрельцов, Дж. Ф. Шеллі та інші вчені. При цьому варто сказати про відсутність у вітчизняній кримінологічній літературі комплексного дослідження, присвяченого проблемі детермінації фінансового шахрайства в інвестиційно-будівельній сфері.

Теоретичне осмислення причин злочинності як соціального явища ґрунтується на філософському розумінні діалектичної єдності, взаємозв'язку та розвитку матеріальних та духовних об'єктів буття. Вчення про існування загального причинного зв'язку між явищами та їх розвитком у філософії отримало назву детермінізму [133, с. 111]. При цьому процес детермінації соціальних явищ не має фатальної схильності, неминучості. Домінуюче філософське розуміння детермінізму визнає за суспільством і за окремою особистістю можливість вплинути на хід подій, змінити його, уникнути негативних наслідків або пом'якшити їх. Виключенням є радикальні уявлення про невідворотність всіх подій або вчинків – фаталізм, які, щоправда, не є популярними.

Діалектика виступає не тільки як вчення про розвиток, але і як вчення про загальний зв'язок предметів та явищ дійсності [134, с. 49].

Не дивлячись на те, що кримінологічна характеристика конкретного прояву злочинності не є повною та науково-обґрунтованою без аналізу її детермінантів, існують певні методологічні труднощі дослідження детермінації злочинної активності.

Кримінологія – складна наука, а злочинність – складне багатоаспектне соціально-правове явище. Тому питання детермінації у кримінології вже тривалий час є дискусійним і не простим. Тривіальна формула причина → наслідок не може повністю задовольнити наукові пошуки пояснення складних за своєю природою проявів злочинної діяльності. Більше того, якщо спробувати статистично довести існування прямого зв'язку між

причинами, умовами злочинності та її наслідками, то побачимо, що це далеко не завжди можливо, а висновки щодо причинності конкретних проявів злочинності не повністю підтверджуються. Як вказує В. М. Дрьомін, «пошук системи «детермінантів», «криміногенних факторів», «причин та умов» і т.п. уявляється малопродуктивним в силу практичної неможливості ідентифікувати дані поняття» [135, с. 12]. Тому слід усвідомлювати, що процес детермінації злочинності включає різні форми зв'язку (функціональні, корелятивні, зв'язки станів тощо), що обумовлюють складність та багатоаспектність досліджуваного явища.

Слід звернути увагу на те, що кримінологія не має цілісної теоретичної бази та уніфікованого категоріального апарату щодо пояснення природи злочинності. В кримінологічній літературі застосовуються різні терміни: «причини», «умови», «фактори», «чинники», «детермінанти» злочинності. Найбільш дискусійним вбачається співвідношення причин та умов злочинності, як двох самостійних категорій. В теорії під причинами пропонується розуміти ті процеси і явища, які породжують злочинність як свій безпосередній наслідок. Що стосується умов, то вони безпосередньо не породжують злочинність, але «відкривають шлях» для дії причин, полегшують настання суспільно небезпечних наслідків. Умовами виступають всілякі недоліки в управлінській та організаційній сфері діяльності різних галузей господарства і державного апарату [136, с. 79].

Не вдаючись до зайвих дискусій з приводу аналізу усього розмаїття позицій вчених з визначення та співвідношення суміжних понять, адже це виходить за межі предмету нашого дослідження, вважаємо методологічно вірними наступні положення.

Ми дотримуємось точки зору, що науково обґрунтованим є використання категорій «детермінанти» й «фактори» злочинності (як родових категорій) та «детермінація злочинності» (як процесу визначення детермінантів). При чому таке використання не заперечує існування (в принаймні на теоретичному рівні)

причин та умов, як складових цього родового поняття. Розмежування між собою причин та умов є не більше, ніж теоретичною гіпотезою, адже в реальному житті причини та умови злочинності існують нерозривно, у тісному взаємозв'язку. Як зазначає І. М. Даньшин, «помиляються ті юристи-кримінологи, які детермінацію злочинності зводять лише до причин і умов, оперуючи тільки термінами «причини та умови злочинності». Щоб уникнути цієї помилки, детермінацію злочинності слід уявляти ширше, включаючи до неї зв'язки з усім спектром соціальних явищ, називаючи їх сукупність термінами «фактор», «криміногенні фактори» [137, с. 32]. Тому слушно говорити саме про детермінанти або фактори злочинності.

Етимологічно слово «детермінація» походить від слів «детермінант», «детермінувати». Латинське слово *determinare* означає «визначати». Детермінант відповідно означає «визначник (визначальний)», «детермінувати» – визначати, зумовлювати, а «детермінація» – процес зумовлення, визначення [138, с. 181].

Г. А. Агаєв та Ф. Ю. Сафін пишуть: «загальним недоліком досліджень останніх років є те, що інтерпретація висновків про зв'язок окремих факторів з рівнем та структурою злочинності робиться поза системного аналізу тієї соціальної ситуації, однією з багатьох характеристик якої є наявність певної кількості осіб, які зазіхнули на встановлений правопорядок. Крім того, відсутність у наукових працях детальних відомостей про методики отримання соціальної та кримінологічної інформації призводить до відсутності можливостей перевірити істинність положень, запропонованих автором» [139, с. 63].

Слід погодитись із думкою В. М. Кудрявцева про те, що причинні зв'язки злочинності відрізняються від причинних зв'язків конкретного злочину (індивідуальної злочинної поведінки) [140, с. 7]. Загальна причина злочинності полягає в існуванні об'єктивних соціальних протиріч, серед яких вчений виокремлює протиріччя в економічній, соціальній та політичній сферах [141,

с. 61].

С. М. Іншаков використовує термін «фактори злочинності», під яким пропонує розуміти обставини, що обумовлюють якесь явище. Зміна фактора тягне за собою зміну явища. Вчений виділяє дві групи факторів злочинності:

1) криміногенні – зумовлюють зростання злочинності та погіршують її структуру або перешкоджають поліпшенню її характеристик;

2) антикриміногенні (позитивні) – сприяють стабілізації або зниженню рівня злочинності, поліпшенню її структури, характеру (наприклад, зменшення частки тяжких злочинів, зниження рівня негативних наслідків) або перешкоджають погіршенню її характеристик [142, с. 68].

Враховуючи той факт, що фінансове шахрайство в інвестиційно-будівельній сфері ми розглядаємо в контексті тіньової економіки та економічної злочинності, більш детально зупинимось на аналізі детермінації протиправної активності у сфері господарювання.

О.Г. Кулик, підводячи підсумки дослідження тенденцій та закономірностей розвитку злочинності з періоду після здобуття незалежності, стверджує, що «в Україні відбувся процес трансформації злочинності, притаманної соціалістичному суспільству, у злочинність ліберального суспільства з ринковою економікою та демократичним політико-правовим режимом. Ця трансформація ще не завершилась і буде продовжуватись найближчими роками» [143, с. 219].

Причинами економічної злочинності, на думку О. М. Джужи, є низка факторів у тому числі надмірна монополізація економіки; надмірне адміністративне втручання в економіку, обмеження ділової ініціативи і націленості на ефективність виробництва, великі витрати на утримання управлінського апарату, надання численних пільг окремим юридичним і фізичним особам; відсутність цивілізованих ринкових відносин, добросовісної конкуренції, наявність численних диспропорцій (цінових, галузевих тощо); інформаційний вакуум щодо більшості соціально-економічних процесів,

управлінських рішень та контролю за їх виконанням; відсутність в суспільстві демократичних традицій (як економічних, так і політичних), низька правова культура; високий рівень корупції в системі органів державної влади і управління та тінізації економіки; відсутність морально-психологічної єдності суспільства, узгодженості дій щодо основних напрямів реформування політичної та економічної систем; надлишковий податковий тиск на суб'єктів господарювання, який заганає їх у тінь; відставання правового забезпечення протидії економічній злочинності від швидкості її зростання та необхідності посилення боротьби з нею; нерозвиненість ринкової інфраструктури української економіки, її нездатність забезпечити нормальний рух інвестицій, капіталів, товарів, робочої сили, неефективність державного контролю у цій сфері; низька платоспроможність більшості громадян; правова незахищеність суб'єктів господарювання від зловживань, утисків та вимагань з боку чиновників державного апарату на всіх його рівнях тощо [144, с. 78-79].

А. М. Бойко звертає увагу на соціальні передумови економічної злочинності, до найважливіших з яких відносить соціально-економічні, соціально-управлінські, соціально-психологічні [145, с. 17] та політичні причини [146, с. 104]. Він пише: «саме соціально-економічна природа економічної злочинності обумовлює її генетично-каузальну залежність від розвитку економічної системи» [147, с. 73].

Розглядаючи детермінацію злочинності як дію сукупності зовнішніх та внутрішніх обставин, при її вивченні доцільно застосовувати багатofакторний підхід. Багатofакторний аналіз дає можливість зіставити різні групи соціальних факторів у їх взаємодії, виявити взаємозв'язки між ними, провести комплексний аналіз впливу на етіологію злочинності у сфері економіки як криміногенних, так і антикриміногенних факторів, визначити явища і процеси суспільного життя, які потребують більш інтенсивного профілактичного впливу [148, с. 17].

Інвестиційно-будівельні відносини за своєю сутністю є досить

криміногенно-ризиковими. Пояснюється це великим грошовим обігом, корумпованістю наглядових та інших компетентних органів, недосконалістю нормативно-правового регулювання у цій сфері та іншими обставинами.

Важливе місце посідає аналіз соціально-економічних факторів фінансового шахрайства. Ми погоджуємось із думкою О. Г. Кальмана про те, що «економічні фактори у системі кримінологічних детермінант економічної злочинності є визначальними, оскільки вони обумовлюють злочинну поведінку не тільки окремої особи, а і криміногенну ситуацію у суспільстві в цілому» [95, с. 142].

Лібералізація економічних відносин, що почалась в Україні на початку 90-х років XX століття, відбувалась на фоні стрімкого переходу від командно-адміністративної системи управління до ринкових відносин. По суті стихійна відмова від монопольного становища державної власності та становлення ринку характеризувались відставанням законодавства та соціального контролю в економічній сфері. Це призвело до масштабної тінізації економічних відносин, поширення організованої злочинності та корупції, які лягли в основу соціальної нестабільності в країні. З цього приводу О. Г. Кальман зазначає, що «входження в ринкову економіку породило досить гострі соціальні протиріччя між способом виробництва, який формується, і розподілом матеріальних благ, організаційно-господарськими рішеннями нової економічної політики держави й економічними потребами пересічного громадянина» [95, с. 163].

Все це стало підґрунтям для поширення корисливих злочинів як загальнокримінального характеру, так і у сфері економіки та фінансів. До числа негативних соціально-економічних процесів, що детермінують злочинність у сфері економіки, відносять: зростання безробіття, низький матеріальний рівень населення, різке розшарування суспільства на багатих і бідних, прагнення до надприбутків за рахунок спекулятивних операцій і встановлення монополії, загальний спад промисловості та сільського господарства, залежність економіки від іноземного капіталу, політична нестабільність, недосконалість системи державного

контролю за підприємницькою діяльністю, корупція та інші [10, с. 137; 95, с. 155].

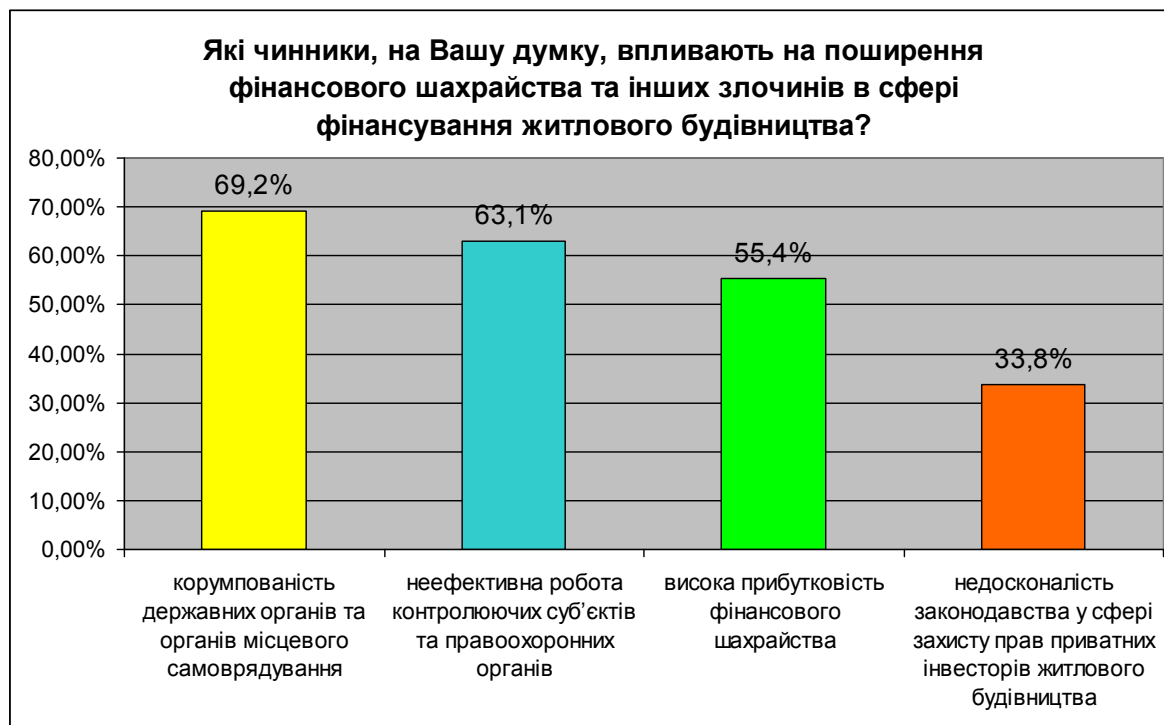
Опитування працівників правоохоронних органів встановило, що основними факторами, що впливають на криміналізацію інвестиційно-будівельних відносин та поширення фінансового шахрайства є високий рівень корумпованості органів державної влади та місцевого самоврядування (вказали 69,6% респондентів), недосконалість державного контролю за будівництвом та діяльністю будівельних компаній (60,9%), недосконалість законодавства у процедурах землевідведення, вибору забудовників, отримання ліцензій на ведення будівельної діяльності (45,7%), висока прибутковість будівельної діяльності (37%) (Діаграма 8).

Діаграма 8. Розподіл відповідей експертів щодо детермінації фінансового шахрайства в інвестиційно-будівельній сфері

Опитування населення показало, що думка громадськості розподілилась наступним чином: 69,2% респондентів вказали на високий рівень корумпованості органів державної влади та місцевого самоврядування, 63,1% – на неефективну роботу контролюючих суб'єктів та правоохоронних органів, 55,4% – на високу прибутковість фінансового шахрайства (Діаграма 9).

Діаграма 9. Розподіл відповідей населення щодо детермінації фінансового шахрайства в інвестиційно-будівельній сфері

За оцінкою Міністерства фінансів України, обсяг тіньової економіки складає 40-60% (на думку деяких експертів, він ще більший) [149]. За офіційними статистичними даними, середній розмір заробітної плати в Україні за перші чотири місяці 2015 р. склав 3 тис. 737 грн. [150]. Більша половина населення України перебуває на межі бідності: частка бідних та малозабезпечених осіб (з матеріальним становищем нижче середнього) складає приблизно 80% від загальної чисельності населення. Також потрібно відмітити тенденцію до збільшення рівня безробіття в країні. За оцінкою Державної служби зайнятості України, станом на 1 червня 2015 року кількість зареєстрованих безробітних становила 469,4 тис. осіб [151]. З упевненістю можна сказати, що фактична кількість безробітних осіб, тобто таких, що не звернулись до служби зайнятості, значно перевищує офіційний показник відомства.

Таким чином, можна констатувати суттєву різницю між соціально-економічними показниками рівня соціального забезпечення населення та

рівнем безробіття. В країнах з розвинутою економікою доля малозабезпеченого населення корелює з рівнем безробіття, а в Україні саме офіційно працевлаштовані особи знаходяться на межі бідності.

Невтішними для України є й рейтинги світових організацій. Наприклад, у рейтингу країн за рівнем життя (Legatum Prosperity) у 2014 році Україна посіла 63 місце із 142 учасників рейтингу [152].

Значна поляризація та диференціація населення за рівнем доходу, майнова та соціальна нерівність також впливають на загострення криміногенної ситуації у країні. В таких умовах очевидної соціальної несправедливості криміногенним фактором детермінації фінансового шахрайства в інвестиційно-будівельній сфері є низькі заробітні плати в легальному секторі економіки. Це дозволяє казати про перехід освічених професійних кадрів в нелегальний сектор господарювання з причин низького заробітку.

З цього приводу О. М. Костенко слушно зазначає, що «сучасна злочинність в Україні породжується соціальною кризою і сама ж поглиблює її» [153, с. 31].

Щоправда, це зовсім не означає, що корисливі злочини вчиняються виключно особами з малим рівнем доходу. Якщо скрутне матеріальне становище зумовлює необхідність задовольнити хоча б елементарні матеріальні потреби, то мотивами економічних злочинів заможної частини населення є жадібність, бажання отримати надприбутки, позбутися конкурентів, намагання досягти соціальної незалежності тощо.

Вагомим показником у детермінації фінансового шахрайства в інвестиційно-будівельній сфері є можливість населення забезпечити свої матеріальні потреби. Невисока платоспроможність значної частини населення використовується фінансовими шахраями на свою користь. Бажання зекономити змушує останніх до пошуку більш дешевших, хоча і ризикованих проектів.

Найбільш помітно це простежується на прикладах фінансування

будівництва об'єктів нерухомого майна приватними інвесторами. Під удар шахрайства потрапляє, в першу чергу, житлове будівництво і тому є ряд пояснень.

Механізм житлового будівництва в Україні – складна, багатоаспектна проблема сьогодення. Центральним питанням цієї проблеми є питання фінансування будівництва. В сучасних умовах у зв'язку з посткризовим станом, великим соціальним навантаженням бюджетної системи, значною тінізацією економіки та недосконалістю податкового обліку будівництво житла майже не фінансується за рахунок бюджетних коштів. Фінансування будівництва відбувається за рахунок залучення коштів приватних інвесторів. Такими інвесторами, як правило, виступають громадяни, які безпосередньо зацікавлені в результатах будівництва.

Безумовно, що такі ринкові механізми фінансування будівництва є позитивним моментом розвитку будівельного ринку. Люди можуть самостійно фінансувати побудову свого майбутнього житла та отримати потім його в новобудові. Однак, на шляху реалізації зазначених позицій стоїть низка перепон. Однією з них є висока ринкова вартість житла (не тільки новозбудованого, але й вторинного).

Сьогодні повну вартість житла можуть сплатити громадяни з високим рівнем доходу. Громадяни з низьким і навіть із середнім рівнем доходу, як правило, неспроможні ані придбати, ані побудувати житло за власні кошти.

Реальна відсутність житла за доступними цінами для більшості населення не тільки створює соціальну напруженість у суспільстві, але й провокує розвиток шахрайських дій в будівельній сфері.

Таким чином, першою передумовою виникнення фінансового шахрайства у будівельному бізнесі України є високі ціни на об'єкти житлової нерухомості, а точніше, недоліки ціноутворення, що призводять до таких високих цін. Часто шахраї використовують це на свою користь тим, що заманюють потенційних жертв доступними цінами на об'єкти нерухомості.

За даними Інтернет-ресурсу «Багнет» реальна вартість 1 квадратного метру житла у Києві дорівнює 400% від середньої заробітної плати мешканця столиці [154].

Згідно з даними компанії SV Development середня вартість квадратного метру житла в грудні 2014 року на первинному ринку нерухомості у Києві дорівнювала приблизно 1085 дол. США (найдешевше у Деснянському районі – 870 дол. США, найдорожче у Печерському районі – 1540 дол. США) [155].

За оцінками деяких експертів, вартість житла є завищеною та повинна бути в 2-3 рази менша за ту, яка існує сьогодні. Серед причин називається перенесення корупційної складової з оформлення ліцензійно-дозвільної та іншої документації у вартість кінцевого продукту – об'єкту житлової нерухомості.

Загальною вадою організації будівництва в Україні є високі транзакційні витрати, пов'язані із громіздкою системою отримання дозволів і погоджень. За рейтингом Світового Банку, Україна за дозвільним законодавством у будівництві знаходиться на 179 місці зі 183 країн [156].

Для порівняння середня вартість квадратного метру станом на 1 червня 2015 року на вторинному ринку житла дорівнює:

- у Києві – 1192 дол. США (найдешевше у Дарницькому районі – 950 дол. США, найдорожче у Печерському районі столиці – 1799 дол. США);
- в Одесі – 944 дол. США (найдешевше у п. Котовського – 777 дол. США, найдорожче у Приморському районі – 1085 дол. США);
- у Львові – 936 дол. США (найдешевше у Шевченківському районі – 788 дол. США, найдорожче у Галицькому районі – 1127 дол. США);
- у Дніпропетровську – 765 дол. США (найдешевше у Ленінському районі – 632 дол. США, найдорожче у Бабушкінському районі – 888 дол. США);
- у Донецьку – 754 дол. США (найдешевше у Петровському районі – 509 дол. США, найдорожче у Ворошиловському районі – 919 дол. США);
- у Харкові – 715 дол. США (найдешевше у Червонозаводському районі –

566 дол. США, найдорожче у Дзержинському районі – 990 дол. США) [155].

Для наочного підтвердження цього висновку наведемо аналітичну інформацію щодо цін на житло та перспектив його придбання, що представлена Інтернет-виданням «Кореспондент.net». Як підрахувало видання, киянам потрібно 110 років, щоб купити елітне житло і майже 15 років, щоб накопичити на звичайну двокімнатну квартиру, відкладаючи при цьому практично всю зарплату (Таблиця 10).

У містах-мільйонниках (Одеса, Харків, Донецьк, Дніпропетровськ, Львів) при середній зарплаті в 2300-3400 грн. /міс. та вартості елітного житла по 1400 – 2500 доларів США за квадратний метр накопичувати треба 39-50 років. У той же час, на звичайну двокімнатну квартиру часу знадобиться від 12-ти до 23-х років (аналітичні дані станом на 2012 р. – прим.) [157].

Таблиця 10. Співвідношення середньої заробітної плати до цін на об'єкти житлової нерухомості (станом на 2012 р.)

Місто	Середня зарплата, грн.	Скільки років збирати на звичайну 2-кім. квартиру (56 кв. м.)	Скільки років збирати на елітні апартаменти (100 кв. м.)
Київ	4800	14,5 років	110 років
Одеса	2822	19,8 років	47,5 років
Харків	2900	13,7 років	34,5 років
Донецьк	3439	12,6 років	46 років
Дніпропетровськ	2860	15,3 років	39 років
Львів	2351	23 років	50 років

Важливе місце в детермінаційному комплексі фінансового шахрайства

належить корупційним відносинам, що існують в інвестиційно-будівельній сфері. Це наглядно підтверджується результатами опитувань, які ми провели та описали вище. Прояви корупції у будівельній сфері є порівняно малоописаним явищем у науковій літературі. При цьому слід констатувати, що вони мають місце не тільки у ліцензійно-дозвільній сфері, але й для приховування, легалізації явних порушень у будівництві, незаконної будівельної діяльності.

Система дозвільних процедур у будівельній сфері стала підґрунтям розвитку корупції. Адже, як свідчить практика, забудовникам нерідко значно «вигідніше» та «зручніше» дати хабара посадовій особі державного органу замість проходження формально передбачених законодавством процедур з отримання тих чи інших рішень, дозволів тощо.

Своєю чергою вартість корупційної складової переноситься (звичайно не офіційно) на вартість будівельного об'єкту. Умовно можна вивести наступну схему ціноутворення на будівельному ринку: рівень попиту на об'єкти будівництва в конкретному регіоні (населеному пункті) → затрати на будівництво + прибуток забудовника + корупційна складова = вартість (ціна) об'єкту.

З цього випливає, що безпосередньою причиною тінізації та криміналізації будівельної сфери України, є корумпованість та/або безпосередня участь службових чи посадових осіб у скоєнні правопорушень. Корумпованість тісно пов'язана з явищем організованої злочинності, що підвищує суспільну небезпечність існування таких відносин.

Фахівці ГО «Асоціація допомоги постраждалим інвесторам» з посиланням на результати опитувань Європейської дослідницької асоціації стверджують, що хабарі становлять близько 30% вартості новозбудованого об'єкта [158]. При цьому прояви корупції мають місце на всіх стадіях будівництва об'єкту житлової нерухомості. Так, за інформацією представників громадської організації, велика частка цих поборів йде в дохід чиновникам, від яких залежить підключення новобудов до комунікацій.

Фактично сплата вартості корупційної складової будівництва є тягарем інвесторів, які фінансували будівництво об'єкту нерухомості, і подальших покупців квартир вже у збудованому будинку. Окрім того, що інвестор фактично сплачує вищу вартість об'єкту, він ще й ризикує тим, що будинок може бути введений в експлуатацію не у строк, або взагалі не отримати документи на право власності.

Як стверджують експерти ГО «Асоціація допомоги постраждалим інвесторам», навіть після повної оплати вартості житла гарантій того, що інвестор отримає всі документи і зможе вселитися в квартиру, немає. Вирішення таких питань залежить не тільки від забудовника, але і від низки державних органів, які вирішують питання підключення новобудов до комунікацій, введення їх в експлуатацію. Саме під час вирішення цих питань (в яких беруть участь забудовники і представники влади, а інвестори, як правило, залишаються поза інформацією щодо дій, які відбуваються) найбільше проявляється корупція і зловживання.

Якщо у відпрацьованому механізмі щось порушується, то введення в експлуатацію готового житлового будинку може надовго затягнутися. І найбільший збиток від цього понесе не забудовник, який отримав повний розрахунок від майбутніх мешканців, а інвестори.

Корумпованість впливає на прозорість та ефективність роботи правоохоронних органів та контролюючих суб'єктів. На думку керівника правозахисного руху «Взаимопомощь» В. Медведя, правоохоронні органи з великим запізненням порушують кримінальні справи за фактами шахрайства в будівництві, що є проявом наявності корупційних відносин [108].

Високий рівень корупції у країні має великий вплив на формування особи, призводить до правового нігілізму та внутрішньої готовності займатись нелегальними формами економічної діяльності. Більш детально соціально-психологічні детермінанти фінансового шахрайства будуть проаналізовані у наступному підрозділі роботи.

Серед правових факторів у детермінації фінансового шахрайства можна назвати наступні [101]:

- недосконалість законодавства у сфері правовідносин «забудовник-приватний інвестор». Так, наприклад, чинним законодавством України досі не заборонено залучення інвестицій від двох чи більше інвесторів під будівництво одного й того ж самого об'єкта інвестування;
- недосконалість механізму залучення та обліку забудовниками коштів приватних інвесторів, що дозволяє забудовникам вводити інвестора в оману щодо реального стану реалізації проекту;
- відсутність системи розкриття інформації забудовниками про будівельні проекти, які ними здійснюються;
- наявність нормальної для будівельної сфери практики використання забудовниками пірамідальної системи залучення коштів приватних інвесторів, яка передбачає спрямування коштів приватних інвесторів від одних об'єктів будівництва до інших;
- відсутність безпосереднього та опосередкованого контролю приватних інвесторів за коштами, спрямованими забудовнику;
- низький рівень правової культури та культури інвестування у приватних інвесторів, які при укладенні договорів інвестування не користувалися допомогою фахівців у цій галузі;
- відсутність реальних важелів впливу приватних інвесторів на забудовників.

Таким чином, до соціально-економічних факторів детермінації фінансового шахрайства в інвестиційно-будівельній сфері можна віднести наступні:

1. Важливу роль у відтворенні фінансового шахрайства в інвестиційно-будівельній сфері займає економічна нестабільність у країні, що породжує низький рівень доходів, безробіття, банківську кризу, різку диференціацію між заможними та незаможними верствами населення. Соціальна нерівність та

несправедливість зумовлюють перехід представників бізнесу, службових осіб суб'єктів господарювання та інших фахівців в нелегальний сектор, тим самим підвищуючи професійність способів фінансового шахрайства.

2. Політична криза, різкі зміни вектору економічного розвитку, що підривають основи ведення бізнесу.

3. Високий рівень корупції у діяльності наглядових та контролюючих органів, «кришування» тіньових будівельних проєктів. З цього випливає й низька ефективність в роботі правоохоронних органів.

4. Недоліки ціноутворення на об'єкти будівництва, які частково викликані перенесенням корупційної складової у собівартість об'єкту. Бажання зекономити змушує приймати участь у неперевірених та ризикованих інвестиційних проєктах.

2.3. Соціально-психологічні аспекти детермінації фінансового шахрайства в інвестиційно-будівельній сфері

Важливе місце в детермінаційному комплексі фінансового шахрайства належить соціально-психологічним факторам. Аналіз цих чинників дозволяє дослідити місце та взаємозв'язок соціального й особистісного в механізмі злочинної поведінки.

Як зазначають Г. А. Агаєв та Ф. Ю. Сафін, теоретична значимість проблеми соціально-психологічних факторів протиправної поведінки полягає у тому, що її вирішення, з одного боку, в певній мірі заповнює і конкретизує наукові уявлення про механізм людської поведінки взагалі, а з іншого – розкриває сполучні ланки між соціальними протиріччями, що властиві сучасному етапу розвитку суспільства, і негативними процесами, які існують в мікросередовищі окремої людини [139, с. 87].

Соціально-психологічний підхід включає аналіз взаємозв'язків та взаємовпливу трьох основних систем (рівнів): макрорівень (суспільство загалом), мікросередовище (родинні, корпоративні відносини тощо) та

особистість. Потрібно зауважити, що злочинність – це не лише статистична сукупність злочинів, а злочин – не лише юридичний факт. Злочин та злочинця потрібно розглядати у діалектичній єдності. Тому дослідження причин злочинної поведінки не повинно мати формальний характер, а має включати комплексний аналіз об'єктивно-суб'єктивних чинників.

Є. Ю. Стрижов вказує, що шахрайство як соціально-кримінальне явище має, окрім комплексу інших причин, глибокі моральні корені [159, с. 3]. Комплексний аналіз морально-психологічних детермінант шахрайства вчений представив у докторській дисертації з юридичної психології.

Розглядаючи фінансове шахрайство в інвестиційно-будівельній сфері як злочинну діяльність, необхідно більш детально зупинитися на інтересах, потребах та мотивах кримінальної поведінки осіб, що є відображенням об'єктивних умов конкретного соціуму. Мова йде про умови формування та зміст свідомості суспільства, малих соціальних груп та особистості. Людина існує не ізольовано, не абстрактно сама по собі, а є членом суспільства, в якому вона живе, носієм його правил поведінки, установок, звичок та поглядів. Особа як член соціуму проявляє себе своїми діями, тобто існує у діяльності та пізнається через неї. Людину можна охарактеризувати шляхом аналізу проявів її діяльності (перш за все трудової та професійної): лікар, юрист, бізнесмен, політик тощо.

Соціально-психологічні фактори злочинності обумовлені ідеологічними, культурними, моральними, ментальними, ціннісними особливостями, традиціями та звичками, що характерні певному суспільству (або соціальній групі) на певній території у певний проміжок часу. Поряд із цим важливе місце займає внутрішня психологічна характеристика осіб, що вчиняють злочини.

«Діяльність» є міждисциплінарною, комплексною категорією, що розглядається у філософії [160, с. 633], соціології [161, с. 195], психології [162; 149], економіці, праві як об'єкт, методологічна основа дослідження, пояснювальний принцип. У юридичній літературі концепція злочинної

діяльності активно використовується у кримінальному праві [163], кримінології [164, с. 155] та криміналістиці [165; 166; 167; 168].

В тлумачному словнику під редакцією С. І. Ожегова надається визначення діяльності у двох аспектах:

1. Заняття, праця;
2. Робота якихось органів, а також сил природи [169, с. 164].

Усю практичну діяльність людей можна розглядати як форму задоволення потреб, що виникли як відображення об'єктивних умов і усвідомлення реальних можливостей їх задоволення [170, с. 121].

Професор А. І. Долгова зазначає, що «термін «злочинна діяльність», на відміну від «злочинної поведінки», в особистісному аспекті відображає не тільки наявність системи певних злочинних діянь, а й цілеспрямований пошук особистістю соціальних позицій, умов для реалізації злочинних задумів, розвиток у процесі самовиховання якостей, важливих саме для цієї злочинної діяльності. Під час аналізу діяльності особистості важливо з'ясовувати, зокрема, чи «являє собою злочинне діяння ізольований акт або воно – ланка в ланцюзі певної системи вчинків і якої саме системи» [171, с. 289].

Професор А. Ф. Зелінський вказував на психологічні аспекти злочинної діяльності. Він зазначав, що «злочинна діяльність – це особливий різновид людської діяльності. Вона має всі її загальні соціально-психологічні властивості» [172, с. 178]. «Злочинна діяльність являє собою систему передбачених кримінальним законом діянь і тісно пов'язаних із ними інших предкримінальних і посткримінальних дій, психологічно детермінованих загальним мотивом, реалізація якого планується суб'єктом за допомогою постановки й досягнення окремих, проміжних цілей» [173, с. 96].

Професор В. М. Дрьомін слушно зауважує, що «потрібно розмежовувати психологічний зміст поняття діяльність, що використовується під час аналізу поведінки конкретного індивіда, і соціальний зміст діяльності, що розуміється як соціальна практика» [174, с. 91]. Злочинність є різновидом предметної

діяльності, що здійснюється в системі інших видів соціальної активності [175, с. 64].

Тобто, розглядаючи фінансове шахрайство як злочинну діяльність, ми фокусуємо свою увагу насамперед на соціальних та психологічних компонентах його змісту, що дозволяє наблизитися до розуміння самої природи та сутності цього явища, а не на зовнішніх об'єктивних формах його вираження. Як і будь-яка практична діяльність, злочинна діяльність направлена на задоволення певних потреб людини.

Професор В. В. Тіщенко звертає увагу на доцільність вивчення механізму злочинної діяльності за певними категоріями злочинів, типами злочинців, їхньою кримінальною поведінкою, формами їхніх об'єднань, а також засобами, які використовуються для створення умов для безпечного й продуктивного функціонування таких об'єднань [176, с. 144].

М. О. Подольний та Ю. В. Шляпніков наводять невичерпний перелік ознак для розмежування злочину та злочинної діяльності:

- 1) тривалість у часі (злочинна діяльність займає значні проміжки часу, є кримінальним процесом);
- 2) злочинна діяльність складається із системи дій, при цьому не завжди всі з них є злочинними;
- 3) ступінь усвідомленості (злочинна діяльність завжди свідома);
- 4) для злочинної діяльності не є характерним сильний емоційний фон;
- 5) висока технологічність злочинної діяльності (тобто вона є складним механізмом дій) тощо [177, с. 41-42].

Як вже зазначалось вище, фінансове шахрайство – це завжди умисна корислива діяльність. З кримінально-правового розуміння об'єктивна сторона шахрайства – це завжди дія. Матеріальні потреби, що лежать в основі корисливої злочинної діяльності, неоднакові у різних груп населення. Це підтверджується тим фактом, що фінансові шахрайства вчиняються різними категоріями осіб, в тому числі фінансово забезпеченими.

О. Г. Кальман пов'язує соціально-психологічні фактори детермінації економічної злочинності з формуванням та змістом економіко-правової свідомості суспільства, соціальних груп, окремої особи [95, с. 194].

Є. Ю. Стрижов виділяє дві групи факторів морально-психологічної детермінації шахрайства [159, с. 7-8]:

1) перша група – зовнішні (соціальні) детермінанти, до яких автор відносить схвальне ставлення значної частини економічно активного населення до обману і шахрайства; перевагу у свідомості молоді цінностей грошей, гедонізму, особистого успіху; зневажливе ставлення до чесної продуктивної праці і до помірному споживання матеріальних благ; орієнтацію більшості молодих людей на моральні норми індивідуалізму і прагматизму;

2) внутрішні (особистісні) детермінанти – це зовнішній локус моральної відповідальності, імпульсивний і цинічний індивідуальний когнітивний стиль вирішення моральних і правових проблем, маніпулятивний стиль міжособистісної взаємодії з іншими людьми, авантюрний стиль моральної саморегуляції, корисливі і кримінальні особистісні смисли моральних цінностей.

Американські дослідники С. Альбрехт (W. Steve Albrecht), Дж. Венц (Gerald W. Wernz) та Т. Уільямс (Timothy L. Williams) в своїй праці «Шахрайство. Промінь світла на темні сторони бізнесу» (Fraud. Bringing Light to the Dark Side of Business) відмічають зовнішні та внутрішні складові шахрайства. Визнаючи тисячі різних способів шахрайства, вони вказують на обов'язковість трьох його основних елементів, називаючи їх «трикутником шахрайства»: 1) тиск фінансових обставин; 2) можливість вчинити та деякий час приховувати акт шахрайства; 3) здатність виправдати цю дію. Порівнюючи шахрайство з пожежею (для пожежі також потрібні три елементи: кисень, палаюча речовина, відповідна температура), автори зазначають, що шахрайство має соціально-психологічну природу [6, с. 34].

Серед соціально-психологічних факторів фінансового шахрайства в

інвестиційно-будівельній сфері важливе місце посідають ідеологічні та культурологічні фактори, які більшою мірою впливають на формування морально-етичних принципів, ідей, ціннісних орієнтацій особи, на її правосвідомість. До них можна віднести несформованість єдиної національної ідеї, низький рівень правової культури, правовий нігілізм, негативний вплив засобів масової інформації, низький рівень економіко-правової свідомості, ідеологічна дезорганізація тощо.

Затяжна економічна, політична криза, соціальна нерівність призводять до ідеологічної та морально-духовної кризи суспільства. Актуальною проблемою залишається соціальна аномія. Факти несправедливості, що спостерігаються особою на власному досвіді, незаконні та/або помилкові рішення органів державної влади, посадових осіб різних рангів, представників правоохоронних органів, суддів та інших службовців формують у особи уявлення про безсилля суспільної моралі та права. Нелегальна діяльність на практиці виявляється більш вигідною, аніж законна праця, що формує установку на отримання матеріальних переваг будь-якою ціною.

Не дивлячись на загальні моральні канони, на сьогодні успішність людини оцінюється більшістю за критерієм соціального статусу, який формує, перш за все, рівень його матеріальної забезпеченості. При цьому далеко не всі задаються питанням, «чи законно людина заробила гроші?», важливим є сам факт заможності.

«Американська мрія» ставить занадто сильний акцент на значенні грошового успіху і в той же час мінімізує важливість виключно легітимних засобів досягнення економічних цілей» [174, с. 301].

Нерідкістю для нашого суспільства також є оцінка незаможної людини, що працює виключно на законних підставах, як «дурня», який нічого не досяг. З цього приводу вдало зауважує В. А. Номоконов: «в основі цієї деформації лежить визнання грошей, капіталу, власності головною цінністю, що веде до перетворення усього в товар і розмінну монету, до відчуження особистості від

суспільства та держави, і навпаки» [178].

Споживча ідеологія, культ матеріальних речей та багатства фактично призводять до деградації моральних цінностей, розповсюдженню соціально-психологічної установки на задоволення потреб будь-якою ціною, в тому числі за рахунок скоєння правопорушень та злочинів.

Соціальна аномія тісно пов'язана із правовим нігілізмом населення, який проявляється в незнанні законів, зневагою до них або у свідомому порушенні нормативних приписів. Правові норми в уяві частини членів суспільства втрачають авторитет, адже їх приписи не дозволяють їм задовольнити свої потреби, тому й сприймаються як нормативна основа функціонування вищих ешелонів влади. Така свідомість виникла не стихійно, а формувалась протягом тривалого часу на різних історичних етапах розвитку країни. Слід погодитись із думкою О. Г. Кальмана, який пише, що «правотворчість спрямована лише зверху вниз, а влада перебуває над правом і не підлягає моральній оцінці. Нас століттями вчили боятись закону, а не поважати останній та дотримуватися його вимог. Так під владою авторитарних режимів формувалася наша політико-правова свідомість» [95, с. 204].

Ідеологічна криза відображається на зростанні фінансового шахрайства та інших корисливих злочинів. Крадіжки, шахрайський обман, розкрадання грошових коштів, ухилення від сплати податків та інші корисливі правопорушення фактично стали практикою задоволення потреб частини суспільства та не завжди отримують негативну оцінку. На психологічному рівні формується образ людини, що живе виключно для задоволення власних матеріальних потреб, який має суттєвий вплив, особливо на неповнолітніх та молодь.

Низький рівень правової культури населення фактично унеможливорює становлення демократичної цивілізованої країни. Корумпованість позбавляє можливості законного захисту своїх інтересів. Безумовно, що це також впливає на формування свідомості осіб. Вислів «не потрібно знати закон, потрібно

знати суддю», нажаль, стає принципом значної частки соціально-активної частини населення, молодих спеціалістів й навіть юристів.

Великий вплив на формування морально-культурних цінностей особи мають засоби масової інформації (ЗМІ), Інтернет, печатна література, відеопродукція. Пріоритетом у роботі багатьох ЗМІ є комерційний успіх. Тому вибір матеріалів для продажу обумовлений пошуком найбільш рентабельної інформації. Популяризація культу наживи, кримінальна тематика розважальних та документальних програм, скандальні журналістські розслідування тощо стали головною тематикою на телебаченні. Як вказує Д. О. Теплова, «в пресі і на телебаченні широко висвітлюються великі розкрадання бюджетних коштів, незаконний продаж державного та муніципального майна за заниженими цінами, діяльність різного роду «фінансових пірамід», обговорюються нові та перспективні схеми шахрайського обману. Шахрайство починає сприйматися населенням як елітарний вид злочинності, в якому можна проявити свої розумові та артистичні здібності» [10, с. 142].

Актуальною також залишається проблема романтизації злочинності, що нерідко проявляється як «героїзація і канонізація кримінальних авторитетів» [95, с. 202]. На нашу думку, серед об'єктів культури та мистецтва особливий вплив на формування особистості має продукція кіноіндустрії. Не секрет, що в цілому фільми зараз користуються більшою популярністю, ніж книги, особливо у молоді. При цьому відеоматеріали є не меншим джерелом інформації, аніж печатні публікації. Демонстрація способів вчинення злочинів, приховування слідів й захисту від переслідування стають прикладом для втілення їх у реальному житті. Не вдаючись до глибинного аналізу художніх фільмів, звернемось до авторитетного рейтингу IMDb (Internet Movie Database), який формується й постійно оновлюється за рахунок онлайн-голосування кіноглядачів та складається із 250 кінокартин. Серед усього списку найкращих фільмів до жанрів кримінал (crime), трилер (thriller), бойовик (action), детектив (mystery), воєнний (war), фільм жахів (horror), тобто таких, що пов'язані з

насильством та іншими злочинами, відносяться майже дві третини фільмів (147 з 250 станом на 1 липня 2015 р.) [179]. Серед фільмів інших жанрів частка таких, у яких має місце демонстрація насильства та/або інших проявів кримінальної поведінки, становить майже 100%. Це підтверджує спрямованість комерційної пропозиції та попит аудиторії на кіноринку. Як зазначає В. М. Дрьомін, «кримінальна проблематика, що стала однією з найбільш поширених тем у різних сферах творчої діяльності, є культурологічною основою інституалізації злочинності» [174, с. 352].

Мікросередовище – головна сполучна ланка індивіда з суспільством. Безпосереднє оточення людини впливає на формування та засвоєння цінностей, уявлень, правил поведінки. Мова йде не тільки про відверто криміногенне середовище, але й про групи, соціальні функції яких офіційно орієнтовані в позитивному напрямку. Колективна свідомість, система внутрішньоколективних норм та цінностей, негласні правила поведінки, що існують в соціальній групі, слугують «стандартом» поведінки для особи, що потрапляє в таке середовище [174, с. 105-106]. Таким «стандартом» можуть бути зразки протиправної поведінки, наприклад, корупційна практика, привласнення чужого майна тощо.

Важливим криміногенним фактором є самодетермінація фінансового шахрайства. І. В. Ільїн, характеризуючи особливості причин шахрайства в економічній сфері, пише: «шахрайство проявляється через психологію населення. Дуже важливе кримінологічне значення має безкарність за вчинення економічного шахрайства. Дуже часто шахраї не притягуються до відповідальності і продовжують свою злочинну діяльність, яка часом триває роками. При цьому нестійкі в морально-правовому відношенні особи, яких від вчинення злочину утримує в основному страх перед покаранням, відчуючи безкарність, сприймають її як вагомий аргумент для здійснення шахрайства» [7, с. 35].

Цікавим та обґрунтованим видається підхід до розгляду соціально-

психологічного механізму фінансового шахрайства як сукупності зовнішніх факторів, що впливають на особу, та внутрішніх передумов особи, запропонований в статті російських дослідників «Типология современных мошенников: фрустраторы и мотивировки» [180]. Автори статті на підставі проведеного емпіричного дослідження наводять соціально-психологічну типологію сучасних шахраїв (на прикладі шахрайства в кредитно-фінансовій сфері). В основі типологізації науковці використовують дві групи ознак:

1) зовнішні фактори, пов'язані з вчиненням особою шахрайських дій, – фрустратори;

2) внутрішні фактори злочину – мотивування.

Під фрустратором розуміється об'єктивний фактор, конкретна життєва ситуація, що відображає тиск на особу правопорушника. Фрустратор відображає зовнішні умови життя злочинця. Всю сукупність фрустраторів автори класифікують на три основні групи:

1) фінансові фрустратори (скрутне матеріальне становище, відсутність засобів до існування, фінансові втрати та борги);

2) організаційно-виробничі фрустратори (низька заробітна плата, неефективне (несправедливе) керівництво організацією; конфліктна обстановка в колективі, слабка виробнича дисципліна, прояви нерівності у відносинах між працівниками);

3) соціальні фрустратори (психологічний тиск на особу з сторони близьких, сім'ї, друзів).

Серед мотивувань дій шахраїв основними названі наступні:

1) мотивування «відновлення справедливості»;

2) мотивування «бажання допомогти близьким»;

3) мотивування «бажання допомогти собі».

Мотивування «відновлення справедливості» спрямоване на обвинувачення компанії або колег у скоєному злочині («чому їм можна, а мені ні?»). Мотивування «бажання допомогти близьким» включає посилення на

необхідність матеріальної допомоги близьким людям. Мотивування «бажання допомогти собі» містить пояснення причин особистого характеру.

Важливе місце в механізмі злочинної поведінки фінансового шахрайства займає поведінка потерпілої особи, адже специфіка шахрайства передбачає добровільність передачі майна, тобто активну участь злочинця та жертви. Тому окрему увагу слід звернути на віктимологічні фактори детермінації фінансового шахрайства в інвестиційно-будівельній сфері.

У віктимології під жертвою злочину розуміється будь-яка особа (соціальна група, інститут, спільнота), якій завдано шкоду іншою особою [181, с. 114]. До жертв фінансового шахрайства в інвестиційно-будівельній сфері слід віднести:

- 1) фізичних осіб (інвестори);
- 2) юридичних осіб (фінансові установи, суб'єкти господарювання тощо);
- 3) держава (держава в цілому, органи державної влади, місцевого самоврядування).

Характеристика потерпілих від фінансового шахрайства в інвестиційно-будівельній сфері різниться в залежності від виду будівництва. Для відносин із фінансування будівництва житла характерним є масова віктимізація. Жертвами шахрайства у цій сфері стають в переважній більшості випадків фізичні особи – інвестори будівництва житла.

Більш детально про характеристику потерпілих від фінансового шахрайства в інвестиційно-будівельній сфері мова піде в останньому підрозділі цієї роботи.

В кінці підрозділу сформулюємо наступні основні положення та висновки:

1. Злочин та злочинця потрібно розглядати в діалектичній єдності. Дослідження соціально-психологічних аспектів детермінації фінансового шахрайства в інвестиційно-будівельній сфері включає аналіз взаємозв'язків та взаємовпливу суспільства та особистості. Обґрунтованим в цьому контексті є розгляд соціально-психологічних детермінант через призму діяльнісного підходу, що дозволяє акцентувати увагу на соціальних та психологічних

компонентах його змісту, дозволяє наблизитися до розуміння самої природи та сутності цього явища, а не на зовнішніх об'єктивних формах його вираження.

2. Затяжна економічна, політична криза, соціальна нерівність та несправедливість, велика корумпованість призводять до ідеологічної та морально-духовної кризи суспільства. Актуальною проблемою є соціальна аномія, що виступає основою інших негативних процесів, таких як зневага до закону, недовіра до влади, психологічне прийняття та моральне виправдання злочинних способів задоволення потреб тощо.

3. Важливе місце серед соціально-економічних факторів фінансового шахрайства в інвестиційно-будівельній сфері займають відсутність загальної ідеологічної політики та національної ідеї, загальний занепад моральності у суспільстві, низька правова культура населення, правовий нігілізм. Не останнім чинником є вплив на суспільну свідомість засобів масової інформації та відеопродукції, які, з одного боку, висвітлюють кримінальні сторони життя, тим самим мають певний превентивний ефект щодо віктимологічної профілактики, а з іншого боку – мають негативний вплив у вигляді романтизації злочинного способу життя, героїзації і канонізації кримінальних авторитетів.

На психологічному рівні формується образ людини, що живе виключно для задоволення власних матеріальних потреб, який має суттєвий вплив особливо на неповнолітніх та молодь.

4. Важливим є аналіз віктимологічних факторів детермінації фінансового шахрайства, соціально-психологічних особливостей потерпілих.

5. Основою самодетермінації фінансового шахрайства в інвестиційно-будівельній сфері є безкарність злочинців. Це пояснюється високою латентністю цих злочинів та маскуванню їх під невиконання цивільно-правових вимог та перенесення у площину цивільних правопорушень та, відповідно, цивільного судочинства.

Висновки до розділу 2

Дослідження факторів, що призводять до тінізації будівельних відносин та поширення злочинів у галузі, дозволило зробити наступні висновки.

Особа злочинця відіграє суттєву роль у детермінації фінансового шахрайства в інвестиційно-будівельній сфері. За результатами узагальнення емпіричних матеріалів та наукових джерел встановлено, що особи, які вчиняють фінансові шахрайства в інвестиційно-будівельній сфері, мають типові риси «білокомірцевого» злочинця та не ідентифікують себе із криміналітетом.

За соціально-демографічними ознаками переважають чоловіки (83,9%) громадяни України (95,4%), віком від 30 до 49 років, що мають вищу освіту (75,7%) та офіційно працевлаштовані (90,8%). Переважна більшість із них були керівниками суб'єктів господарювання (65,5%), одружені та мали дітей.

Особи, які вчиняють шахрайства в інвестиційно-будівельній сфері, мають стійку корисливу мотивацію. Типовий психологічний та моральний портрет (особистісні риси) особи фінансового шахрая виглядає наступним чином: корисливість; підвищені матеріальні стандарти життя; життєва установка на збагачення; високий рівень освіти; як правило, наявність необхідних знань у галузі управління, підприємницької діяльності, фінансів, законодавства тощо; комунікабельність; вміння спілкуватися та переконувати людей; хитрість; винахідливість.

Інвестиційно-будівельні відносини за своєю сутністю є досить криміногенно-ризиковими. Криміногенні фактори, які детермінують шахрайство у будівельній сфері, є численними та різноманітними. Важливе місце посідає аналіз соціально-економічних та соціально-психологічних факторів фінансового шахрайства.

Важливу роль у відтворенні фінансового шахрайства в інвестиційно-будівельній сфері займає економічна нестабільність в країні, що породжує

низький рівень доходів, безробіття, банківську кризу, різку диференціацію між забезпеченою та незабезпеченою верствами населення.

Великий грошовий обіг у сфері будівництва обумовлює бажання протиправного збагачення. Соціальна нерівність та несправедливість зумовлюють перехід представників бізнесу, посадових осіб державних органів влади та органів місцевого самоврядування, службових осіб суб'єктів господарювання та інших фахівців у нелегальний сектор, тим самим підвищуючи професійність способів фінансового шахрайства.

Основними факторами, що впливають на криміналізацію інвестиційно-будівельних відносин та поширення фінансового шахрайства є високий рівень корумпованості органів державної влади та місцевого самоврядування, недосконалість державного контролю за будівництвом та діяльністю будівельних компаній, неефективна робота контролюючих суб'єктів та правоохоронних органів, недосконалість законодавства у процедурах землевідведення, вибору забудовників, отримання ліцензій на ведення будівельної діяльності, висока прибутковість будівельної діяльності та фінансового шахрайства у цій сфері.

Злочин та злочинця потрібно розглядати в діалектичній єдності. Дослідження соціально-психологічних аспектів детермінації фінансового шахрайства в інвестиційно-будівельній сфері включає аналіз взаємозв'язків та взаємовпливу суспільства та особистості. Обґрунтованим у цьому контексті є розгляд соціально-психологічних детермінант через призму діяльнісного підходу, що дозволяє акцентувати увагу на соціальних та психологічних компонентах його змісту, дозволяє наблизитися до розуміння самої природи та сутності цього явища, а не на зовнішніх об'єктивних формах його вираження.

Затяжна економічна, політична криза, соціальна нерівність та несправедливість, велика корумпованість призводять до ідеологічної та морально-духовної кризи, аномійного стану суспільства. Соціальна аномія виступає основою інших негативних процесів, таких, як зневага до закону,

недовіра до влади, психологічне прийняття та моральне виправдання злочинних способів задоволення потреб тощо.

Не останнім чинником є вплив на суспільну свідомість засобів масової інформації та відеопродукції, які, з однієї сторони, висвітлюють кримінальні сторони життя, тим самим мають певний превентивний ефект віктимологічної профілактики, а з іншої сторони – мають негативний вплив у виді романтизації злочинного способу життя, героїзації і канонізації кримінальних авторитетів.

На психологічному рівні формується образ людини, що живе виключно для задоволення власних матеріальних потреб, який має суттєвий вплив особливо на неповнолітніх та молодь.

Основою самодетермінації фінансового шахрайства в інвестиційно-будівельній сфері є безкарність злочинців. Це пояснюється високою латентністю цих злочинів та маскуванням їх під невиконання цивільно-правових вимог та перенесення у площину цивільних правовідносин.

РОЗДІЛ 3.

ПОПЕРЕДЖЕННЯ ФІНАНСОВОГО ШАХРАЙСТВА В ІНВЕСТИЦІЙНО-БУДІВЕЛЬНІЙ СФЕРІ

3.1. Соціальні передумови попередження фінансового шахрайства в інвестиційно-будівельній сфері

Важливим аспектом кримінологічної політики є протидія злочинності. Кримінальна реальність, що пов'язана зі стрімкими темпами тінізації економіки, масштабами корупції, вимагає розробки ефективних заходів попередження протиправної активності, що відповідатимуть сучасній дійсності. Як зазначає В. М. Дрьомін, «кримінологія на межі століть опинилася у складному становищі: з одного боку, високий рівень злочинності стимулює інтерес до кримінологічних досліджень, з другого – очевидно, що практика боротьби зі злочинністю все далі відсторонюється від її результатів. ... Кримінальна реальність змушує по-новому поглянути не лише на заходи протидії злочинності, а й на саму злочинність та її місце в суспільстві» [182, с. 45].

Необхідною умовою розвитку будівництва в Україні, покращення інвестиційного клімату є попередження кримінальних правопорушень у галузі, мінімізація їх негативних наслідків. Фінансове шахрайство є одним із найбільш небезпечних і латентних проявів криміналізації інвестиційно-будівельних відносин, що вимагає об'єднання та акумуляцію економічних, організаційних і правових зусиль у напрямку протидії цьому небезпечному явищу.

Питання попередження злочинності, у тому числі заходами непрямого впливу, знайшло широке відображення у науковій літературі. Цій проблемі присвячені праці багатьох українських та зарубіжних вчених, зокрема, О. М. Бандурки, В. В. Голіни, А. І. Долгової, В. М. Дрьоміна, В. С. Зеленецького, О. Г. Кальмана, О. Г. Кулика, О. М. Литвака, В. Я. Тація та

багатьох інших. Разом з тим, комплексний аналіз попередження фінансового шахрайства в інвестиційно-будівельній сфері у вітчизняній кримінологічній літературі не проводився.

Кримінологія не була би провідною наукою, якби не займалась розробкою заходів протидії та профілактики правопорушень. Особливо це стосується умов сьогодення, коли інформацію про стан та динаміку злочинності може дати й статистика, а вивчення самих по собі детермінант злочинної поведінки, особи злочинця тощо без можливості практичного використання отриманих знань не мало б такого значення.

У кримінологічній літературі приділяється значна увага такому важливому питанню, як попередження злочинності. Однак, не зважаючи на розробленість цього питання, існує низка проблем, пов'язаних передусім із відсутністю єдності щодо термінологічного визначення такої діяльності.

Як слушно зауважує О. М. Ігнатов, термінологічна багатоманітність, яка склалась навколо діяльності з впливу на злочинність, ускладнює правильне розуміння цього явища, поглиблює понятійну плутанину, а у зв'язку з цим, розробку ефективних запобіжних заходів. У зарубіжній та вітчизняній законодавчій практиці, науках кримінально-правового циклу використовуються такі терміни: «попередження злочинності», «профілактика злочинності», «соціальна профілактика», «боротьба зі злочинністю», «війна зі злочинністю», «протидія злочинності», «протистояння злочинності», «контроль злочинності», «регулювання злочинності», «управління злочинністю», «запобігання злочинності», «превенція злочинності», «припинення злочинів» тощо [183, с. 92].

Не вдаючись в глибокі дискусії з приводу визначення вказаних категорій, звернемо увагу на відсутність єдиної думки серед вчених щодо сутнісного змісту та співвідношення цих понять. Наведемо деякі міркування з цього приводу провідних вчених-кримінологів.

О. Г. Кальман вважає, що найбільш вживаним у кримінологічній

літературі є термін «попередження», який охоплює собою й усі інші напрямки протидії економічній злочинності [184, с. 66].

А. І. Долгова зазначає, що «потрібно проводити саме «боротьбу зі злочинністю». Під боротьбою зі злочинністю вона пропонує розуміти складну системну діяльність, що являє собою єдність трьох підсистем: загальної організації боротьби; попередження злочинності та правоохоронної діяльності [131, с. 380-390].

Ю. М. Антонян «попередження» та «боротьбу зі злочинністю» називає синонімічними поняттями. Основними видами (рівнями) попереджувальної діяльності вчений вважає профілактику злочинності, запобігання і припинення злочинів, а також виправлення злочинців [130, с. 141-143].

На думку О. М. Бандурки та Л. М. Давиденко, основними та нерозривними складовими поняття «протидія злочинності» є: 1) кримінально-правовий аспект боротьби зі злочинністю; 2) кримінологічний аспект попередження злочинів на підставі усунення, ослаблення та нейтралізації криміногенних факторів [185, с. 89].

В. В. Голіна використовує категорію «запобігання злочинності» та визначає її як соціальну політику держави, спрямовану на подолання криміногенно-небезпечних протиріч у суспільних відносинах з метою їх позитивного вирішення та поступового витіснення (так зване загальносоціальне запобігання), а також спеціальну випереджальну практику протидії формуванню та реалізації на різних стадіях злочинних проявів (спеціально-кримінологічне запобігання) [186, с. 16].

Зазначені позиції вчених не є вичерпним переліком думок з цього приводу, а є відображенням складності та багатоманітності діяльності з впливу на злочинність.

Звернення до положень законодавства також не уніфікує термінологічне розмаїття. Так, в чинних нормативно-правових актах України законодавець використовує такі категорії, як «боротьба» (Закони України «Про

організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю», «Про боротьбу з тероризмом»), «протидія» (Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення»), «попередження» (Закон України «Про попередження насильства в сім'ї»), «запобігання» (Закон України «Про запобігання корупції»), «профілактика» (Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану заходів з виконання Концепції реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень на період до 2015 року) тощо [187; 188; 189; 190; 191; 192].

На наше переконання, узагальнюючим, родовим поняттям є попередження злочинності, яке можна визначити як систему (комплекс) заходів, що вживаються державними органами, їх посадовими та службовими особами, інститутами громадянського суспільства й іншими суб'єктами, спрямованих на виявлення, усунення, нейтралізацію й обмеження детермінантів злочинності. Тому в межах власного дослідження в якості основного поняття вважаємо обґрунтованим використання терміну «попередження злочинності».

Попередження злочинності – це складне комплексне поняття, в якому відображається теорія та практика специфічної людської діяльності, що ставить за мету недопущення скоєння злочинів як шляхом усунення їх причин та умов, так і шляхом переривання злочинної діяльності на різних стадіях її розвитку [193, с. 95].

Це підтверджує й той факт, що сучасні концепції попередження злочинності характеризуються повною відмовою від розробок стратегій, спрямованих на ліквідацію злочинності як соціального явища.

Про перспективність заходів непрямого впливу на злочинність наголошують багато дослідників. Складна соціально-економічна ситуація, яка характеризується затяжною економічною кризою, політичною нестабільністю,

про які детально йшла мова в другому розділі роботи, сприяє поширенню злочинності та криміналізації окремих галузей економіки.

Як зазначає Т. В. Мельничук, «у системі «злочинність – боротьба з нею» злочинність первинна. Боротьба є всього на всього відповіддю суспільства і держави на виклик злочинності, відповіддю не завжди своєчасною, адекватною, цілеспрямованою та ефективною» [128, с. 114].

Актуальним у цьому контексті є звернення до праць відомого американського економіста Г. С. Беккера – автора «економічного підходу до людської поведінки». Економічний підхід виходить з того, що злочинна діяльність – така ж професія, якій люди присвячують повний або неповний робочий час, як і теслярська справа, інженерія або викладання. Люди вирішують стати злочинцями з тих же міркувань, за якими інші стають теслями або вчителями, а саме тому, що вони очікують, що «прибуток» від рішення стати злочинцем – зведена цінність всієї суми різниць між зисками і витратами, як негрошовими, так і грошовими, – перевершує «прибуток» від заняття іншими професіями. Зростання зисків чи скорочення витрат злочинної діяльності збільшують кількість людей, що стають злочинцями, підвищуючи – порівняно з іншими професіями – «прибуток» від правопорушень [194].

Заслуговує на увагу також теза вченого про те, що, якщо люди обирали свої професії, в тому числі і кримінальні, обдумано, на їх рішення не можуть сильно вплинути ні проповіді, ні незначні зміни в перспективах зайнятості для інших професій.

Із цього слідує, що рішення вчинити злочин, займатися злочинною діяльністю – раціональний вибір людини. Особа враховує усі «за» та «проти», прораховує можливі наслідки, як позитивні, так і негативні, та переваги протиправної над легальними видами діяльності, тобто вибір вчинити злочин завжди має компонент ризику.

Як зазначає В.Я. Тацій, «попередження злочинності слід розглядати в якості обов'язкового елементу соціальної політики держави» [195, с. 14].

Використання превентивних заходів соціально-економічного характеру переносить акцент із заходів кримінальної репресії на соціальну профілактику, що позитивно впливає на економічну ситуацію в країні. Необхідною умовою соціально-економічного попередження фінансового шахрайства є створення сприятливих умов ведення бізнесу та залучення інвестицій, заохочення підприємницької активності, що зробило би звернення до злочинної діяльності нерентабельним порівняно із легальною господарською діяльністю.

Слід погодитись із думкою В. М. Дрьоміна про те, що розробка механізму витіснення кримінальних практик за допомогою стимулювання соціально-позитивної діяльності у межах тих або інших інститутів є найбільш перспективним напрямом інституціональної профілактики злочинності [182, с. 51].

Можливість шахрайства зростає, коли поєднуються тиск зовнішніх факторів, можливість вчинити злочин та наявність самовиправдання [6, с. 358]. Враховуючи це, вплив на криміналізацію інвестиційно-будівельних відносин повинен мати системний характер. Попередження фінансового шахрайства в цій сфері представляє багаторівневу систему заходів, спрямованих на: 1) виявлення, мінімізацію, усунення криміногенних факторів; 2) виявлення та нейтралізацію криміногенних ситуацій; 3) зменшення латентності проявів фінансового шахрайства та забезпечення принципу невідворотності відповідальності.

Методологічною основою системи попередження фінансового шахрайства в інвестиційно-будівельній сфері є: мета та завдання попередження; об'єкт попередження; суб'єкти попередження; принципи попередження; основні напрямки (заходи) запобіжного впливу на фінансове шахрайство.

Метою запобіжної діяльності є мінімізація проявів фінансового шахрайства, зменшення збитків від протиправної діяльності, захист інтересів держави, суб'єктів господарювання та громадян.

Досягнення мети конкретизується у вирішенні наступних завдань:

- усунення та нейтралізація детермінант фінансового шахрайства;
- зменшення рівня латентності проявів злочинної діяльності;
- підвищення ефективності, покращення координації діяльності правоохоронних органів, контролюючих суб'єктів, аудиторів у попередженні фінансовому шахрайству;
- захист інтересів потерпілих інвесторів та забезпечення відшкодування збитків, завданих злочинною діяльністю.

Як вказує Б. М. Головкін, об'єкт запобіжного впливу поділяється на макросередовищний, мікросередовищний та індивідуальний [196, с. 296] і включає детермінанти злочинної діяльності, криміногенне середовище формування особистості, криміногенні ситуації на зазначених трьох рівнях.

Принципами запобіжної діяльності є принцип законності, комплексності, демократизму, соціальної справедливості тощо.

Таким чином, соціально-економічні заходи попередження фінансового шахрайства в інвестиційно-будівельній сфері є основою та першочерговим етапом детінізації будівельних відносин. Така позиція логічно кореспондується із концепцією розгляду фінансового шахрайства як злочинної діяльності, тобто як системи усвідомлених, мотивованих, об'єднаних спільним мотивом дій, як легальних, так і нелегальних, задля задоволення певних потреб, досягнення поставленої мети, що була обґрунтована у попередніх розділах цієї роботи.

Поява нових способів шахрайського обману, збільшення масштабів фінансового шахрайства, його організованість та професіоналізація обумовлюють необхідність підвищення ефективності попереджувальних заходів. Класичною у кримінологічній теорії є система попередження злочинності, що включає в себе два основних рівні: загальносоціальне попередження та спеціально-кримінологічна протидія. Такий методологічний підхід відображений у багатьох сучасних джерелах з кримінології.

О. Г. Карпович вказує, що у попередженні фінансового шахрайства пріоритетне місце слід відводити заходам загальносоціальної профілактики. Він

пише, що «соціальна профілактика правопорушень дає можливість вирішувати завдання боротьби з шахрайством найбільш гуманними способами, з найменшими витратами для суспільства, зокрема без включення в повну силу складного механізму кримінальної юстиції і без використання такої форми державного примусу, як кримінальне покарання».

До заходів загальносоціального попередження злочинності в кредитно-фінансовій сфері О. Г. Карпович відносить наступні:

1. Створення і підтримка у суспільстві атмосфери розумної довіри населення і підприємств до фінансово-кредитної системи шляхом висвітлення всіх сторін її діяльності.

2. Створення та вдосконалення системи державних гарантій кредиторів та інвесторів.

3. Встановлення державою жорсткої процедури обслуговування бюджетних коштів недержавними суб'єктами фінансово-кредитної системи.

4. Стимулювання державою розвитку процесів саморегуляції ділових відносин суб'єктів фінансово-кредитної системи, що перешкоджають здійсненню протиправних посягань.

5. Створення надійного механізму формування державного апарату, що перешкоджає проникненню в нього корумпованих представників, які відстоюють економічні та політичні інтереси окремих фінансово-промислових груп.

6. Залучення суб'єктів фінансово-кредитної сфери та їх громадських об'єднань до процесу підготовки і прийняття нормативних актів.

7. Створення законодавчої бази функціонування системи недержавної безпеки та управління ризиками та її взаємодії із зацікавленими державними органами, включаючи правоохоронні.

8. Створення організаційно-правових основ взаємодії державних, у тому числі правоохоронних органів з суб'єктами фінансово-кредитної системи, включаючи їх служби безпеки [197, с. 45].

Д. О. Теплова у своїй дисертації «Кримінологічна характеристика та попередження організованого шахрайства» до загальносоціальних заходів попередження, в яких обов'язковою передумовою є мета ліквідації причин шахрайства, відносить наступні заходи:

1) економічні перетворення (боротьба з безробіттям; підтримка господарської та промислових галузей; збалансована політика у сфері оподаткування; підтримка малого та середнього бізнесу; скорочення соціальної і майнової нерівності та ін.);

2) політичні заходи (розробка загальної політичної стратегії; політична воля до протидії злочинності в цілому та окремих її проявів);

3) соціальне забезпечення громадян (підвищення розмірів соціальних виплат безробітним; допомога малозабезпеченим верствам населення, особливо сім'ям з дітьми; проведення політики, спрямованої на підтримку молоді; обов'язкове працевлаштування молоді після закінчення вищих і середніх спеціальних освітніх установ та ін.);

4) підтримка освіти та культури (підвищення рівня освіти, побутової та правової культури; правове виховання населення) [10, с. 160-161].

У концепції інвестиційної реформи 2011 р. серед ключових проблем розвитку інвестиційної активності в Україні зазначені:

1) бюрократія та корупція, що стимулюють жорстку зарегульованість економіки і політику ізоляції від міжнародних правил, стандартів і капіталу;

2) відсутність інвестиційних пропозиції, що відповідають міжнародним стандартам;

3) відсутність гарантій прав власності та інші [198].

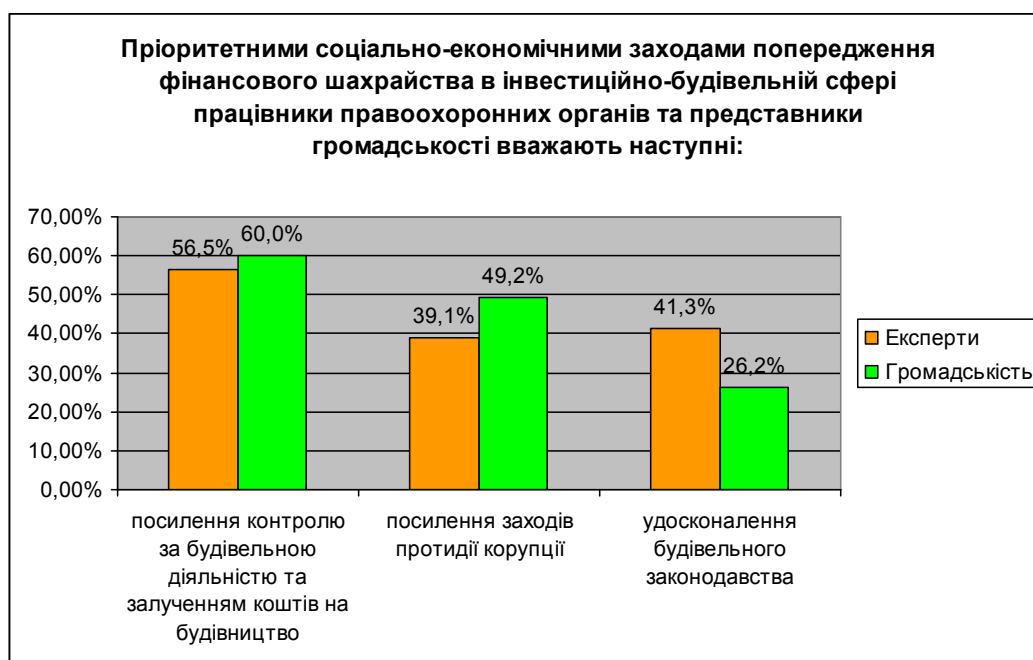
В сучасних умовах, враховуючи європейський вектор розвитку країни, орієнтування на світові ринки та інвесторів, зазначені вище проблеми залишаються настільки ж актуальними. На це неодноразово наголошували автори реформ та міжнародні експерти.

Саме тому в основі соціально-економічних заходів попередження

фінансового шахрайства в інвестиційно-будівельній сфері повинна бути реформа будівельної галузі, яка має сприяти детінізації інвестиційно-будівельних відносин, мінімізації проявів корупції у цій сфері.

Проведене нами анкетування показало, що пріоритетними соціально-економічними заходами попередження фінансового шахрайства в інвестиційно-будівельній сфері працівники правоохоронних органів та представники громадськості вважають наступні: 1) посилення контролю за будівельною діяльністю та залученням коштів на будівництво (експерти – 56,5%; громадськість – 60,0%); 2) посилення заходів протидії корупції (експерти – 39,1%; громадськість – 49,2%); 3) удосконалення будівельного законодавства (експерти – 41,3%; громадськість – 26,2%). Необхідність ведення державного реєстру «чорних» будівельних компаній підтримало 26,2% опитаних громадян (Діаграма 10).

Діаграма 10. Розподіл відповідей щодо заходів попередження фінансового шахрайства в інвестиційно-будівельній сфері

Серед основних соціальних передумов попередження фінансового шахрайства в інвестиційно-будівельній сфері слід виділити наступні:

1. Економічні заходи є базисом непрямого впливу на фінансове шахрайство, які повинні забезпечити створення сприятливих умов ведення бізнесу, детінізацію інвестиційно-будівельних відносин, розвиток будівельної галузі тощо.

Як зазначає О. Г. Кальман, економічні заходи попередження економічної злочинності мають бути спрямовані на:

- подолання внутрішніх та зовнішніх загроз економічній безпеці як сукупності чинників, що створюють небезпеку життєво важливим інтересам людини, суспільства і держави;

- визначення груп показників (індикаторів), за якими має здійснюватись моніторинг загроз стану національної економіки та параметрів її стану, які відповідають вимогам економічної безпеки;

- створення економічних механізмів забезпечення попереджувальної діяльності та захисту економіки усіма інституціями державної влади із застосуванням правових, економічних та адміністративних заходів [95, с. 258].

Необхідною умовою є реформування будівельної галузі. Реформа повинна стосуватись як механізмів транспортного будівництва, так і фінансування цивільного будівництва.

Стосовно житлового будівництва зазначимо, що реформа повинна бути соціально орієнтованою, врахувати ті недоліки, котрі об'єктивно сприяють тінізації та гальмують розвиток галузі, та щонайменше: 1) подолати недоліки ціноутворення, що призводять до високих цін на житло (високий індекс цін з урахування середньої заробітної плати); 2) забезпечити більш прозорий та безпечний механізм фінансування будівництва за рахунок залучення коштів приватних інвесторів; 3) досягти покращення фінансової дисципліни та контролю за такою діяльністю шляхом удосконалення правових механізмів регулювання. Необхідно забезпечити реальну конкуренцію на ринку, підвищити ефективність діяльності наглядових органів за дотриманням правил ведення будівельної діяльності, зменшити корупційні ризики за отримання

дозвільних документів тощо.

Будівництво доріг, державних та муніципальних об'єктів, їх ремонт та реконструкція повинні мати прозорі механізми контролю за використанням грошових коштів. Якщо такі роботи проводять за рахунок коштів державного або місцевих бюджетів нагляд за використанням цих коштів повинна провадити Державна фінансова інспекція.

Нормотворча діяльність повинна бути перенесена у площину загальносоціального попередження економічної злочинності, стати її правовою основою [199, с. 72]. О. М. Юрченко серед заходів щодо удосконалення законодавства акцентує увагу на необхідності створення Єдиного державного реєстру прав на об'єкти незавершеного будівництва; надання інвестору за порушення строків будівництва об'єкта інвестування або неналежне виконання зобов'язань забудовником права на повне повернення грошових коштів відповідно до укладеного ними договору інвестування; закріпити за місцевими державними адміністраціями повноваження щодо виявлення, збирання, аналізу, оприлюднення у ЗМІ інформації стосовно основних технічних характеристик об'єкта незавершеного будівництва (кількість поверхів і секцій (під'їздів), загальна проектна площа, площа об'єктів інвестування, площа приміщень тощо); кількості коштів, фактично витрачених на будівництво об'єкта незавершеного будівництва, та коштів, необхідних для введення його в експлуатацію; планового строку завершення будівництва та введення його в експлуатацію та ін. [220, с. 135].

До зниження темпів криміналізації економіки має привести збалансована фінансова політика, підтримка малого та середнього бізнесу, зменшення адміністративного втручання в їх діяльність. Корупційні ризики мають бути зведені до мінімуму завдяки зменшенню тиску на підприємців з боку наглядових органів, посадових осіб та інших чиновників.

Важливим аспектом розвитку економіки повинна стати її соціальна спрямованість. Ми вже звертали увагу на те, що в економічно розвинутих

країнах рівень бідності населення напряду залежить від показників трудової зайнятості та безробіття. Натомість в Україні саме серед офіційно працевлаштованих осіб, що мають достатній освітній та кваліфікаційний рівні, значна частка отримує незначний заробіток. Об'єктивна соціальна та майнова нерівність формують правовий нігілізм та аномійний стан суспільства. Це сприяє відтоку спеціалістів із легального бізнесу до тіньової економіки. Таким чином, активного розвитку набувають не тільки примітивні загальнокримінальні види розкрадання майна, але й інтелектуальні форми корисливих злочинів.

Держава має забезпечити нерентабельність та «непрестижність» кримінальної поведінки. Поряд із соціальним захистом найбільш вразливих верств населення зусилля мають бути спрямовані на становлення справжнього середнього класу в країні, на підтримку та заохочення інтелектуальної еліти, оптимізацію та стимулювання законної підприємницької діяльності тощо.

2. Політичні заходи. На нашу думку, політичні заходи, поряд із економічними, є основою загальносоціального попередження фінансового шахрайства. Для забезпечення ефективної детінізації економіки, як і для протидії злочинності взагалі, повинна бути політична воля. Має бути сформована загальна політична стратегія, що включатиме в себе систему як законодавчих, так і управлінських рішень, спрямованих на забезпечення розвитку легального сектору будівельної галузі, на усунення факторів, які гальмують розвиток будівництва, на мінімізацію правопорушень у цій сфері тощо. Вдала політична стратегія при наявності відповідних результатів матиме підтримку серед населення, тим самим залучаючи громадянське суспільство у вирішення конкретних проблем.

Рішучою має стати боротьба з корупцією, в тому числі у будівельній сфері. Слід констатувати, що питання протидії корупції набуває найбільшого розголосу в періоди політичної активності та виборів керівництва країни. За роки незалежності нормативна основа протидії корупції змінювалась вже не

один раз.

Як зазначає П. П. Андрушко, підстав стверджувати, що реформування антикорупційного законодавства України, яке здійснювалось протягом 2006-2011 років, досягло своєї мети і є завершеним, – немає [201, с. 319].

З 2014 року розпочався новий етап реформування законодавства та практики протидії корупції. Як зазначено у загальних положеннях засад державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційній стратегії) на 2014-2017 роки, затвердженої Законом України від 14 жовтня 2014 року №1699-VII, розв'язання проблеми корупції є одним із пріоритетів для українського суспільства на сьогодиншньому етапі розвитку держави [202]. В цьому ж документі відмічається, що умови ведення бізнесу створюють підґрунтя для існування корупційної практики. Насамперед це недосконале та нестабільне законодавство, ухвалене, зокрема, внаслідок незаконного лобіювання певних бізнес-інтересів, ускладнені процедури регулювання підприємницької діяльності, корумповані контролюючі органи та судова система.

Поширення корупційних проявів фактично в усі сфери підриває проведення реформ та довіру населення до дій органів влади, правоохоронних структур та суду. Корупція, що перейшла на рівень соціальної психології [203, с. 145], поширює правовий нігілізм у країні, у результаті якого в свідомості значної частки населення формується або нейтральне ставлення до кримінальної поведінки, або навіть раціональний вибір протиправної поведінки як єдиного варіанту задоволення матеріальних потреб.

Україна залишається однією з найбільш корумпованих країн у світі. Таке доволі різке формулювання підтверджується дослідженнями світових й вітчизняних організацій. За результатами Індексу сприйняття корупції (CorruptionPerceptionsIndex) 2014 від TransparencyInternational Україна отримала 26 балів із 100 можливих і посіла 142 місце зі 175 позицій. Не кращою була ситуація і в 2012 та 2013 роках, коли держава займала 144 місце із 176

країн.

Саме тотальна корумпованість підриває інвестиційний клімат України та визнається світовими фінансовими установами головною вадою розвитку всіх галузей національної економіки, в тому числі й будівництва.

В квітні 2015 року були оприлюднені результати дослідження «Рівень сприйняття корупції. Очіма бізнесу», що був підготовлений при підтримці TransparencyInternational Україна, ТОВ Аудиторська фірма «ПрайсвотерхаусКуперс» (PricewaterhouseCoopers) Україна (аудит), GfkUkraine та ПриватБанку [204]. Опитування проводилося у лютому-березні 2015 року серед директорів підприємств. У ньому взяли участь 2741 респонденти. Підприємства для опитування було вибрано за критеріями регіону, галузі та обороту так, щоб вибірка була репрезентативна для України.

За результатами дослідження був складений рейтинг найбільш корумпованих державних органів, до якого увійшли (від найбільш до найменш корумпованого): податкова служба, Агентство земельних ресурсів, Державна автомобільна інспекція, митниця, Міністерство внутрішніх справ, обласні адміністрації, прокуратура, міліція, санітарно-епідеміологічна служба, Державна реєстраційна служба, суд, пожежна служба, медичні заклади, Державна архітектурно-будівельна інспекція, виконавчий комітет (служба).

В цьому ж звіті зазначено, що корупційні відносини у будівництві виникали у відносинах з Агентством земельних ресурсів (при оформленні документів на землю, нерухомість, будівництво; при подачі, оформленні, погодженні, видачі інших документів, договорів), обласними адміністраціями (при оформленні документів на землю, будівництво), з податковою та пожежною службами (при перевірці).

Корупція у будівельній сфері має системний та систематичний характер, а її масштаби вражають. За інформацією, що надав президент Конфедерації будівельників України Л. Парцхаладзе, у Києві корупційна складова, яка супроводжувала процес будівництва і введення об'єктів в експлуатацію,

досягала 150 доларів на квадратний метр. За його словами, ці суми забудовники називали корупційним податком і відомі конкретні розміри платежів за кожну дію чиновників. Так, відведення землі – до 30 доларів за метр, реєстрація прав на землю – приблизно 3 долари за метр, отримання містобудівних умов – від 5 до 10 доларів за метр, отримання дозволу, реєстрація декларації – від 5 до 15 доларів за метр, введення в експлуатацію – близько 10 доларів з метра, отримання технічних умов – до 30 доларів за метр тощо [205].

Слід погодитись із думкою В. М. Дрьоміна про фактичне існування корупційної практики, що проявляє себе як один з різновидів соціальної практики [135, с. 427]. Враховуючи це, боротьба з корупцією повинна мати системний характер, об'єднати зусилля всіх гілок влади, правоохоронних органів, інститутів громадянського суспільства.

Слід зазначити, що певні кроки у цьому напрямку, безумовно, робляться. Так, за останній час було суттєво змінено антикорупційне законодавство, затверджена нова антикорупційна стратегія, з'явилися нові суб'єкти запобігання корупційним правопорушенням. Державна антикорупційна політика в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014-2017 роки передбачає запобігання корупції на таких напрямках (сферах): запобігання корупції у представницьких органах влади, створення доброчесної публічної служби, запобігання корупції у діяльності органів виконавчої влади, запобігання корупції у сфері державних закупівель, запобігання корупції у судовій системі та органах кримінальної юстиції, запобігання корупції у приватному секторі, доступ до публічної інформації. Щодо кожного напрямку виокремлюються проблеми, які існують у зазначеній сфері, мета та конкретні заходи реалізації попередження корупції [206].

Законом України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 р., що набрав чинності 26 квітня 2015 р., передбачено створення Національного агентства з питань запобігання корупції – центрального органу виконавчої влади зі спеціальним статусом, який забезпечує формування та реалізує

державну антикорупційну політику [191]. 16 квітня 2015 р. Указом Президента України [207] було утворено Національне антикорупційне бюро, яке відповідно до положень однойменного закону є державним правоохоронним органом, на який покладається попередження, виявлення, припинення, розслідування та розкриття корупційних правопорушень, віднесених до його підслідності, а також запобігання вчиненню нових [208].

Для того, аби в Україні відбулися реальні антикорупційні зміни, TransparencyInternational Україна наголошує на необхідності зробити п'ять негайних кроків:

1) належним чином запустити роботу нових антикорупційних органів, ухваливши правки до антикорупційних законів та передбачивши необхідні ресурси на створення інституцій та добір кваліфікованих кадрів;

2) невідкладно ухвалити розроблене експертами законодавство про повну прозорість фінансів політичних партій та виборчих кампаній;

3) на основі прийнятої Антикорупційної стратегії України розробити деталізований план дій Уряду у сфері протидії корупції, до виконання якого залучити широку громадськість та медіа;

4) забезпечити реальне розкриття даних державних реєстрів, передусім, реєстру нерухомості та земельного кадастру;

5) розпочати регулярні перевірки публічних службовців на доброчесність, в тому числі через співставлення їх стилю життя із задекларованими майном і статками [209].

3. Культурологічні та ідеологічні заходи. Важливе місце в детермінаційному комплексі фінансового шахрайства посідає соціально-психологічна характеристика злочинця. В основі моральної деформації особи лежить низка факторів, чільне місце в якій посідає негативний інформаційний вплив. Одним з проявів морально-ціннісної деформації є правовий нігілізм, про який ми вже неодноразово згадували. Правовий нігілізм може проявлятися як у незнанні та байдужості, так і у відвертому запереченні та неповазі до

нормативно-правових приписів. Все це може та фактично призводить до небезпечного стану суспільства – аномії.

В. В. Лунєєв звертає увагу на проблему сприйняття злочинності в суспільстві як належного, що негативно позначається не тільки на ефективності попереджувальної діяльності, але і в цілому на бажанні та готовності населення протистояти злочинній активності. Він пише: «усвідомлення буденності криміналу породжує безвихідність і розуміння марності боротьби з ним» [210, с. 151].

О. Г. Кальман оперує поняттям «економіко-правова свідомість» та серед найважливіших напрямків кримінологічної політики називає «формування такої структури економіко-правової свідомості, яка б відповідала ідеології моральних засад існування суспільства та ринковій системі господарювання. Це надзвичайно складне, але і надзвичайно важливе завдання, без вирішення якого не можна побудувати ефективну систему попередження економічної злочинності на всіх рівнях її проявів» [95, с. 234].

Т. В. Мельничук, описуючи соціально-економічні основи протидії організованій злочинній діяльності у зовнішньоекономічній сфері, також звертає увагу на необхідність формування економіко-правової свідомості громадян за рахунок обізнаності з власними правами економічного характеру та можливими шляхами їх захисту, формування готовності співпрацювати з правоохоронними органами та усвідомлення переваг здійснення законної підприємницької діяльності. Вона пише: «підприємець повинен усвідомлювати, що використання неналежних методів задля досягнення короткострокового успіху – наприклад, отримання того чи іншого конкретного вигідного контракту – могло б призвести до провалу у довгостроковій перспективі, якщо компанія втратить свою репутацію чесної та дотримуючої етичних та юридичних норм, буде піддана переслідуванню за законом з боку влади однієї або декількох країн» [128, с. 140-141].

Одним із шляхів детінізації будівельних відносин є створення сильного

громадянського суспільства з високим рівнем моральності та правової культури. Важливе місце у формуванні суспільства займає правове просвітництво та правове виховання. Роль засобів масової інформації у такій сфері є очевидною. Прозора та незалежна робота ЗМІ, поширення достовірної інформації, формування думки про неперспективність злочинної діяльності слугують інформаційною основою формування громадянського суспільства.

4. Науково-дослідницьке забезпечення попередження фінансового шахрайства в інвестиційно-будівельній сфері. Цей напрямок включає в себе збір інформації, її аналітичну обробку, визначення на основі отриманих даних реального стану законності у галузі, прогнозування розвитку її криміналізації. Важливим результатом науково-аналітичної роботи має стати адоптоване перенесення її результатів у законодавчу діяльність та практику роботи правоохоронної системи. Обов'язковою умовою успішної роботи із протидії фінансовому шахрайству на всіх етапах (оперативно-розшуковому, слідчому, судовому) повинна бути тісна взаємодія із правовою наукою [211].

Д. М. Цехан звертає увагу на те, що одним із факторів ефективної боротьби зі злочинністю у сфері економіки є впровадження в оперативно-розшукову практику інноваційних засобів і методів пошуково-аналітичної роботи з інформацією. На думку автора, такий підхід дозволить отримувати керівникам оперативних підрозділів достовірну та своєчасну інформацію щодо стану та тенденцій розвитку окремих процесів у сфері економіки, для прийняття більш виважених та ефективних управлінських рішень для забезпечення економічної безпеки; зменшити навантаження на оперативних працівників, щодо збору загальновідомої інформації та її аналізу при проведенні оперативного пошуку; знизити матеріальні витрати на обслуговування організаційно-технічної інфраструктури інформаційно-аналітичного забезпечення; забезпечити перетворення значного масиву первинних даних у сприятливий для вивчення вигляд; сформувати належні умови для розвитку інтелектуального потенціалу вузькоспеціалізованих

фахівців-аналітиків; перетворити систему інформаційного забезпечення розкриття злочинів з інформаційно-довідкової на інформаційно-аналітичну [212, с. 537-538].

Це обумовлює необхідність підвищення ролі кримінологічної науки, якості та теоретичного рівня кримінологічних досліджень, впровадження систематичного аналізу криміногенної ситуації в інвестиційно-будівельній сфері, експертизи законодавства, кримінологічного аналізу ризиків інвестиційної діяльності тощо.

Таким чином, підводячи попередні висновки, зазначимо, що у зв'язку з переосмисленням сутності поняття «злочинність» в контексті не тільки кримінально-правового явища, як кількісного прояву одиничних злочинів, але й соціального, важливим є й переосмислення стратегій попередження цього негативного явища. Один із перспективних напрямків запобігання фінансовому шахрайству в інвестиційно-будівельній сфері вбачається у запровадженні різноманітних соціальних заходів, які є масштабною довготривалою стратегією, спрямованою на оптимізацію функціонування соціальних інститутів, створення сприятливих умов для ведення бізнесу, розвитку будівельної сфери та покращення інвестиційного клімату. Такі заходи не тільки позитивно впливають на соціально-економічне становище в країні, але й дозволяють зменшити використання репресивних заходів, про які більш детально піде мова у наступному підрозділі роботи.

3.2. Кримінально-правові заходи протидії фінансовому шахрайству в інвестиційно-будівельній сфері

Одним із важливих напрямків попередження проявів фінансового шахрайства в інвестиційно-будівельній сфері є кримінально-правова протидія. Цей напрямок реалізується завдяки криміналізації діянь, що становлять суспільну небезпечність, встановленні та диференціації кримінальної відповідальності.

Перспективність та ефективність заходів непрямого впливу на злочинність, про які детально йшла мова у попередньому підрозділі, знаходить все більшу підтримку у наукових колах. Пов'язано це, перш за все, з доктринальною зміною ідеології впливу на злочинність: з боротьби та ліквідації на профілактику та мінімізацію.

Соціально-економічна ситуація, яка характеризується певними кризовими процесами сприяє поширенню злочинності та криміналізації окремих галузей економіки. Спрямовуючи зусилля на подолання таких негараздів, можна й одночасно подолати фактори, котрі детермінують розвиток злочинності у цій сфері, або суттєво зменшити її рівень, «рентабельність» злочинних дій.

Дослідження фінансового шахрайства в інвестиційно-будівельній сфері як злочинної діяльності, наукове переосмислення стратегій стримування злочинних проявів, зовсім не означає радикальне невизнання необхідності кримінально-правового впливу на злочинність. Попередження злочинності повинно відбуватись з урахуванням усіх важливих інститутів суспільного життя: політичних, економічних, правових тощо.

Не применшуючи значення непрямих заходів впливу на злочинність, зазначимо, що з популяризацією останніх кримінально-правова протидія також не втрачає своєї актуальності. Мабуть, практика, яка склалась з появою перших правил співіснування людей, – за скоєне правопорушення особа повинна понести покарання, є невід'ємним елементом у механізмі не тільки правового життя, але й давно існує на рівні свідомості людини, як логічне та морально обґрунтоване явище. Інститут юридичної відповідальності, в тому числі кримінальної, потрібен так само, як і саме право. Тому, критика дієвості кримінально-правових заборон не зменшить їх стримуючий потенціал, необхідність в них не зникне ніколи. Охороняючи найбільш важливі суспільні відносини від злочинних посягань, кримінальний закон робить можливим існування самого права як цінності, прав та свобод громадян, впорядкованості суспільного життя.

В залежності від часу впливу на негативні явища, а саме – до вчинення злочинів (злочинної діяльності) і після їх вчинення, заходи попередження фінансового шахрайства можна розділити на профілактичні заходи та заходи кримінально-правового характеру [9, с. 241].

Відповідальність за правопорушення в будівельній сфері передбачена спеціальним нормативним актом – Законом України «Про відповідальність за правопорушення у сфері містобудівної діяльності», який визначає такі правопорушеннями як протиправні діяння (дії чи бездіяльність) суб'єктів містобудування – юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців, що призвели до невиконання або неналежного виконання вимог, установлених законодавством, будівельними нормами, державними стандартами та правилами [213].

Адміністративна відповідальність за порушення законодавства у будівельній сфері передбачена Кодексом України про адміністративні правопорушення (ст.ст. 96, 96-1) [214].

При аналізі попередження фінансового шахрайства в інвестиційно-будівельній сфері, не можна обійти увагою заходи кримінально-правового впливу. Кримінальне право використовує таку категорію, як «превенція» (загальна та спеціальна), тобто вплив на свідомість та поведінку осіб з метою недопущення скоєння злочинів. Для кримінально-правових заходів протидії притаманним є примус, який реалізується за допомогою норм кримінального закону, що встановлюють міру покарання за вчинення конкретного кримінального правопорушення. При цьому важливо не покарати злочинця, а, перш за все, мати вплив на його свідомість та свідомість інших членів суспільства, що буде проявлятися у корекції їх поведінки та мінімізації кримінальних проявів.

Шахрайство – не новий склад злочину. При цьому шахрайство – прояв злочинної активності, що динамічно розвивається та видозмінюється, пристосовуючись до нових сфер суспільних відносин. Поява приватної

власності, безготівкових розрахунків, комп'ютеризація фінансових операцій тощо призводять до появи нових видів та трансформації старих технологій шахрайського обману.

Так, за умов командно-адміністративної економіки та державної монополії на право власності цілком виправданою та достатньою на той час була конструкція ст. 83 Кримінального кодексу України 1960 р., що встановлювала відповідальність за розкрадання державного або колективного майна шляхом шахрайства. Дефініція шахрайства містить такі ж обов'язкові елементи об'єктивної сторони складу злочину – обман та зловживання довірою (в кодексі 1960 р. використовувалось формулювання *зловживання довір'ям* – прим. Г.Ч.). За кодексом 1960 р. шахрайство – це заволодіння державним або колективним майном шляхом обману чи зловживання довір'ям (ч. 1 ст. 83). Кваліфікуючими ознаками злочину були встановлені повторне вчинення злочину або за попереднім зговором групою осіб (ч. 2 ст. 83), завдання великої шкоди державі чи громадській організації або вчинення злочину особливо небезпечним рецидивістом (ч. 3 ст. 83) [215].

З прийняттям у 2001 році нового Кримінального кодексу України нормативне визначення шахрайства залишилось без суттєвих змін: заволодіння чужим майном або придбання права на майно шляхом обману чи зловживання довірою (ч. 1 ст. 190). Таким чином, предметом посягання стало не лише майно, але й право на нього.

З розвитком кредитно-банківських відносин та появою нових електронних технологій виникли об'єктивні передумови для розширення сфери криміналізації проявів шахрайства та можливостей кримінально-правової протидії цьому явищу. Зокрема, була введена кримінальна відповідальність за шахрайство, вчинене шляхом незаконних операцій з використанням електронно-обчислювальної техніки (ч. 3 ст. 190 КК України), шахрайство з фінансовими ресурсами (ст. 222 КК України).

В якості кваліфікуючих ознак шахрайства та шахрайства з фінансовими

ресурсами кодекс 2001 р. називає вчинення злочинів повторно, за попередньою змовою групою осіб, завдання значної шкоди потерпілому, вчинення у великих розмірах, в особливо великих розмірах або організованою групою (ч. 2, ч. 3, ч. 4 ст. 190; ч. 2 ст. 222 КК України).

Масові випадки порушення земельного законодавства, самовільне захоплення земельних ділянок та їх незаконна забудова призвели до прийняття 11 січня 2007 р. Закону України №578-V «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за самовільне зайняття земельної ділянки» [216]. Цим нормативно-правовим актом законодавець криміналізував самовільне зайняття земельної ділянки та самовільне будівництво будівель або споруд на самовільно зайнятій земельній ділянці. До прийняття 22 грудня 2011 р. Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності та вдосконалення державного регулювання у сфері містобудівної діяльності» за загальним правилом самовільне будівництво визнавалось адміністративним проступком (ст. 97 КпАП), а за наявності у вчиненому ознак складу злочину «самоправство» (ст. 356 КК) повинне тягнути кримінальну відповідальність [217]. Як відмічають О. В. Дудоров та М. І. Мельник, із змісту ч. 3 ст. 197¹ КК випливає, що передбачене цією частиною поняття «кримінально каране самовільне будівництво» має специфіку, яка полягає у його поєднанні із самовільним зайняттям земельної ділянки. Інші різновиди самовільного (самочинного) будівництва ознак аналізованого складу злочину не містять. При цьому злочин визнається закінченим не з моменту зведення готової будівлі або споруди, а з початку ведення будівельних робіт на самовільно зайнятій земельній ділянці [218]. Тобто спеціальними нормами КК України 2001 р., якими передбачена відповідальність за самовільне будівництво, є ч. 3, ч. 4 ст. 197¹.

Таким чином, значення Кримінального закону полягає у встановленні відповідальності за основні та супутні злочинні дії, що входять до системи

фінансового шахрайства в інвестиційно-будівельній сфері. Ми вже звертали увагу на те, що правова кваліфікація основних дій провадиться за ознаками злочинів, передбачених статтями 190 (шахрайство), 191 (привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем), 222 (шахрайство з фінансовими ресурсами), 364 (зловживання владою або службовим становищем), 364-1 (зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми) КК України. Супутніми до основних є інші економічні, службові, в тому числі корупційні, правопорушення. Метою супутніх злочинів виступає забезпечення досягнення злочинного результату та/або приховання слідів шахрайства. Цей висновок підтверджується прямою вказівкою у положеннях Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про злочини проти власності»: зокрема, самовільне присвоєння владних повноважень або звання службової особи, викрадення, привласнення, пошкодження та підроблення документів, штампів і печаток з метою подальшого їх використання при шахрайстві, використання при шахрайстві завідомо підробленого документа, а також зловживання владою чи службовим становищем потребують додаткової кваліфікації відповідно за статтями 353, 357, 358 та 364 КК [75].

Це ще раз звертає увагу на те, що фінансове шахрайство в інвестиційно-будівельній сфері – це тривала у часі злочинна діяльність, яка вимагає високої конспіративності та візуальної легальності. Аналізуючи матеріали деяких кримінальних проваджень, можна зробити висновок, що за протиправними діями шахраїв стоять впливові покровителі, так званий «дах»: працівники правоохоронних та контролюючих органів, чиновники органів державної влади або місцевого самоврядування, впливові бізнесмени тощо. Таке припущення ґрунтується на тому, що нерідко масштабні будівництва ведуться без оформлених дозволів, з явними порушеннями будівельних та земельних норм тощо. Тому розслідування цих злочинів вимагає викриття усього ланцюга

злочинної діяльності, усіх її дійових осіб.

В умовах глобалізації, розвитку міжнародних відносин та залучення іноземних інвестицій важливим є вивчення світового досвіду протидії різним проявам злочинності, аналіз законодавства цих країн з метою оптимізації національного права. Тому крім аналізу положень Кримінального закону України заслуговує на увагу також світова практика криміналізації фінансового шахрайства.

Як зазначає В. Д. Каменський, параграф 1344 Розділу 18 Зібрання законів Сполучених Штатів Америки (що має неофіційну назву «Кримінальний кодекс США» – КК США) передбачає кримінальну відповідальність за обман фінансових установ, а також за завідомо незаконне отримання фінансових інструментів від таких установ. Сфера застосування § 1344 КК США охоплює: виписування банківських чеків, що завідомо до винного не підкріплені коштами на його рахунку; підроблення, викрадення чи незаконне використання банківських чеків; приховування чи подання завідомо неправдивої інформації у кредитних чи лізингових документах; незаконне використання банкоматів та платіжних карток; використання завідомо підроблених виписок за картковими рахунками; незаконні фінансові трансакції між зацікавленими банками; привласнення коштів банку чи його клієнтів відповідальними працівниками тощо [219, с. 379-380].

В англійському законодавстві існує низка злочинів, пов'язаних з шахрайством. В кримінально-правовій теорії Англії до шахрайства відносяться наступні види злочинної поведінки: *cheating* (афера), *conspiracy* (зговір), *cybercrime* (комп'ютерні злочини), *defrauding* (обман) (*conspiracy to defraud* – зговір з метою обману), *dishonesty* (безчесність), *false pretence* (неправдива заява), *forgery* (підробка) [220, с. 25].

Досліджено також зарубіжний досвід, пов'язаний з криміналізацією та закріпленням у окремих статтях різних проявів фінансового шахрайства (шахрайство у сфері кредитування, шахрайство при отриманні виплат,

шахрайство з використанням платіжних карт, шахрайство у сфері підприємницької діяльності, шахрайство у сфері кредитування, шахрайство у сфері комп'ютерної інформації). Такий підхід законодавця пояснюється тим, що загальний склад шахрайства не дозволяє повною мірою врахувати особливості різних економічних відносин та забезпечити захист потерпілих від злочинів [221; 222].

Аналіз вітчизняного кримінально-правового забезпечення протидії шахрайству потребує перегляду та вдосконалення. Зокрема, різке збільшення випадків шахрайств за допомогою «фінансових пірамід», призвели до активних дискусій навколо питання про нормативне закріплення окремої норми в кодексі, яка б встановлювала кримінальну відповідальність за створення фінансової піраміди [223]. До того ж пряма вказівка на заборону фінансових пірамід міститься у законодавстві багатьох розвинутих країн таких, як Австралія, Австрія, Великобританія, Данія, Естонія, Ісландія, Іспанія, Італія, Канада, Китай, Малайзія, Нідерланди, Німеччина, Нова Зеландія, Норвегія, Південна Африка, Польща, Португалія, США, Туреччина, Угорщина, Філіппіни, Франція, Швейцарія, Швеція, Японія та інших.

Так, 19 листопада 2013 р. Постановою Верховної Ради України був прийнятий за основу проект Закону України «Про заборону фінансових пірамід в Україні» [224]. Відповідно до нього, фінансова піраміда – будь-які операції з фінансовими активами (кошти, цінні папери, боргові зобов'язання та право вимоги боргу, що не віднесені до цінних паперів), які здійснюються фізичними або юридичними особами з метою набуття або можливості набуття вигоди для себе чи інших осіб за рахунок перерозподілу активів інших осіб, зокрема без провадження фактичної господарської діяльності. До того ж проект Закону України «Про заборону фінансових пірамід в Україні» (реєстр. №2700), містить положення про внесення змін до КК України шляхом доповнення його ст. 190-1 «Фінансова піраміда». Конструкція ст. 190-1 також складається із 4 частин і по суті дублює конструкцію ст. 190. При цьому виникають зауваження стосовно

міри покарання, що містяться у санкціях відповідних частин запропонованої нової статті [225]. Для наочності порівняємо міри покарання, що передбачені в ст. 190 та ст. 190-1, у таблиці.

Таблиця 11. Порівняння статей «Шахрайство» та «Фінансова піраміда»

Ст. 190 Шахрайство	Ст. 190-1 Фінансова піраміда (проект Закону України «Про заборону фінансових пірамід в Україні»)
1. Заволодіння чужим майном або придбання права на майно шляхом обману чи зловживання довірою (шахрайство) – карається штрафом до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк до двохсот сорока годин, або виправними роботами на строк до двох років, або обмеженням волі на строк до трьох років. 2. Шахрайство, вчинене повторно, або за попередньою змовою групою осіб, або таке, що завдало значної шкоди потерпілому, –	1. Умисне створення умов для фінансової піраміди, пропонування участі у ній або залучення (отримання) фінансових активів за допомогою фінансової піраміди – карається штрафом від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до трьох років. 2. Ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, – караються обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк. 3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, якщо вони вчинені у великих розмірах або шляхом здійснення незаконних операцій

карається штрафом від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк від одного до двох років, або обмеженням волі на строк до п'яти років, або позбавленням волі на строк до трьох років. 3. Шахрайство, вчинене у великих розмірах, або шляхом незаконних операцій з використанням електронно-обчислювальної техніки, – карається позбавленням волі на строк від трьох до восьми років. 4. Шахрайство, вчинене в особливо великих розмірах або організованою групою, – карається позбавленням волі на строк від п'яти до дванадцяти років з конфіскацією майна.	з використанням електронно-обчислювальної техніки, інформаційних, телекомунікаційних та інформаційно-телекомунікаційних систем і мереж, систем електронних платежів, – караються позбавленням волі на строк від трьох до шести років з конфіскацією майна. 4. Дії, передбачені частинами першою, другою або третьою цієї статті, якщо вони вчинені в особливо великих розмірах або організованою групою, – караються позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років з конфіскацією майна. Примітка. Дії, передбачені цією статтею, вважаються вчиненими у великому розмірі у разі, коли сума операцій з фінансовими активами у двісті п'ятдесят і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян; в особливо великому розмірі — у разі, коли сума операцій з фінансовими активами у шістсот і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян”.
---	--

Як видно з таблиці, незрозумілим є більш м'яке покарання, що

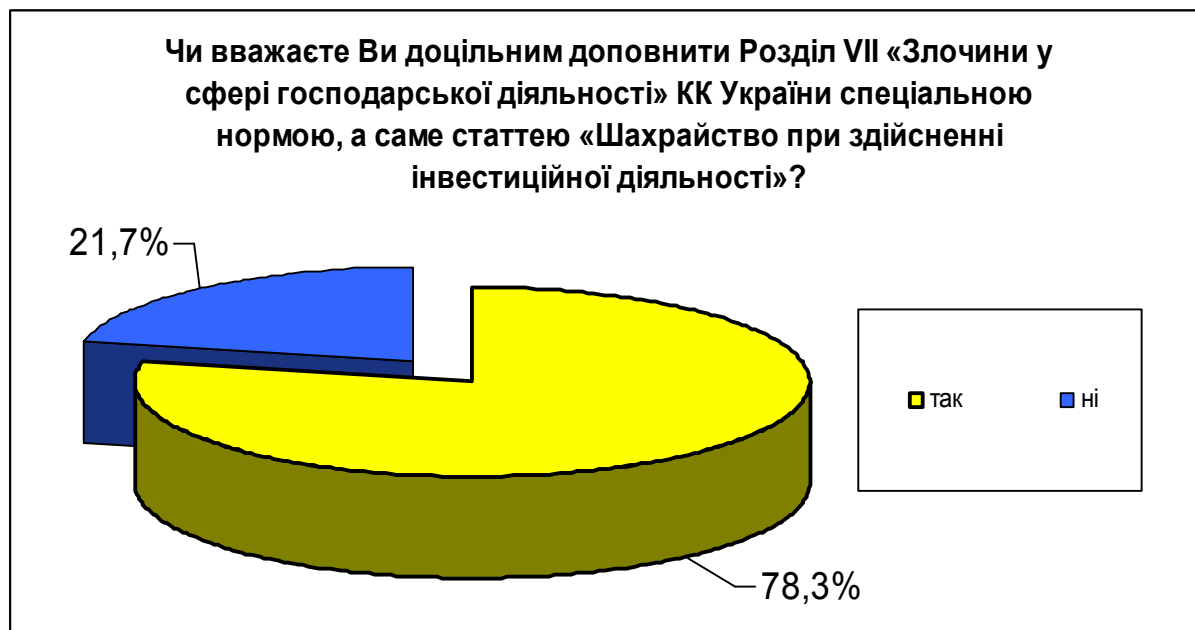
передбачене у кваліфікованих складах фінансової піраміди, ніж за аналогічні прояви шахрайства, передбачені у ст. 190, що, на нашу думку, є не логічним. Кримінальне законодавство повинно враховувати соціально-економічні зміни, відповідати принципу соціальної справедливості та співрозмірності за вчинений злочин.

Стосовно пропозицій щодо реформування кримінального законодавства України, доповнення кодексу новими нормами, зазначимо, що ми досить зважено до цього підходимо. Вважаємо, що доповнення кримінального закону новими спеціальними статтями – не панацея у протидії злочинності, особливо, якщо такі діяння вже охоплюються загальним складом злочином (на прикладі шахрайства). На нашу думку, головними умовами введення нових статей (особливо спеціальних складів злочину) до кримінального кодексу має бути об'єктивна необхідність (наприклад, велике суспільне значення конкретних матеріальних предметів, суспільна небезпечність саме цього видового прояву злочинної активності тощо) та недопущення створення зайвої конкуренції загального та спеціальних складів, дублювання наявних норм.

Однак, з розвитком в країні економічних відносин, розвитком банківської системи, інвестиційної діяльності, появою безготівкових форм розрахунків, модернізацією інформаційних, електронних та промислових технологій, наданням нових послуг тощо суттєво змінюються й способи заволодіння майном шляхом обману чи зловживанням довірою. Поява нових форм шахрайства вимагає адекватної реакції з боку держави у вигляді кримінально-правових заходів впливу.

Анкетування співробітників правоохоронних органів показало, що переважна більшість опитаних респондентів (78,3%) підтримала зазначену пропозицію та вважає доцільним доповнити КК України статтею «Шахрайство при здійсненні інвестиційної діяльності». Проти висловились 21,7% респондентів (Діаграма 11).

Діаграма 11. Розподіл відповідей експертів щодо внесення змін до КК України

Отже, враховуючи стрімкий розвиток економічних відносин, поширення шахрайських посягань в різних сферах економічної діяльності, шахрайств при здійсненні інвестиційної діяльності, в тому числі у сфері будівництва, шахрайств, вчинених способом фінансової піраміди, а також світовий досвід криміналізації таких діянь, вважаємо за потрібне доповнити Розділ VII «Злочини у сфері господарської діяльності» КК України статтею «Шахрайство при здійсненні інвестиційної діяльності» такого змісту:

«1. Заволодіння чужим майном або придбання права на майно, що вкладається в якості інвестицій, шляхом обману чи зловживання довірою інвесторів, –

карається – ...

2. Ті самі дії, вчинені повторно, або за попередньою змовою групою осіб, або такі, що завдали значної шкоди потерпілому, –

караються – ...

3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, якщо вони вчинені службовою особою або у великих розмірах, або шляхом здійснення

незаконних операцій з використанням електронно-обчислювальної техніки, інформаційних, телекомунікаційних та інформаційно-телекомунікаційних систем і мереж, систем електронних платежів, –

караються – ...

4. Дії, передбачені частинами першою, другою або третьою цієї статті, якщо вони вчинені в особливо великих розмірах або організованою групою, –

караються – ...”».

Дана стаття буде охоплювати всі прояви шахрайства з інвестиціями, в тому числі способом фінансової піраміди, тому необхідності додатково закріпити заборону фінансових пірамід, на нашу думку, не має.

Такі зміни фактично не призводять до криміналізації спеціальних видів шахрайства, адже діюча редакція ст. 190 КК України охоплює усі випадки заволодіння чужим майном або придбання права на майно шляхом обману чи зловживання довірою. Разом з тим, на нашу думку, виділення та конкретизація у кримінальному законі складу шахрайства при здійсненні інвестиційної діяльності підкреслює суспільну небезпечність саме цього злочину, буде сприяти підвищенню ефективності виявлення та розслідування таких злочинів.

Суспільна небезпечність шахрайства при здійсненні інвестиційної діяльності, на нашу думку, є більшою ніж у загальнокримінальних проявах привласнення майна. В сучасних умовах, коли стратегічною метою розвитку економіки країни є покращення інвестиційного клімату, залучення іноземних інвестицій, розвиток конкурентоспроможності у господарській сфері, що відображено у положеннях Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», схваленої Указом Президента України №5/2015 від 12 січня 2015 року, вкрай необхідним є захист інтересів інвесторів від протиправних посягань, створення сприятливого середовища для ведення бізнесу. Тому виділення окремої статті у кримінальному кодексі буде демонструвати рішучість у захисті цих відносин.

Крім того, велика суспільна небезпечність фінансового шахрайства в

інвестиційно-будівельній сфері пояснюється тим, що його жертвами, як правило, стає велика кількість осіб (колективна віктимізація), яким сумарно завдається значна матеріальна шкода. Все це обумовлює необхідність внесення змін до КК України.

Кримінально-правовий напрям протидії фінансовому шахрайству в інвестиційно-будівельній сфері, на наше переконання, окрім статичної (кримінально-правова охорона, яка полягає у нормативному закріпленні відповідальності за вчинення певних дій) повинен передбачати й динамічні заходи протидії. Останні полягають у вдосконаленні правозастосовної практики у частині кваліфікації фінансового шахрайства, підвищенні ефективності роботи правоохоронних органів з виявлення та розслідування зазначених злочинів.

Слід погодитись із думкою С. Альбрехта (W. SteveAlbrecht), Дж. Вернца (GeraldW. Wernz), Т. Уільямса (TimothyL. Williams) про те, що «шахрайство – дуже тонкий злочин і цим воно суттєво відрізняється від інших. При вбивствах, пограбуваннях банку та розбійних нападках зазвичай не виникає питання, злочин це чи ні. При шахрайстві, як правило, немає таких очевидних та однозначних ознак» [6, с. 381].

Виявлення та розслідування фінансового шахрайства у будівельній сфері має певні складнощі. Як зауважує О. Г. Карпович, фінансове шахрайство тим і відрізняється від інших корисливих посягань, що тут найбільш складним завданням є виявлення самих фактів їх скоєння. В основі формування моделі даних про ознаки і найбільш характерні способи фінансового шахрайства повинні лежати ознаки, що мають симптоматичне або індикативне значення, а також ознаки, що мають процесуальне (доказове) значення.

До ознак фінансового шахрайства вчений відносить:

- 1) відхилення від середніх (нормальних) величин тих чи інших показників (аналітичні аномалії);

2) нестандартні дані у фінансовій звітності та інших документах підприємства (фірми). Наприклад, непропорційно швидке зростання видатків порівняно з доходами, висока заборгованість або велика питома вага накладних витрат і т.д.;

3) аномалії в організаційній структурі підприємства (фірми). Наприклад, надмірно ускладнена організаційна структура, відсутність ефективно працюючого внутрішнього аудиту і т.д. [9, с. 255].

На складність розслідування та отримання доказової інформації й недостатню кваліфікацію працівників правоохоронних органів звернули увагу 46,7% та 19,6% опитаних експертів відповідно (див. додаток Б).

Слід зазначити, що для ефективної протидії фінансовому шахрайству в інвестиційно-будівельній сфері окрім діяльності органів кримінальної юстиції потрібно налагодити систему ефективного будівельного та фінансового контролю за залученими інвестиціями, за результатами яких буде вирішуватись питання про порушення кримінального провадження. Ця необхідність полягає у кадрових, організаційних та інших перевагах діяльності наглядових органів щодо перевірки законності ведення будівельної діяльності.

Такої думки дотримуються й більшість експертів. Наприклад, наголошується на необхідності збільшення ролі аудиту у запобіганні фінансовим шахрайствам. Зокрема зауважується, що співробітники аудиторських компаній мають реагувати на факти шахрайства, розкривати фінансові зловживання та не втягуватись у корупційні схеми [226, с. 51].

В наукових колах активно дискутується питання вдосконалення системи кримінальної юстиції та інституту кримінальних покарань. Пов'язано це перш за все з тим, що кримінальний закон та передбачені ним заходи примусу фактично не виконують своєї основної функції – запобігання вчиненню нових злочинів (загальної та спеціальної превенції). Підтвердженням цього служить в'язнична статистика: світова в'язнична популяція постійно збільшується [227,

с. 86]. Як пише Я. І. Гілінський, «з другої половини минулого ХХ століття в більшості цивілізованих країн нарешті усвідомлюється «криза покарання», криза кримінальної політики та кримінальної юстиції, криза поліцейського контролю» [228, с. 434].

Н. О. Гуторова звертає увагу на неефективність кримінального покарання за злочини проти державних фінансів з точки зору досягнення ним мети загальної превенції та аргументує необхідність відмови від необґрунтовано суворих видів покарань за фінансові злочини, зокрема, безальтернативного позбавлення волі на тривалий строк [229, с. 22].

Усвідомлення неефективності традиційних засобів контролю над злочинністю обумовлюють пошук нових дієвих механізмів її стримування. До того ж проблема призонізації суспільства вимагає звернення до альтернативних рішень в межах сталої системи кримінальної відповідальності. Негативний вплив довготривалого знаходження в місцях позбавлення волі на свідомість та подальшу поведінку особи породжує ще одну проблему – десоціалізацію та кримінальну професіоналізацію особи замість нормативно закріплених «виправлення та ресоціалізації».

З огляду на це висловлюються думки про оптимізацію національної кримінальної політики, один з варіантів якого вбачається в гуманізації відповідальності за деякі кримінальні правопорушення, в тому числі за злочини у господарській сфері. В якості прикладу можна навести Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності» від 15 листопада 2011 року [230]. Цим законом було виключено 16 статей розділу «Злочини в сфері господарської діяльності» КК України та значно розширено застосування альтернативних позбавленню волі покарань, перш за все, штрафу.

Повинна змінитись (реально, а не декларативно) і сама кримінальна політика, її сутність. Це повинна бути не тільки і не стільки каральна політика,

як політика реститутивної та превентивної спрямованості. Адже мета кримінального покарання – це не помста за вчинений злочин, а недопущення вчинення таких дій. До того ж потрібно запустити прогресивний механізм відшкодування збитків постраждалим від фінансового шахрайства та інших злочинів. Адже для потерпілих інвесторів ключовим є не кара шахраїв, а повернення втрачених коштів та компенсація моральних збитків. Тому пріоритет повинен надаватись саме цьому напрямку.

Отже, кримінально-правова протидія фінансовому шахрайству в інвестиційно-будівельній сфері, як і злочинності в цілому, – об'єктивна необхідність. Відмовитись від цих заходів ні в якому разі не можна, адже це однозначно призведе до погіршення криміногенної ситуації, зростання злочинності. Однак, і розглядати кримінальний закон, навіть з найбільш суворими санкціями, як панацею, теж не потрібно.

Традиційна кримінально-правова політика демонструє свою неефективність у стримуванні злочинності, хоча і є необхідною. Тому й попередження фінансового шахрайства в інвестиційно-будівельній сфері повинно враховувати значення всіх соціальних інститутів, задля зниження можливості та «рентабельності» скоєння подібних злочинів. На нашу думку, вплив на криміналізацію будівельної сфери повинен мати комплексний характер та відбуватись на рівні загальносоціальної профілактики, організаційно-правового покращення діяльності контролюючих суб'єктів, економічних перетворень, законодавчих змін тощо. Останньою ланкою в цій системі є кримінально-правова протидія.

3.3. Віктимологічні аспекти попередження фінансового шахрайства в інвестиційно-будівельній сфері

Важливим напрямом попередження фінансового шахрайства в інвестиційно-будівельній сфері є віктимологічна профілактика. Вона займає

вагоме місце у запобіганні не тільки фінансовому шахрайству, але й інших злочинів. Віктимологічна профілактика злочинності є відносно новим та перспективним напрямком, адже основний акцент переноситься на вивчення особи жертви, її поведінки до, під час та після вчинення злочину, виявлення потенційних жертв та захист їх інтересів.

Важливість дослідження віктимологічних аспектів фінансового шахрайства є очевидною, адже потерпілий завжди є активним учасником цього злочину: введений в оману він добровільно передає майно (в нашому випадку – грошові кошти) або право на майно злочинцю. Вивчення зв'язку «злочинець-жертва» допомагає отримати повну інформацію про механізм злочинної поведінки, індивідуальні особливості конкретного злочину, у побудові слідчих версій та організації проведення розслідування. Жертва відіграє важливу, а іноді навіть і вирішальну роль в реалізації протиправних мотивів.

Засновником сучасної української теорії віктимології є професор В. О. Туляков, який присвятив свої дослідження соціальним та кримінологічним проблемам віктимології. Цей вчений зробив значний внесок у вивчення особи жертви злочину, який став теоретичною основою для багатьох подальших досліджень у цьому напрямку.

Віктимологічні аспекти злочинності вивчали такі вчені, як Е. Віано, О. М. Джу́жа, В. Є. Ква́шис, В. П. Ко́новалов, В. С. Мінська, О. М. Мойсюк, І. В. Полубинський, Д. В. Рівман, В.Я. Рибальська, Л. В. Франк, Г. І. Чечель та ін.

Проблема віктимологічної профілактики шахрайства та його економічних проявів, дослідження поведінки та характеристика жертв цих злочинів знайшли відображення у працях деяких вітчизняних та зарубіжних вчених: У. Альбрехта, К. В. Астаф'єва, С. І. Афанасенко, О. В. Кравченко, В. Д. Ларичева, О. В. Лисодіда, Т. А. Малихіна, А. В. Микитчика, О. Л. Мусієнко, О.Р. Оніщенко, К. Л. Попова та ін..

Слід погодитись з думкою професора В. О. Тулякова, що однією з ефективних програм з обмеження злочинності є діяльність зі створення системи справедливого і гуманного поводження з жертвами злочинів, з навчання потенційних жертв злочинів основним прийомам реагування на конфліктні ситуації [181, с. 3].

Довгий час у вітчизняній науковій літературі не приділялось достатньої уваги віктимологічному напрямку попередження злочинності. Це можна пояснити низкою об'єктивних причин.

По-перше, кримінологічна віктимологія є відносно молодим науковим напрямком: її поява датується серединою 40-х рр. ХХ ст. Як зазначає американський вчений Дж. Ф. Шелі, «протягом століть суспільство практично не помічало людей, яким злочинці завдавали фізичну, моральну або матеріальну шкоду, а їх насущні потреби за сталою практикою ігнорувалися правовою системою» [231, с. 222].

По-друге, проблема потерпілого від злочину у радянській юридичній науці вивчалась у межах процесуальних дисциплін.

По-третє, у наукових колах піддавалась сумнівам теза про істотне (не говорячи вже про вирішальне) значення жертви у вчиненні злочинів (в радянській кримінології навіть термін «вина жертви» був замінений поняттям «негативної поведінки потерпілого»).

Однак, на сьогодні необхідність дослідження особистості жертви фактично не дискутується, а віктимологічна профілактика розглядається як один з перспективних та необхідних напрямків стримування злочинності.

Віктимологічна профілактика проявів економічного шахрайства була предметом дисертаційного дослідження І. В. Ільїна «Виктимологическая профилактика экономического мошенничества» (2000 р.).

В літературі існують дискусії навколо визначення та співвідношення центральних понять віктимології: жертва, потерпілий та постраждалий;

віктимність; віктимізація тощо. Не маючи за мету проведення детального аналізу всіх позицій вчених навколо термінологічної різниці між цими категоріями, окреслимо основні теоретико-методологічні засади для розробки заходів віктимологічної профілактики фінансового шахрайства в інвестиційно-будівельній сфері.

«Жертва» є міждисциплінарною категорією та вивчається в межах наук кримінології, віктимології (якщо розглядати її окремо від кримінології як самостійний науковий напрямок) [232], криміналістики [233; 234], кримінального процесу (в якості потерпілого від злочину) [235], соціології [236], психології [237]. Нас буде цікавити саме кримінологічний та відповідно віктимологічний аспект цього поняття.

В центрі уваги кримінальної віктимології (як приватної віктимологічної теорії) є жертва злочину: реальна або потенційна. Ця категорія є, перш за все, кримінологічною, тому й розуміти її слід відповідно. В Декларації основних принципів правосуддя для жертв злочинів та зловживання владою 1985 р. під терміном «жертви» розуміються особи, яким індивідуально або колективно було завдано шкоди, включаючи тілесні ушкодження або моральну шкоду, емоційні страждання, матеріальні збитки або суттєве обмеження їх основних прав у результаті дії або бездіяльності, що порушує чинні національні кримінальні закони держав-членів, включаючи закони, що забороняють злочинне зловживання владою.

Відповідно до цієї ж Декларації та чи інша особа може вважатися «жертвою» незалежно від того, чи був встановлений, заарештований, переданий суду або засуджений правопорушник, а також незалежно від родинних відносин між правопорушником та жертвою. Термін «жертва» у відповідних випадках включає близьких родичів або утриманців безпосередньої жертви, а також осіб, яким було завдано шкоди при спробі надати допомогу жертвам, які знаходяться в тяжкому становищі, або запобігти віктимізації [238].

Найбільш наближеною за змістом, однак не тотожною, до категорії «жертва злочину» є «потерпілий від злочину». Перше поняття, як вже зазначалося вище, – кримінологічна категорія, друге – категорія процесуальна. Відповідно до положень Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), потерпілим у кримінальному провадженні може бути фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, а також юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди. Права й обов'язки потерпілого виникають в особі з моменту подання заяви про вчинення щодо неї кримінального правопорушення або заяви про залучення її до провадження як потерпілого. Якщо особа не подала заяву про вчинення щодо неї кримінального правопорушення або заяву про залучення її до провадження як потерпілого, то слідчий, прокурор, суд має право визнати особу потерпілою лише за її письмовою згодою [239].

Чинний КПК України розширив зміст категорії «потерпілий» та спростив підстави для отримання особою відповідного статусу. За Кримінально-процесуальним кодексом 1961 р. потерпілим могла бути визнана лише фізична особа після винесення відповідної постанови [240].

Таким чином, в кримінологічному розумінні жертва злочину є завжди, незалежно від реакції з боку держави на вчинення злочину (злочин не виявлено, не розкрито, особа не подала заяву про вчинення щодо неї кримінального правопорушення, особу не визнано потерпілою тощо), а потерпілою особа визнається в установленому законом процесуальному порядку.

Визначення жертви злочину, зазначене у Декларації основних принципів правосуддя для жертв злочинів та зловживання владою, а також визначення потерпілого, що надано у КПК України, вважаємо як такі, що цілком відповідають цілям нашого дослідження.

Жертв фінансового шахрайства слід вивчати не ізольовано, а в сукупності

елементів, що становлять систему кримінологічної характеристики злочинної діяльності. При цьому очевидно, що підходи до характеристики потерпілих фізичних та юридичних осіб є різними, враховуючи їх правовий статус. Жертви, які є фізичними особами, вивчаються у системі соціальних зв'язків, статусів та ролей. Аналізується мікросередовище, в якому перебуває особа: її стосунки з родичами, знайомими, за місцем проживання, на роботі тощо. Важливою є морально-психологічна характеристика: емоційні якості, характер, темперамент, схильності та інші психологічні особливості. Потерпілі – юридичні особи аналізуються з урахуванням їх організаційно-правової форми, виду діяльності, терміну існування на ринку, вартості основних й оборотних капіталів, ліквідності майна, чисельності штату, плинності кадрів, загального рівня освіти та досвіду працівників, кваліфікації відповідальних працівників юридичної особи (директор, головний бухгалтер та ін.), наявності служби фінансової безпеки, місцезнаходження, форми документообігу тощо.

Велике значення має інформація про зв'язок та взаємовідносини потерпілого зі злочинцем: чи були вони знайомі до вчинення злочину, чи існували соціальні контакти між ними та ін. Зв'язок злочинця і жертви не є однотипним. Як зазначає О. Л. Мусієнко, зв'язок «злочинець-потерпілий» виникає як наслідок розвитку злочинної події та дій особи, що вчинила злочин, її взаємодії з жертвою посягання. Акт злочинного посягання перетворює існуючий до цього зв'язок даних осіб (який мав особистий, побутовий або інший характер) у зв'язок кримінальний. У випадках, коли злочинець і потерпілий (жертва злочину) до посягання не зустрічалися, не були знайомі, в основі розвитку зв'язку лежить лише факт вчинення злочину [62, с. 82-83].

Взаємозв'язки груп суб'єктів та жертв фінансового шахрайства описує у своїй монографії С. С. Чернявський [3, с. 254].

Виявлення загальних характеристик жертв злочинів є основою їх типологізації та класифікації, на підставі яких розробляються актуальні заходи

профілактики. І. В. Ільїн запропонував наступну класифікацію жертв економічного шахрайства:

- 1) громадяни (фізичні особи, що не є підприємцями);
- 2) фізичні особи, що зареєстровані в якості підприємців, які не мають працівників на договірній основі;
- 3) юридичні особи;
- 4) інші спільноти (наприклад, фізичні особи, що зареєстровані в якості підприємців та мають працівників на договірній основі) [8].

До жертв фінансового шахрайства в інвестиційно-будівельній сфері слід віднести:

- 1) фізичних осіб (приватні інвестори);
- 2) юридичних осіб (інвестори, фінансові установи, суб'єкти господарювання тощо);
- 3) державу (держава в цілому, органи державної влади, місцевого самоврядування, іноземні держави).

Характеристика потерпілих від фінансового шахрайства в інвестиційно-будівельній сфері різниться в залежності від виду будівництва. Для відносин із фінансування будівництва житла характерним є масова віктимізація. Жертвами шахрайства у цій сфері стають у переважній більшості випадків фізичні особи – інвестори будівництва житла. Враховуючи цю обставину більш детально зупинимося на їх характеристиці.

Офіційної статистики про кількість потерпілих осіб від шахрайства в інвестиційно-будівельній сфері в Україні не ведеться. Тому стан віктимізації можна оцінити на підставі аналізу альтернативних джерел нашого дослідження. За підрахунками ГО «Асоціація допомоги постраждалим інвесторам», близько 400 тис. сімей в Україні постраждало від дій ненадійних забудовників [109], а кількість інвесторів в Україні, що внаслідок шахрайських дій забудовників втратили свої інвестиції, становить близько 30 тисяч осіб [101].

Кримінологічна характеристика особи потерпілого проводиться за аналогією із характеристикою особи злочинця: на підставі виділення та узагальнення кримінологічно значущих ознак. Характеристика особи потерпілого має наступну структуру кримінологічної характеристики (для фізичних осіб):

- 1) соціально-демографічні ознаки (стать, вік, освіта, сімейний стан тощо);
- 2) кримінально-правова характеристика (роль жертви в генезисі злочинної поведінки та у створенні криміногенної ситуації);
- 3) соціально-рольова характеристика, що включає в себе сукупність видів діяльності особи у системі суспільних відносин як громадянина, сім'янина, члена трудового колективу тощо;
- 4) морально-психологічна характеристика, що відображає ставлення особи до соціальних цінностей і соціальних функцій, які вона виконує [241, с. 37-38].

Соціально-демографічна та соціально-рольова характеристика. Нажаль, у вироках кримінальних справ не міститься інформації про вік потерпілих, їх рівень освіти, доходів та інші ознаки. Цю інформацію не вдалося встановити і з аналізу альтернативних джерел, адже вона фактично не аналізується. При цьому, враховуючи специфіку інвестиційно-будівельних правовідносин, стає зрозумілим, що їх потерпілими виступають повнолітні особи (адже вони виступають у ролі інвесторів), що мають джерело заробітку та необхідну суму грошей для реалізації інвестиційного проекту.

Інформацію про потерпілих від шахрайства у сфері фінансування будівництва житлової нерухомості наводить у своїй дисертації І. М. Попова. Так, за її даними: 75,3% потерпілих – чоловіки віком від 30 до 49 років, місцеві мешканці (80,6%) та громадяни України (95,4%). Більшість потерпілих мали постійні доходи середнього та високого рівня (91,3%), проте на момент внесення коштів не мали власного житла (98,5%). Про пропозицію шахраїв

переважно дізнавалися з реклами в засобах масової інформації (70,1%) або від інших потерпілих (18,9%) [5, с. 175].

Кримінально-правова характеристика. Враховуючи специфіку шахрайства, роль жертви такого злочину завжди пов'язана із добровільною передачею майна або права на майно. Передусь цьому введення її в оману. Як правило, поведінка потерпілих від фінансового шахрайства носить некритичний, правомірний характер.

Морально-психологічна характеристика, на нашу думку, є однією з ключових у характеристиці як особи злочинця, так і особи потерпілого від фінансового шахрайства в інвестиційно-будівельній сфері. Реалізація злочинного умислу в значній мірі залежить від соціально-психологічних особливостей потерпілих. Характеристика жертв фінансового шахрайства за цим критерієм відрізняється від жертв традиційного шахрайства: їм, як правило, меншою мірою притаманні необачність, надмірна довірливість, некритичність при сприйнятті інформації та інші віктимні ознаки.

На думку О. Р. Оніщенко, до психологічних характеристик, які підвищують вразливість до кримінального маніпулювання при шахрайстві відносяться: екстравертованість особистості; наявність високого рівня претензій; внутрішня підвищена готовність до мобільних дій та змін у житті; незадоволеність своїм соціальним та професійним становищем; дефіцит спілкування; завищений стандарт споживання тощо [242, с. 190].

Кримінологічна характеристика особистості потерпілого слугує основою у розробці заходів віктимологічної профілактики фінансового шахрайства. Під віктимологічною профілактикою розуміється система взаємопов'язаних, організаційно забезпечених державних, громадських й індивідуальних заходів, спрямованих на виявлення та усунення або нейтралізацію чинників, які формують особисту чи масову можливість стати жертвою злочину [241, с. 111].

Слід погодитись із думкою В. О. Тулякова, що віктимологічна політика

по створенню системи поводження з жертвами злочинів повинна ґрунтуватись на таких відправних положеннях:

1) відповідальність. Відповідальність за організацію поводження зі злочинцем покладається на державу, а не на жертву злочину. Держава несе юридичну і моральну відповідальність за шкоду, завдану жертвам злочинів, на її території;

2) право бути поінформованим. Всі жертви мають право на отримання чіткої інформації про розвиток їх справи і прийнятих рішеннях;

3) захист. Жертви, які відчують страх помсти з боку злочинців, їх родичів і знайомих, повинні мати право на адекватний захист, включаючи накладення додаткових правообмежень на злочинців;

4) компенсація. Жертви злочинів повинні мати конституційне право на отримання компенсації за заподіяні злочином фізичні та психічні травми, емоційну шкоду, втрату доходу, компенсацію лікування, не компенсовані системою соціальної допомоги, прийнятої в державі;

5) підтримка. Працівники системи кримінальної юстиції повинні проходити спеціальне навчання, спрямоване на організацію поводження з жертвами злочинів. Жертви повинні мати доступи до спеціальних систем підтримки, а також мати спеціальні гарантії дотримання їх прав та інтересів [181, с. 259-260].

Беручи до уваги наведені положення віктимологічної політики (принципи поводження з жертвами злочинів), зазначимо, що віктимологічна профілактика фінансового шахрайства в інвестиційно-будівельній сфері повинні мати комплексний характер та вестися в таких напрямках:

1. Заходи щодо попередження можливої віктимізації потенційно чи реально віктимної категорії громадян (превентивні заходи):

1.1. Інформаційний напрямок. Підвищення рівня обізнаності населення з проявами шахрайства у будівельній сфері, механізмами його вчинення, рівнем

та географією поширення. Інформування повинно мати масовий характер, враховувати соціальні та психологічні характеристики потенційних жертв шахрайства [243, с. 24]. Важливим практичним заходом для підвищення ефективності інформаційного напрямку є створення онлайн-реєстрів та онлайн-рейтингів у мережі Інтернет, які б містили інформацію про забудовників, їх репутацію на ринку, строки існування, фінансовий стан тощо. Позитивним кроком у цьому напрямку є функціонування відкритих до загального доступу Реєстру забудовників [244] та Чорного списку недобросовісних забудовників України [245], що є неофіційними, складеними та оновлюваними зусиллями громадських організацій. В результаті проведеного нами опитування населення 26,2% респонденти вважають ведення державного реєстру «чорних» будівельних компаній одним із найбільш ефективних заходів у попередженні шахрайства та інших правопорушень в інвестиційно-будівельній сфері.

1.2. Науково-аналітичний напрям. Підвищення рівня наукової розробки цього питання: характеристика проблеми та розроблення можливих шляхів її попередження; узагальнення, систематизація практичних порад юристів щодо захисту інтересів інвесторів, розробка системи «мінімальних» профілактичних дій для мінімізації можливих наслідків віктимізації тощо.

2. Заходи, які застосовуються вже до віктимізованої частини громадян:

2.1. Створення реальних та дієвих умов та механізмів відшкодування збитків потерпілим від злочинів особам;

2.2. Забезпечення безпеки осіб, які стали жертвами таких злочинів;

2.3. Заходи соціальної та психологічної підтримки потерпілих осіб;

2.4. Допомога під час розслідування кримінального (кримінальних) провадження (інформаційна підтримка, правова допомога тощо).

При фінансовому шахрайстві злочинець має безпосередній зв'язок зі своєю потенційною або реальною жертвою. Іноді шахраї самі обирають своїх жертв – осіб, які, на їх думку, їм більше всього підходять, є найбільш

віктимними. «Групу ризику» (найбільш віктимні) стати жертвами фінансового шахрайства в інвестиційно-будівельній сфері складають особи, які занадто довірливі (не перевіряють інформацію про контрагента, не прораховують ризики настання збитків тощо), юридично не обізнані, такі, що відмовляються від правової допомоги. Однак, як вже зазначалося вище, не всі жертви фінансового шахрайства у будівельній сфері характеризуються віктимною поведінкою. «Не слід думати, що жертвами махінаторів стають пенсіонери або приїжджі» [246, с. 5]. Це підтверджує висновок про те, що механізм фінансового шахрайства в будівельній сфері далеко не завжди має тривіальний, очевидний характер, що відрізняє його від побутових корисливих злочинів.

Враховуючи низький рівень правових знань та фінансової грамотності, необхідно досягти підвищення рівня обізнаності громадян стосовно злочинів, які мають місце у будівельній сфері. Ключовим моментом є поінформованість населення про ті чи інші прояви порушення закону, шахрайські махінації на будівельному ринку тощо. Роль таких інформаторів повинні відігравати, перш за все, засоби масової інформації, в тому числі Інтернет. Вагомим та й одночасно доступним важелем у вирішенні даної проблеми повинна стати наукова розробка цього питання.

Сьогодні, мабуть, ні в кого немає сумнівів в тому, що будь-якій діяльності повинні передувати інтелектуальні розрахунки. Особливо це стосується такого важливого питання, як протидія злочинності. Актуальними на сьогодні є наукові пропозиції щодо реформування законодавства в будівельній галузі з метою звести до мінімуму можливості поширення фінансового шахрайства, кримінологічна експертиза законопроектів та інших актів у цій сфері, інформування населення та надання їм мінімальних пропозицій бажаної поведінки під час інвестування будівництва. Позитивним досвідом має стати проведення конференцій та круглих столів стосовно цієї проблеми, особливо в режимі онлайн-, Інтернет- або відеоконференцій.

Без комплексних ґрунтовних наукових досліджень фінансового шахрайства важко сформулювати дійсно дієві пропозиції щодо попередження злочинних посягань та захисту громадян. Однак, безсумнівно, такі дослідження повинні мати практичну спрямованість, конкретність та бути своєчасними.

Поради практикуючих юристів є не менш корисною інформацією для населення. Узагальнивши їх зазначимо, що юристи-практики дають наступні поради для того, щоб не стати жертвою фінансового шахрайства в інвестиційно-будівельній сфері:

1) не варто спокушатись низькою вартістю об'єкту інвестування (квартири, будинку, іншого об'єкту будівництва). Ціна повинна бути ринковою [247, с. 28];

2) слід інвестувати будівництво тільки за умови ретельного вивчення реальної репутації (а не тільки реклами) роботи компанії-забудовника на ринку. «Ні в якому разі не слід мати справу з компанією, яка не має досвіду роботи на ринку, вимагає розрахунку тільки в готівковій формі» [246, с. 6];

3) слід пам'ятати, що шахрайство можливе з будівництвом нерухомості на кожному етапі, будь-якого ступеня готовності, з будь-якою історією [228, с. 39];

4) не варто інвестувати (купувати) об'єкти нерухомості, якщо контрагент пред'являє лише копії необхідних документів;

5) слід переконатись у тому, чи є дозвільні документи на ведення будівельної діяльності;

6) необхідно консультуватись з професійними юристами з приводу всіх фактичних дій з інвестування будівництва. Не слід заощаджувати на професійних послугах [249, с. 18];

7) слід пам'ятати, що сьогодні на будівельному ринку діє велика кількість співучасників незаконної діяльності – «чорних» ріелторів, нотаріусів, банкірів тощо, тому слід бути уважними на всіх етапах фінансування будівництва [250,

с. 49].

Другий напрямок віктимологічної профілактики включає необхідність відшкодування збитків жертвам злочинів, створення спеціального фонду для цього. Це є найбільш складною проблемою в контексті захисту інтересів потерпілих. Адже вирішення питання про джерела фінансування такого фонду, механізми компенсаційних виплат та низка інших організаційних питань є складним та дискусійним завданням.

Потреба відшкодування збитків жертвам злочинів є вкрай актуальною, тому й уникнути її при дослідженні неприпустимо. В. О. Туляков звертає увагу на те, що питання організації надання компенсації жертвам і безпосередній механізм надання подібної компенсації докладно розглянуті тільки відносно жертв зловживання владою у специфічно спрямованих Законах України «Про реабілітацію жертв політичних репресій в Україні» від 17 квітня 1992 року та «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів дізнання, попереднього слідства, прокуратури і суду» від 1 грудня 1994 року. Що ж стосується організації компенсаційної підтримки інших потерпілих від злочинів та приведення її у відповідність з міжнародно-правовими стандартами, то досить складне економічне становище України не дозволяє поки що впроваджувати в життя подібні нормативні акти [251, с. 72].

Однак слід зазначити, що механізми компенсації збитків жертвам злочинів, передбачені у чинному законодавстві України, себе також не виправдали. Наприклад, як вже зазначалося вище, загальна сума коштів отриманих шахраями «Еліта-центр» дорівнює за підрахунками приблизно 400 млн. гривень. Офіційні представники МВС України заявляють, що постраждалі «Еліта-Центру» зможуть отримати назад не всі гроші, а тільки 90 млн. з цих 400 млн. гривень. І то це стало можливим у зв'язку з тим, що під час додаткового розслідування кримінальної справи були знайдені злочинні гроші та земельні ділянки площею 20 га вартістю приблизно на 60 мільйонів гривень

[252].

Таким чином, знов таки, найбільш незахищеними в цьому випадку залишились саме постраждалі особи, які залишились і без грошей, і без об'єкту інвестування. Очевидно, що питання повернення своїх втрачених заощаджень, аніж навіть притягнення до кримінальної відповідальності винних, є більш актуальним для інвесторів.

На нашу думку, фонд відшкодування збитків потерпілим від злочинів особам повинен існувати. До того ж необхідно забезпечити дієвий механізм захисту матеріальних інтересів потерпілих незалежно від того, чи був встановлений та/або притягнутий до відповідальності злочинець.

Перші кроки, принаймні на рівні законодавчих пропозицій та ідей, на шляху до цього зроблені. Так, у Верховній Раді України був зареєстрований Проект Закону «Про відшкодування фізичній особі (інвестору) майнової шкоди, завданої внаслідок злочину у сфері інвестування житла» [253]. Проект був розроблений Міністерством юстиції на виконання урядового розпорядження та внесений Кабінетом Міністрів 2 лютого 2010 року на розгляд Верховної Ради України (реєстраційний номер 6031).

З одного боку, це є позитивний досвід, адже положення зазначеного проекту Закону спрямовані на захист прав та інтересів фізичних осіб (інвесторів) від незаконних діянь будівельних та інших компаній у сфері будівництва житла. Проектом визначені умови виникнення права на відшкодування майнової шкоди; підстави та порядок відшкодування державою такої шкоди; порядок відшкодування майнової шкоди органами Державного казначейства; закріплено право зворотної вимоги держави до боржника.

Так, проектом передбачається забезпечення конституційного права кожного на відшкодування за рахунок коштів державного та/або місцевого бюджетів шкоди, завданої такими незаконними діями. Законопроектом передбачається реалізація цивільно-правової відповідальності держави у разі

скоєння злочину у сфері будівництва житла, а також практична реалізація здійснення захисту цивільних прав та інтересів судом шляхом відшкодування завданої особі шкоди [254].

Однак, з іншого боку, цей законопроект викликав чимало дискусій серед експертів та юристів. Одразу ж, при першому ознайомленні з ним, виникає низка обґрунтованих сумнівів стосовно перспектив його практичної реалізації, зазначених у ньому положень. Законопроект, який складається лише з семи статей більше нагадує поверхневий, чорновий варіант можливого закону, але аж ніяк не готовий закон. Більшість експертів визнають законопроект №6031 як такий, що потребує доопрацювання. Претензії різного характеру виникають у фахівців мало не з кожного пункту документа.

Наприклад, стаття 2 законопроекту умовами відшкодування майнової шкоди називає:

1) наявність майнової шкоди, яка полягає в неотриманні фізичною особою (інвестором) у власність об'єкта інвестування (житла);

2) неплатоспроможність (неспроможність виконати зобов'язання щодо відшкодування майнової шкоди, завданої фізичній особі (інвестору) особи, яка вчинила злочин.

Підставою для відшкодування державою майнової шкоди (ст. 3) визнається судові рішення, яке набрало законної сили та яким встановлено наявність умов, передбачених статтею 2 цього Закону.

Згідно з законодавством України, боржник визнається неплатоспроможним у ході процедури банкрутства. Тому слушно зазначають експерти, що в нашій країні такі судові засідання можуть тягнутися роками. «До того ж незрозуміло, чому документ охоплює тільки фізичних осіб, адже постраждалими вкладниками того ж «Еліта-центру», наприклад, є і юридичні особи ...» [255].

Але, мабуть, найбільше заперечень викликають положення п. 1 ст. 4 цього законопроекту про те, що «майнова шкода відшкодовується за рахунок коштів державного та/або місцевих бюджетів в межах відповідних бюджетних призначень в обсязі майнової шкоди, що не відшкодована боржником». Враховуючи суми збитків (при чому навіть не враховуючи моральну шкоду, а лише матеріальну) від таких злочинних дій, справедливо постає питання, чи можливо відшкодувати збитків за рахунок бюджетних коштів?

Наприклад, лише по «Еліта-центру» від самого початку збитки були оцінені в майже 400 млн. грн., а зараз ця сума збільшилася в три-п'ять разів за рахунок моральної шкоди та судових витрат потерпілих. Таким чином, «відповідних бюджетних призначень» може не вистачити навіть на компенсацію жертвам однієї цієї махінації, – зазначають експерти [255].

Як бачимо, запропонований законопроект щодо створення механізму відшкодування збитків, постраждалим від злочину, інвесторам не може розглядатися як прогресивний крок уперед для вирішення цього питання і потребує доопрацювання.

На наше переконання, найбільш дієвим механізмом відшкодування збитків потерпілим від злочинів (в тому числі, від шахрайства при фінансуванні будівництва) є створення спеціального фонду відшкодування збитків. Джерелами фінансування такого фонду можуть слугувати штрафи, що стягуються з засуджених (Австрія, Бельгія та інші країни), податкові або страхові відрахування (Великобританія) та лише частково державні кошти (Данія). Враховуючи, що проблема створення фонду відшкодування збитків потерпілим від злочинів є окремим великим та складним питанням, залишимо його для подальшого дослідження.

Міністерство внутрішніх справ України розробило профілактичну пам'ятку для громадян, які планують придбати нерухомість на первинному ринку. МВС України звертає увагу на наступні обставини, які потрібно

враховувати інвестору, щоб не стати жертвою шахрайства у будівельній сфері. Так, відносно укладення цивільно-правових договорів при інвестуванні у будівництво акцентується увага на те, що:

- у договорі має бути зазначено, на якій підставі фірма-забудовник володіє правами на інвестування даного об'єкта і залучення до інвестування третіх осіб, а також що зазначений об'єкт будівництва на момент підписання договору не проданий і на нього немає прав у третіх осіб;

- у договорі мають бути зазначені технічні характеристики квартири, її конкретне місце розташування з зазначенням під'їзду, поверху, орієнтації квартири, з обов'язковим поетапним планом;

- у договорі має бути чітко визначена вартість інвестиційного договору – графік і обсяг платежів. Усі виплати мають бути зазначені в договорі;

- у договорі інвестування необхідно чітко зафіксувати терміни прийняття в експлуатацію і взаємну відповідальність сторін;

- у договорі повинні бути обумовлені штрафні санкції сторін за невиконання умов договору;

- договір має містити такі відомості:

- а) дата та місце укладення договору;

- б) повне найменування й адреса сторін, відомості про документи, які підтверджують право власності на земельну ділянку і на право проведення будівництва;

- в) індивідуалізація об'єкта будівництва (адреса, надана органами технічної інвентаризації) [256].

Висновки до розділу 3

Дослідження проблеми попередження фінансового шахрайства в інвестиційно-будівельній сфері дозволило зробити такі висновки.

Фінансове шахрайство є одним із найбільш небезпечних і латентних

проявів криміналізації інвестиційно-будівельних відносин, що вимагає об'єднання та акумуляцію економічних, організаційних і правових зусиль у напрямку протидії цьому небезпечному явищу.

На сьогодні відсутня єдина концепція попередження злочинності у будівельній сфері. Попередження злочинності у будівельній сфері повинно здійснюватись у декількох напрямках, що зумовлено різною природою її детермінантів. Базою попередження фінансового шахрайства в інвестиційно-будівельній сфері є соціальні основи, кримінально-правові заходи, віктимологічна профілактика. Цей перелік заходів не є вичерпним та не охоплює усі напрямки попередження фінансового шахрайства.

Пріоритет повинен надаватися заходам непрямого впливу, спрямованим на оптимізацію функціонування соціальних інститутів, створення сприятливих умов для ведення бізнесу, розвитку будівництва та покращення інвестиційного клімату.

Серед соціальних передумов попередження фінансового шахрайства в інвестиційно-будівельній сфері слід виокремити заходи економічного, політичного, культурологічного, ідеологічного та науково-дослідницького характеру. Особливо важливе значення мають заходи, спрямовані на протидію корупції.

У сфері житлового будівництва необхідно подолати недоліки ціноутворення, що призводять до високих цін на житло (високий індекс цін з урахування середньої заробітної плати); забезпечити більш безпечний механізм фінансування будівництва за рахунок залучення коштів приватних інвесторів; досягти покращення фінансової дисципліни та контролю за такою діяльністю, шляхом удосконалення правових механізмів регулювання; забезпечити реальну конкуренцію на ринку; підвищити ефективність діяльності наглядових органів за дотриманням правил ведення будівельної діяльності; мінімізувати корупційні ризики. Держава має максимально забезпечити «нерентабельність»

кримінальної поведінки в інвестиційно-будівельній сфері з одночасним заохоченням ведення легального бізнесу. Рішучою має стати боротьба з корупцією, в тому числі у будівельній сфері.

Одним із основних напрямків попередження проявів фінансового шахрайства в інвестиційно-будівельній сфері є кримінально-правова протидія. Враховуючи стрімкий розвиток економічних відносин, поширення шахрайств при здійсненні інвестиційної діяльності, шахрайств, вчинених способом фінансової піраміди, а також світовий досвід криміналізації таких діянь, обґрунтовується необхідність удосконалення вітчизняного кримінального законодавства шляхом внесення відповідних змін.

Вноситься пропозиція доповнити Розділі VII КК України «Злочини у сфері господарської діяльності» окремою статтею, яка б передбачала відповідальність за шахрайство при здійсненні інвестиційної діяльності. Такі зміни обґрунтовані необхідністю додаткового захисту інвестиційних відносин в будівництві та інших сферах, а також великими соціальними наслідками цих злочинів. Активне залучення інвестицій та поширення випадків фінансового шахрайства у сфері цивільного будівництва підставляють під удар, перш за все, найбільш вразливі категорії потерпілих, а саме громадян, що інвестували у будівництво.

Для більшості громадян України житло (квартира, будинок) – найцінніше та найдорожче майно, що перебуває у власності. Враховуючи середньостатистичні доходи в країні, для реалізації свого конституційного права на житло покупці вимушені йти на безпрецедентні витрати: брати позики у банках та у знайомих, розмінювати, продавати наявне нерухоме та інше приватне майно тощо. Це означає, що шахрайства на ринку цивільного будівництва мають наслідки не тільки у вигляді фактичних матеріальних збитків, але й взагалі можуть позбавити потерпілих будь-яких заощаджень та власного житла.

Важливим напрямком попередження фінансового шахрайства в інвестиційно-будівельній сфері є віктимологічна профілактика. Недостатня обізнаність громадян із механізмами обману та зловживань у будівельній сфері робить їх вразливими до кримінальних та інших правопорушень.

Потерпілим від фінансового шахрайства в інвестиційно-будівельній сфері, як правило, в меншій мірі, ніж жертвам традиційного шахрайства, притаманні необачність, надмірна довірливість, некритичність при сприйнятті інформації та інші віктимні ознаки. Найбільш віктимну категорію населення складають особи, які не перевіряють інформацію про контрагента, не прораховують ризики настання збитків, юридично не обізнані, такі, що відмовляються від правової допомоги.

Віктимологічна профілактика повинна мати комплексний характер та проводитись у таких напрямках:

1) Заходи щодо попередження можливої віктимізації потенційно віктимної категорії громадян (превентивні заходи): інформаційний напрям (повинен включати інформування громадськості про ризики та правопорушення в інвестиційно-будівельній сфері, попередню правову допомогу тощо); науково-аналітичний напрям.

Інформування населення повинно мати масовий характер, враховувати соціальні та психологічні характеристики потенційних жертв шахрайства. Важливим практичним заходом для підвищення ефективності інформаційного напрямку є створення онлайн-реєстрів та онлайн-рейтингів у мережі Інтернет, які б містили інформацію про забудовників, їх репутацію на ринку, строки існування, фінансовий стан тощо. Позитивним кроком у цьому напрямку є функціонування відкритих до загального доступу Реєстру забудовників та «Чорного списку» недобросовісних забудовників України. Підкреслюється велике значення роботи засобів масової інформації та Інтернет-ресурсів у забезпеченні інформування громадськості та представників бізнесу. Окрім

діяльності неурядових організацій, інформаційно-аналітичний напрям повинен проводитись також правоохоронними органами.

Науково-аналітичний напрям віктимологічної профілактики фінансового шахрайства в інвестиційно-будівельній сфері повинен включати підвищення рівня наукової розробки цього питання.

2) Заходи, які застосовуються вже до віктимізованої частини громадян: правова допомога під час розслідування кримінального (кримінальних) провадження; створення дієвих умов та механізмів відшкодування збитків потерпілим від злочинів особам; заходи соціальної та психологічної підтримки потерпілих осіб та інші.

Одним із пріоритетних напрямків віктимологічної профілактики злочинів є створення системи допомоги потерпілим інвесторам, яка б передбачала механізми відшкодування збитків потерпілим від злочинів особам; заходи соціальної та психологічної підтримки потерпілих.

ВИСНОВКИ

Кримінологічне дослідження фінансового шахрайства в інвестиційно-будівельній сфері дозволило сформулювати наступні висновки.

1. Будівельна галузь – одна з пріоритетних галузей економіки, що має велике соціальне значення. Будівництво – спорудження нового об'єкта, реконструкція, розширення, добудова, реставрація і ремонт об'єктів, виконання монтажних робіт.

В залежності від виду будівельних об'єктів можна виділити наступні галузі будівництва:

- промислове будівництво (підприємства, фабрики, заводи, склади);
- транспортне будівництво (автомобільні дороги та залізничні шляхи, мости, тунелі тощо);
- цивільне будівництво (об'єкти житлової нерухомості, об'єкти державного й громадського призначення: учбові заклади, музеї, будівлі органів влади та місцевого самоврядування тощо);
- гідротехнічне та гідромеліоративне будівництво (канали, водосховища, дамби, системи поливу тощо);
- сільськогосподарське будівництво (об'єкти сільського господарства, наприклад, ферми);
- військове будівництво (об'єкти військового призначення, захисні спорудження);
- комерційне будівництво (торгівельні комплекси).

Інвестиції – всі види майнових та інтелектуальних цінностей, що вкладаються в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності, в результаті якої створюється прибуток (доход) або досягається соціальний ефект. Термін «інвестиційно-будівельна сфера» демонструє взаємозв'язок та взаємозалежність будівельної та інвестиційної діяльності.

Будівництво характеризується значним рівнем тінізації. Правопорушення у будівництві відбуваються на всіх стадіях технологічного циклу та мають систематичний характер.

2. Фінансове шахрайство в інвестиційно-будівельній сфері – діяльність, що виражається у системі взаємопов'язаних протиправних (в тому числі кримінальних) та легальних дій, які вчиняються шляхом обману, зловживання довірою та/або зловживання службовим становищем в процесі формування, розподілу та використання грошових фондів у сфері будівництва, посягають на фінансові ресурси держави, суб'єктів господарювання та громадян з метою отримання матеріальної вигоди.

В основі фінансового шахрайства лежить комплекс взаємопов'язаних основних і суміжних з ними злочинів. Правова кваліфікація основних дій провадиться за ознаками злочинів, передбачених статтями 190 (шахрайство), 191 (привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем), 222 (шахрайство з фінансовими ресурсами), 364 (зловживання владою або службовим становищем), 364-1 (зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми) КК України. Для досягнення злочинного результату або з метою приховання слідів фінансового шахрайства окрім основних можуть вчинятись й інші, так звані, супутні злочини. До них можуть бути віднесені злочини, передбачені ст.ст. 197-1, 205, 209, 212, 358, 366 КК України, корупційні злочини та ін.

3. В Україні відсутні офіційні статистичні дані рівня фінансового шахрайства в інвестиційно-будівельній сфері. Фінансове шахрайство в інвестиційно-будівельній сфері має високий рівень латентності, що ускладнює оцінку його реального стану.

Станом на 1 січня 2015 року в країні налічувалося 14,9 тис. недобудов, з яких 6,1 тис. (41,1%) знаходилися у стадії будівництва, а на 8,8 тис. (58,9%)

будівництво тимчасово припинено або законсервовано. Серед об'єктів незавершеного будівництва налічується 10 тис. 541 будівля та 4 тис. 374 інженерні споруди, будівництво більшості з них тимчасово припинене та законсервоване (59,5% і 57,6% від загальної кількості відповідно).

Близько 30 тис. осіб в Україні втратили свої інвестиції від протиправних дій забудовників, а сумарні розміри збитків сягають мільярдів гривень.

Географічні закономірності поширення фінансового шахрайства пов'язані з економічним розвитком та обсягами будівництва регіонів України. Найбільше цих злочинів вчиняється у м. Києві, що пояснюється високими темпами забудови столиці, концентрацією бізнес-еліти, більш високою порівняно з іншими регіонами України платоспроможністю місцевих жителів.

4. Можна виокремити дві основні групи шахрайств в інвестиційно-будівельній сфері. Перша група – злочини без наміру виконувати взяті на себе зобов'язання щодо будівництва об'єкта нерухомості. Друга група – злочини, пов'язані із частковим заволодінням або нецільовим використанням коштів інвесторів на етапах будівництва житла та здачі його в експлуатацію.

Для механізму шахрайств у сфері фінансування житлового будівництва характерне активне використання реклами у засобах масової інформації, імітація ведення будівельних робіт, підробка офіційної документації тощо.

5. Особи, які вчиняють фінансові шахрайства в інвестиційно-будівельній сфері, мають типові риси «білокомірцевого» злочинця та не ідентифікують себе із криміналітетом.

Кримінологічний портрет особи фінансового шахрая в інвестиційно-будівельній сфері має наступні ознаки: особа чоловічої статі віком від 30 до 49 років; має сім'ю; вища освіта; офіційно працевлаштований, займає відповідне службове становище; має стійку корисливу мотивацію; раніше не судимий.

6. Інвестиційно-будівельні відносини за своєю сутністю є досить криміногенно-ризиковими. Суттєву роль у відтворенні фінансового шахрайства

в інвестиційно-будівельній сфері займає економічна нестабільність в країні, яка породжує низький рівень доходів, безробіття, банківську кризу, різку диференціацію між забезпеченою та незабезпеченою верствами населення. Соціальна нерівність та несправедливість зумовлюють перехід представників бізнесу, службових осіб суб'єктів господарювання та інших фахівців в нелегальний сектор, тим самим підвищуючи професійність способів фінансового шахрайства.

Високий рівень корупції у діяльності наглядових та контролюючих органів підриває ефективність у роботі правоохоронних органів. Перенесення корупційної складової у собівартість об'єкту призводить до завищення фактичної ціни об'єкта будівництва.

Серед правових факторів детермінації фінансового шахрайства в інвестиційно-будівельній сфері слід назвати недосконалість механізму залучення та обліку забудовниками коштів приватних інвесторів; відсутність системи розкриття інформації забудовниками про будівельні проекти, які ними здійснюються; відсутність безпосереднього та опосередкованого контролю приватних інвесторів за коштами, спрямованими забудовнику тощо.

7. Важливе місце в детермінаційному комплексі фінансового шахрайства належить соціально-психологічним факторам. Затяжна економічна, політична криза, соціальна нерівність та несправедливість, велика корумпованість призводять до ідеологічної та морально-духовної кризи, аномійного стану суспільства. Соціальна аномія виступає основою інших негативних процесів, таких як зневага до закону, недовіра до влади, психологічне прийняття та моральне виправдання злочинних способів задоволення потреб тощо.

Важливе місце серед соціально-економічних факторів фінансового шахрайства в інвестиційно-будівельній сфері займають загальний занепад моральності у суспільстві, низька правова культура населення, правовий нігілізм. Не останнім чинником є вплив на суспільну свідомість засобів масової

інформації та відеопродукції.

8. У цей час відсутня єдина концепція попередження злочинності в будівельній сфері. Попередження злочинності в будівельній сфері повинно здійснюватися за декількома напрямками, що зумовлено різною природою її детермінантів. Базою попередження фінансового шахрайства в інвестиційно-будівельній сфері є соціальні основи, кримінально-правові заходи, віктимологічна профілактика. Цей перелік заходів не є вичерпним та не охоплює усі напрями попередження фінансового шахрайства.

Пріоритет повинен надаватися заходам непрямого впливу, спрямованим на оптимізацію функціонування соціальних інститутів, створення сприятливих умов для ведення бізнесу, розвитку будівництва та покращення інвестиційного клімату.

Серед соціальних передумов попередження фінансового шахрайства в інвестиційно-будівельній сфері слід виокремити заходи економічного, політичного, культурологічного, ідеологічного та науково-дослідницького характеру. Особливо важливе значення мають заходи, спрямовані на протидію корупції.

9. Враховуючи стрімкий розвиток економічних відносин, поширення шахрайств при здійсненні інвестиційної діяльності, а також світовий досвід криміналізації таких діянь, вважаємо за потрібне внести відповідні зміни у вітчизняне кримінальне законодавство.

З метою вдосконалення діяльності правоохоронних органів щодо попередження фінансового шахрайства в інвестиційно-будівельній сфері вносяться пропозиції щодо доповнень КК України, а саме доповнити Розділ VII «Злочини у сфері господарської діяльності» КК України статтею «Шахрайство при здійсненні інвестиційної діяльності» такого змісту:

«1. Заволодіння чужим майном або придбання права на майно, що вкладається в якості інвестицій, шляхом обману чи зловживання довірою

інвесторів, –

карається – ...

2. Ті самі дії, вчинені повторно, або за попередньою змовою групою осіб, або такі, що завдали значної шкоди потерпілому, –

караються – ...

3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, якщо вони вчинені службовою особою або у великих розмірах, або шляхом здійснення незаконних операцій з використанням електронно-обчислювальної техніки, інформаційних, телекомунікаційних та інформаційно-телекомунікаційних систем і мереж, систем електронних платежів, –

караються – ...

4. Дії, передбачені частинами першою, другою або третьою цієї статті, якщо вони вчинені в особливо великих розмірах або організованою групою, –

караються – ...».

10. Віктимологічна профілактика фінансового шахрайства в інвестиційно-будівельній сфері повинна мати комплексний характер та вестися в таких напрямках:

1) Заходи щодо попередження можливої віктимізації потенційно чи реально віктимної категорії громадян (превентивні заходи): інформаційний напрям; науково-аналітичний напрям.

2) Заходи, які застосовуються вже до віктимізованої частини громадян: створення реальних та дієвих умов та механізмів відшкодування збитків потерпілим від злочинів особам; забезпечення безпеки осіб, які стали жертвами таких злочинів; заходи соціальної та психологічної підтримки потерпілих осіб; допомога під час розслідування кримінального провадження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020»: Указ Президента України від 12 січня 2015 р. №5/ 2015 // Офіційний вісник України. – 2015. – №4. – Ст. 67.
2. Чернявський С. С. Теоретичні та практичні основи методики розслідування фінансового шахрайства: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09 / Сергій Сергійович Чернявський; Нац. акад. внутрішніх справ. – Київ, 2010. – 34 с.
3. Чернявський С. С. Фінансове шахрайство: методологічні засади розслідування: монографія / С. С. Чернявський. – Київ: Хай-Тек Прес, 2010. – 624 с.
4. Чернявський С. С. Розслідування шахрайств у сфері фінансування будівництва житла: навч.-практ. посіб. / С. С. Чернявський, А. В. Микитчик; Київ. нац. ун-т внутр. справ. – Київ: Хай-Тек Прес, 2009. – 167 с.
5. Попова І. М. Розслідування шахрайств, пов'язаних із залученням коштів громадян на будівництво житла: дис. канд. юрид. наук: 12.00.09 / Інна Миколаївна Попова; Нац. акад. внутр. справ. – Київ, 2011. – 250 с.
6. Альбрехт С. Мошенничество. Луч света на темные стороны бизнеса / У. Стив Альбрехт, Джеральд У. Венц, Тимоти Л. Уильямс; перев. с англ. А. Рапопорт. – СПб: Питер, 1995. – 400 с.
7. Ильин И. В. Теоретические основы борьбы с мошенничеством, совершаемым в экономической сфере (уголовно-правовые и криминологические проблемы): автореф. дисс. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08 / Ильин Игорь Вячеславович. – Москва, 2011. – 58 с.
8. Ильин И. В. Виктимологическая профилактика экономического мошенничества: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 [Електронний ресурс] / Ильин Игорь Вячеславович; Нижегородский юридический институт. – Нижний Новгород, 2000. – 21 с. – Режим доступа:

<http://lawtheses.com/viktimologicheskaya-profilaktika-ekonomicheskogo-moshennichestva>

9. Карпович О.Г. Актуальные уголовно-правовые проблемы борьбы с финансовым мошенничеством: монография /О.Г. Карпович. – Москва: ЮНИТИ-ДАНА; Москва: Закон и право, 2011. –271 с.
10. Теплова Д. О. Криминологическая характеристика и предупреждение организованного мошенничества: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 /Дарья Олеговна Теплова. – Москва, 2014. – 248 с.
11. Про затвердження Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 18 «Будівельні контракти»: Наказ міністерства фінансів України від 28.04.2001 №205 //Офіційний вісник України. – 2001. – №21. – Ст. 965.
12. Про затвердження Загальних положень безпеки атомних станцій: Наказ Державного комітету ядерного регулювання України від 19.11.2007 р. №162 //Офіційний вісник України. – 2008. – №9. – Ст. 226.
13. Про ратифікацію Рамкової угоди про інституційні засади створення міждержавних систем транспортування нафти та газу: Закон України від 18.01.2001 №2231-III //Відомості Верховної Ради України. – 2001. – №11. – Ст. 49.
14. Рекомендація щодо безпеки та гігієни праці у будівництві №175 від 20.06.1988 [Електронний ресурс] //Верховна Рада України: офіц. веб-портал. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/993_094
15. Про основи містобудування: Закон України від 16.11.1992 №2780-XII //Відомості Верховної Ради України. – 1992. – №52. – Ст. 683.
16. Про архітектурну діяльність: Закон України від 20.05 1999 р. №687-XIV //Відомості Верховної Ради України. – 1999. – №31. – Ст. 246.
17. Про ліцензування певних видів господарської діяльності: Закон України від 01.06.2000 р. №1775-III //Відомості Верховної Ради України. – 2000. – №36. – Ст. 299.
18. Про ліцензування господарської діяльності, пов'язаної із

створенням об'єктів архітектури: Постанова Кабінету Міністрів України від 05.12.2007 р. №1396 //Офіційний вісник України. – 2007 р. – №94. – Ст. 3441; 2008. – №82. – Ст. 2766.

19. Про термін дії ліцензії на провадження певних видів господарської діяльності, розміри і порядок зарахування плати за її видачу: Постанова Кабінету Міністрів України від 29.11. 2000 р. №1755 //Офіційний вісник України. – 2000 р. – №48. – Ст. 2093.

20. Про регулювання містобудівної діяльності: Закон України від 17.02.2011 №3038-VI //Відомості Верховної Ради України. – 2011. – №34. – Ст. 343.

21. Про затвердження Порядку проведення експертизи містобудівної документації: Постанова Кабінету Міністрів України від 25.05.2011 №548 //Офіційний вісник України. – 2011. – №40. – Ст. 1642

22. Господарський кодекс України від 16.01.2003 №436-IV //Відомості Верховної Ради України. – 2003. – №18, №19-20, №21-22. – Ст. 144.

23. Про затвердження Порядку затвердження проектів будівництва і проведення їх експертизи та визнання такими, що втратили чинність деяких постанов Кабінету Міністрів України: Постанова Кабінету Міністрів України від 11.05. 2011 р. №560 //Офіційний Вісник України. – 2011. – №41. – Ст. 1674.

24. Про затвердження Порядку об'єктів будівництва до IV і V категорій складності: Постанова Кабінету Міністрів України від 27.04. 2011 р. №557 //Офіційний вісник України. – 2011. – №41. – Ст. 1671.

25. Про визначення категорії складності об'єктів будівництва: Лист Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 04.04. 2011 р. №24-10/2759/0/6-11[Електронний ресурс]//ЛІГА:ЗАКОН: інформ. агент. – Режим доступу:http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/FIN63024.html

26. Про об'єкти підвищеної небезпеки: Закон України від 18.01.2001 №2245-III //Відомості Верховної Ради України. – 2001. – №15. – Ст. 73.

27. Деякі питання виконання підготовчих і будівельних робіт: Постанова Кабінету Міністрів України від 13.04. 2011 р. №466 //Офіційний вісник України. – 2011 р. – №34. – Ст. 1404.

28. Питання прийняття в експлуатацію закінчених будівництвом об'єктів: Постанова Кабінету Міністрів України від 13.04.2011 р. №461 //Офіційний вісник України. – 2011. – №32. – Ст. 1359.

29. Сазонець І. Л. Інвестування: підручник /І. Л. Сазонець, В.А. Федорова. – Київ: Центр учбової літератури, 2011. – 312 с.

30. Про інвестиційну діяльність: Закон України від 18.09.1991 №1560-XII //Відомості Верховної Ради України. – 1991. – №47. – Ст. 646

31. Майорова Т. В. Інвестиційна діяльність: підручник[для студ. вищ. навч. закл.] /Т. В. Майорова. – Київ: Центр учбової літератури, 2009. – 472 с.

32. Касьяненко Т. Г. Инвестиции: учеб. пособие /Т. Г.Касьяненко, Г.А. Маховикова. – Москва: Эксмо, 2009. – 240 с.

33. Щукін Б. М. Інвестування: курс лекцій /Б. М. Щукін. – Київ: МАУП, 2004. –216 с.

34. Шернина М. Государство прекратило финансирование строительства жилья [Електронний ресурс] /М. Шернина //Агентство недвижимости Город: веб-сайт. – Режим доступа: <http://angorod.com.ua/journal/article/gosudarstvo-prekratilo-finansirovanie-stroitelstva-zhiliya.htm>

35. Всеобщая декларация прав человека. Принята и провозглашена в резолюции 217 А (III) Генеральной Ассамблеи от 10 декабря 1948 года [Електронний ресурс]//Верховна Рада України: офіц. веб-портал. – Режимдоступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_015

36. Європейська соціальна хартія (Переглянута) (ETS №163) від 03.05.1996 №ETS №163 //Відомості Верховної Ради України. – 2007. – №51. - Стор. 2096.

37. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні

прававід 16.12.1966 [Електронний ресурс] //Верховна Рада України: офіц. веб-портал. – Режим доступа: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_042

38. Конституція України від 28.06.1996 №254к/96-ВР //Відомості Верховної Ради України. – 1996. – №30. – Ст. 141

39. Статистична інформація: будівництво [Електронний ресурс] //Державна служба статистики України: офіц.сайт. – Режим доступа: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

40. Борин Б.В. Характеристика криминогенной обстановки в строительной сфере /Б.В. Борин //Российский следователь. – 2007. – №11. – С. 16-19.

41. Доценко-Белоус Н. О. Правовая энциклопедия инвестирования строительства. Практическое пособие /Н. О. Доценко-Белоус. – Київ: Юрид. практика, 2006. – 544 с.

42. Про фінансово-кредитні механізми і управління майном при будівництві житла та операціях з нерухомістю: Закон України від 19.06.2003 №978-IV //Відомості Верховної Ради України. – 2003. – №52. – Ст. 377

43. Земельний Кодекс України від 25.10.2001 №2768-III //Відомості Верховної Ради України. – 2002 . – №3. – Ст. 27.

44. Основи економічної теорії: підручник /О. О. Мамалуй, О. А. Гриценко, Л. В. Гриценко, Г. Ю. Дарнопих [та ін.]; за заг. ред. О. О. Мамалужа. – Київ: Юрінком Інтер, 2005. – 480 с.

45. Про іпотеку: Закон України від 05.06.2003 №898-IV //Відомості Верховної Ради України. – 2003. – №38. – Ст. 313.

46. Про затвердження Національного стандарту №1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав»: Постанова Кабінету Міністрів України від 10.09.2003 р. №1440 //Офіційний вісник України. – 2003. – №37. – Ст. 1995.

47. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 №435-IV //Відомості Верховної Ради України. – №№40-44. – Ст. 356.

48. Харрисон Г. С. Оценка недвижимости: учебное пособие /Генри

С. Харрисон; пер.с англ. – Москва: РИО Мособлупролиграфиздат, 1994. – 231 с.

49. Юхименко-Назарук І. А. Склад нерухомості: ідентифікація для цілей бухгалтерського обліку /І. А. Юхименко-Назарук //Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу: Міжнар. зб. наук. праць. Серія: Бухгалтерський облік, контроль і аналіз. – Житомир, 2011. – Вип. 2. - С. 491-497.

50. Асаул А.Н. Экономика недвижимости: учебник для вузов[Електронний ресурс] /А. Н.Асаул, С. Н. Иванов, М. К. Старовойтов. –3-е изд., исправл.-СПб.: АНО «ИПЭВ», 2009.- 304 с. – Режим доступа: http://www.aup.ru/books/m491/6_1_2.htm

51. Школьник І. О. Ринок нерухомості: сутність та зв'язок із фінансовим ринком країни /І. О. Школьник, Н. А. Алексеєнко //Вісник Української академії банківської справи. – 2012. – №2. – С. 8–12.

52. Цыганенко В.С. Экономика рынка недвижимости /В. С. Цыганенко. – СПб: СПбГУИТМО, 2008. – 120 с

53. Котеньова З. І. Архітектура будівель і споруд: навч. посібник /З. І. Котеньова. – Харків: ХНАМГ, 2007. – 170 с.

54. Экономика недвижимости: рынок, правовые основы,инвестиции: учеб. пособие /И.Р. Айтмухаметова, С.А. Гарина,Е.Б. Денисенко[и др.]; Новосиб. гос. архитектур.-строит. ун-т. – Новосибирск:НГАСУ, 2003. – 96 с.

55. Гриненко С.В. Экономика недвижимости. Конспект лекций [Електронний ресурс]/С.В. Гриненко. – Таганрог: Изд-во ТРТУ, 2004. – Режим доступа: http://www.aup.ru/books/m94/1_1.htm

56. Податковий кодекс України від 02.12.2010 №2755-VI //Відомості Верховної Ради України. – 2011. – №13-14, №15-16, №17. – Ст. 112.

57. Про затвердження Єдиного класифікатора житлових будинків залежно від якості житла та наявного інженерного обладнання: Наказ Державного комітету будівництва, архітектури та житлової політики України від 30 вересня 1998 р. №215 [Електронний ресурс] //ЛІГА:ЗАКОН: інформ.

агент. – Режим доступа: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/FIN3247.html.

58. Экономика недвижимости: Конспект лекций /сост. Д.А. Янин. – Москва: МИЭМП, 2009. – 80 с.

59. Данн А. Жулики, мошенники, аферисты: наставления простофилям и инструкции мошенникам: Кн.1 /Алекс Данн. – СПб: Политехника, 1996. – 185 с.

60. Ларичев В. Д. Мошенничество /В. Д. Ларичев. – 2-е изд. испр. – Москва: АО ЦентрЮрИнфоР, 2002. – 61 с.

61. Гуров А. И. Профессиональная преступность: прошлое и современность /А. И. Гуров. – Москва: Юрид. лит., 1990. – 304 с

62. Мусієнко О. Л. Теоретичні засади розслідування шахрайства в сучасних умовах: монографія /О. Л. Мусієнко; за ред. проф. В. Ю. Шепітька. – Харків: Право, 2009. – 168 с.

63. Chad Orsen Albrecht International fraud: a management perspective: Doctoral thesis in partial fulfillment of the requirements for the degree of Doctor of philosophy; Ramon Llul University. [Электронный ресурс]. – 2008. – р. 22-30. – Режим доступа: http://www.tdx.cat/bitstream/handle/10803/9196/ALBRECHT_Tesis_Abril_2008.pdf;jsessionid=B96B32B4BB029D6EF4B5989F834FB514.tdx1?sequence=1.

64. Жилкина М. С. Страховое мошенничество: Правовая оценка, практика выявления и методы пресечения /М. С. Жилкина. – Волтерс Клувер, 2005. – 192 с.

65. Журавлев С. Ю. Расследование экономических преступлений /С. Ю. Журавлев. – Москва: Юрлитинформ, 2005. – 496 с.

66. Борьба с корпоративным мошенничеством. – Deloitte [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.deloitte.com/assets/Dcom-Russia/Local%20Assets/Documents/roundtable.pdf>.

67. Ларичев В. Д. Коммерческое мошенничество в России. Способы совершения. Методы защиты /В. Д. Ларичев, Г. М. Спирин. – Москва: Экзамен,

2001. – 256 с.

68. Комаров А. А. Криминологические аспекты мошенничества в глобальной сети Интернет: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 /Антон Анатольевич Комаров. – Пятигорск, 2011. – 262 с.

69. Мельничук Т.В. Hi-techмошенничество: проблемы криминологического воздействия /Т.В. Мельничук //RussianJournalofLegalStudies. – 2015, Vol. (4), Is. 2. – С. 81-87.

70. Ларичев В. Д. Как уберечься от мошенничества в сфере бизнеса: практ. пособие /В. Д. Ларичев. – Москва: Юрист, 1996. – 128 с.

71. Шапочка С. В. Історичні та соціальні передумови виникнення шахрайства, що вчиняється з використанням комп'ютерних мереж /С. В. Шапочка //Вісник Вищої ради юстиції. - 2012. – №2. – С. 108-124.

72. Сунчалиева Л. Э. Мошенничество (уголовно-правовой и криминологический аспект): дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 /Сунчалиева Лейла Эмирбековна; ГОУ ВПО «Ставропольский государственный университет». – Ставрополь, 2004. – 187 с.

73. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 №2341-III //Відомості Верховної Ради України. – 2001. – №25. – Ст. 131.

74. Шуляк Ю. Л. Кримінальна відповідальність і покарання за шахрайство у порівняльно-правовому аспекті [Електронний ресурс] /Ю.Л. Шуляк //Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ. – 2010. – №3. – С. 37–44. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/soc_gum/Nvknuvs/2010_3/shulyk.htm

75. Про судову практику у справах про злочини проти власності: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 06.11.2009 р. №10 [Електронний ресурс] //Верховна Рада України: офіц. веб-портал. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0010700-09>

76. Андрушко П. П. Коментар до статті 222 Кримінального кодексу України /П. П. Андрушко //Законодавство України: Науково-практичні коментарі. – 2003. – №10. – С. 39-47.
77. Матусовский Г.А. Экономические преступления: криминалистический анализ /Г. А. Матусовский. – Харьков: Консум, 1999. – 480 с.
78. Яни П.С. Мошенничество и иные преступления против собственности: уголовная ответственность /П.С. Яни. – Москва, 2002. – 136 с.
79. Юхименко П. І. Теорія фінансів: підручник /П. І. Юхименко, В. М. Федосов, Л. Л. Лазебник [та ін.]; за ред. проф. В. М. Федосова, С. І. Юрія. – Київ: Центр учбової літератури, 2010. – 576 с.
80. Гуторова Н. О. Проблеми відповідальності за фінансові злочини, вчинені організованими групами /Н. О. Гуторова //Вісник Університету внутрішніх справ. – 2000. – №12 (ч.1). – С. 3-6.
81. Тіньова економіка в Україні: причини та шляхи подолання [Електронний ресурс] /А. Бочі, В. Поворозник. – Режим доступу: http://icps.com.ua/assets/uploads/files/t_novaekonom_kaukra_ni.pdf
82. Лапшин В. Финансовые преступления: понятие, сущность, классификация /В. Лапшин //Уголовное право. – 2008. – №3. – С. 116-119.
83. Бондарь Е.А. Уголовно-правовая характеристика мошенничества и связанных с ним преступлений в сфере финансовой деятельности /Е. А. Бондарь //Финансовое право. – 2005. – №11. – С. 21-31.
84. Чернявський С. С. Наукові основи розробки криміналістичної методики розслідування фінансового шахрайства /С.С. Чернявський //Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ. – 2008. – №6. – С. 89-100.
85. Чернявський С.С. Фінансове шахрайство як об'єкт криміналістичного дослідження /Сергій Сергійович Чернявський //Государство и право в условиях глобализации: реалии и перспективы: материалы 2-ой

Международ. науч.-практ. конф. (г. Симферополь, 16-17 апреля 2010 г.): сб. науч. тр. – Симферополь, 2010. – С. 355

86. Financial Fraud Research Center[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://fraudresearchcenter.org>

87. FBI Reports and publications[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fbi.gov/stats-services/publications>

88. PricewaterhouseCoopers Україна. Всемирный обзор экономических преступлений [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.pwc.com/en_UA/ua/services/forensic/assets/gecs_2011_report_ukraine_rus.pdf

89. International Standard on Auditing 240: The Auditor's Responsibilities Relating to Fraud in an Audit of Financial Statements [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ifac.org/sites/default/files/downloads/a012-2010-iaasb-handbook-isa-240.pdf>

90. Association of Certified Fraud Examiners. What is Fraud? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.acfe.com/fraud-101.aspx>

91. Чорнуцький С. П. Суть і методика виявлення фактів фінансового шахрайства /С. П. Чорнуцький //Економіка та держава. – 2011. – №7. – С. 127-131.

92. Самые крупные мошенничества в США. Кто и как обманывал американцев на миллиарды долларов [Електронний ресурс] //ForbesУкраїна: веб-сайт. – Режим доступу: <http://forbes.ua/business/1356162-samy-e-kрупnye-moshennichestva-v-ssha/1356163#cut>

93. Ривман Д. В. Криминальная виктимология /Д. В. Ривман. – СПб.: Питер, 2002. – 304 с.

94. Вирок Шевченківського районного суду м. Києва від 11 березня 2014 року по провадженню №1/761/51/2014 [Електронний ресурс] //Єдиний державний реєстр судових рішень: веб-сайт. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/37757383>.

95. Кальман О. Г. Злочинність у сфері економіки України: теоретичні та прикладні проблеми попередження: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08 /Олександр Григорович Кальман; Нац.Юрид. академія України ім. Я. Мудрого. – Харків, 2004. – 430 с.

96. Тіньова економіка в Україні: масштаби та напрямки подолання. Аналітична доповідь /за ред. к.е.н, с.н.с., Заслуженого економіста України Я. А. Жаліла. – Київ: НІСД, 2011. – 31 с.

97. Кулик О. Г. Злочинність в Україні на початку XXI століття: монографія /О. Г. Кулик. – Київ: Юрінком Інтер, 2013. – 272 с.

98. Стан та структура злочинності в Україні (2005-20.11.2012 рр.) [Електронний ресурс] //Міністерство внутрішніх справ України: офіц. веб-сайт. – Режим доступу: <http://www.mvs.gov.ua>.

99. Статистична інформація про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування (2013-2014 рр.) [Електронний ресурс] //Генеральна прокуратура України: офіц. веб-сайт. – Режим доступу: <http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html>.

100. JLL представляет мировой индекс прозрачности рынков недвижимости [Електронний ресурс] //Сайт компании JonesLangLaSalle. – Режим доступу: <http://www.jll.ua/ukraine/ru-ru/новости/263/jll-представляет-мировой-индекс-прозрачности-рынков-недвижимости>.

101. Класифікація проблем інвесторів [Електронний ресурс] //Асоціація допомоги постраждалим інвесторам: веб-сайт. – Режим доступу: <http://investhelp.com.ua/content/klasifikatsiya-problem-investoriv#>

102. В Україні збільшилася кількість недобудов до 16,4 тис. об'єктів [Електронний ресурс] //Новини – ВКурсе.ua.: веб-сайт. – Режим доступу: <http://vkurse.ua/ua/events/uvelichilos-kolichestvo-nedostroev-do-16-4-tys-obektov.html>.

103. Кількість недобудов зменшилася [Електронний ресурс] //Forbes Україна: веб-сайт. – Режим доступу: <http://forbes.net.ua/ua/news/1393064->

kilkist-nedobudov-zmenshilasya.

104. Снижение спроса на жилье приведет к увеличению количества замороженных строек на 10-15% [Электронный ресурс] //Деловой портал «Капитал». – Режим доступа: <http://www.capital.ua/ru/publication/24219-snizhenie-sprosa-na-zhile-privedet-k-uvelicheniyu-kolichestva-zamorozhennykh-stroek-na-10-15>.

105. Інформація Про стан законності в державі за 2008 рік (відповідно до статті 2 Закону України «Про прокуратуру») [Електронний ресурс] //Генеральна прокуратура України: офіц. веб-сайт. – Режим доступу: http://www.gp.gov.ua/ua/vlada.html?_m=publications&_t=rec&id=23367.

106. Туаев А. Особенности организации деятельности правоохранительных органов в борьбе с мошенническими операциями в сфере строительства жилья /А. Туаев //Юрист ВУЗа. – 2009. – №12. – С. 43.

107. Причина процветания строительных афер в Украине – это тотальная коррупция чиновников, к компетенции которых относится контроль за работой организаторов строительства [Электронный ресурс] //Взаимопомощь. Правозащитное движение: инф. портал. – Режим доступа: <http://www.patriotizm.org/?p=7015>.

108. Недострой Киева и пригорода: что делать инвестору? (видеоконференция) [Электронный ресурс] //Газета Бизнес. – Режим доступа: <http://www.business.ua/videoconf/past/26159/?page=media>.

109. Гончарук: стать жертвой строительной аферы может каждый [Электронный ресурс] //Асоціація допомоги постраждалим інвесторам. – Режим доступа: <http://investhelp.com.ua/content/goncharuk-stat-zhertvoi-stroitelnoi-afery-mozhet-kazhdyi>.

110. Будівельна афера розміром у шість «Еліта-Центрів» [Електронний ресурс] //Українська правда: веб-сайт. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/articles/2015/06/24/7072245/>

111. Велічко В. М. Фінансове шахрайство, фіктивний капітал та

економічна безпека країни /В. М. Велічко //Південноукраїнський правничий часопис. – 2007. – №1. – С. 200-202.

112. Громов И.В. Способы совершения мошенничества в финансово-кредитной сфере /И. В. Громов //Российский следователь. – 2008. – №15. – С. 26-27.

113. Воронцова С.В. Новые формы мошеннических действий в финансово-кредитной сфере /С. В. Воронцова //Банковское право. – 2008. – №2. – С. 15-17.

114. Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди): Закон України від 15.03.2001 №2299-III//Відомості Верховної ради України. – 2001. – №21. – Ст. 103.

115. Типології легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, через ринок нерухомого майна, затверджені Наказом Державного комітету фінансового моніторингу України 19 грудня 2008 року №265 [Електронний ресурс] //Державна служба фінансового моніторингу України: офіційний сайт. – Режим доступу: http://www.sdfm.gov.ua/articles.php?cat_id=114&art_id=998&lang=uk.

116. Руководство по применению подхода, основанного на оценке риска агентами по операциям с недвижимостью[Електронний ресурс]//Евразийская группа по противодействию легализации преступных доходов и финансированию терроризма (ЕАГ): веб-сайт. – Режим доступу: http://eurasiangroup.org/ru/news/typ_13.pdf.

117. Як маскуються сучасні фінансові піраміди? Будівельній компанії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://arhive.statey.pp.ua/index.php?newsid=4087>.

118. Шахрай В. Попередній договір на стадії будівництва [Електронний ресурс]/В. Шахрай //Ліга.Блоги: веб-сайт. – Режим доступу: <http://blog.liga.net/user/vschahray/article/15503.aspx>.

119. Ларичев В.Д. Мошеннические действия, совершаемые в сфере

строительства и их маскировка [Электронный ресурс] /В.Д. Ларичев, И.В. Ильин, О.Ю. Исаев. – Режим доступа: [http://sartraccc.ru/i.php?oper=read_file&filename=Pub/larichev\(08-11-08\).htm](http://sartraccc.ru/i.php?oper=read_file&filename=Pub/larichev(08-11-08).htm).

120. Вирок Святошинського районного суду м. Києва від 15 квітня 2011 року по справі №1-18/11 [Електронний ресурс]//Єдиний державний реєстр судових рішень: веб-сайт. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/17532796>.

121. Вирок Шевченківського районного суду м. Києва від 19 вересня 2012 року по справі №1-230/11 [Електронний ресурс] //Єдиний державний реєстр судових рішень: веб-сайт. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/26259980>.

122. Вирок Тернопільського міськрайонного суду Тернопільської області від 18 червня 2013 року по справі №1915/18310/2012 [Електронний ресурс] //Єдиний державний реєстр судових рішень: веб-сайт. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/32186873>.

123. Кулик О. Г. Кримінологічна характеристика осіб які вчинили злочини в Україні: сучасні тенденції /О.Г. Кулик //Юридична Україна: Щомісячний правовий часопис. – 2013. – №7. – С. 98-103.

124. Сахаров А.Б. Учение о личности преступника и его значение в профилактической деятельности органов внутренних дел. Лекция /А. Б. Сахаров. – Москва: МВШМ МВД СССР, 1984 . –43 с.

125. Зелинский А. Ф. Криминальная психология /А.Ф. Зелинський. – Киев: Юринком Интер, 1999. – 240 с.

126. Личность преступника /ред. коллегия: В. Н. Кудрявцев, Г. М. Миньковский, А. Б. Сахаров. – Москва: Юрид. лит., 1975. – 272 с.

127. Лунеев В.В. Мотивация преступного поведения /В.В. Лунеев. – Москва, 1991. – 382 с.

128. Мельничук Т. В. Організовані форми злочинної діяльності у зовнішньоекономічній сфері: монографія /Т. В. Мельничук. – Одеса: Фенікс,

2010. – 246 с.

129. Вирок Придніпровського районного суду м. Черкаси від 12 листопада 2012 року по справі №2314/1713/12 [Електронний ресурс] //Єдиний державний реєстр судових рішень: веб-сайт. – Режим доступа: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/27931688>.

130. Антонян Ю. М. Криминология.Избранные лекции /Ю. М. Антонян. – Москва: «Логос»,2004. – 448 с.

131. Криминология: учебник для вузов/Под общ. ред. д. ю. н.,проф. А. И. Долговой. – 3-е изд., перераб. и доп. – Москва: Норма,2005. – 912 с.

132. Сахаров А.Б. Учение о личности преступника и его значение в профилактической деятельности органов внутренних дел. Лекция /А.Б. Сахаров. – Москва: МВШМ МВД СССР, 1984 . –43 с.

133. Некрасов А. И. Философия как форма общественного сознания /А.И. Некрасов. – Одеса: Фенікс, 2007. –372 с.

134. Ивакин А.А. Диалектическая философия: монография /А.А. Ивакин. – Одесса: Юридическая литература, 2003. –352 с.

135. Дрёмин В.Н. Преступность как социальная практика: институциональная теория криминализацииобщества: монография /В. Н. Дрёмин. – Одеса: Юрид. л-ра, 2009. –616 с.

136. Курс кримінології. Загальна частина: підручник: У 2 кн. /О. М. Джужа, П. М. Михайленко, О. Г. Кулик [та ін.]; за заг. ред. О.М. Джужи. – Київ: Юрінком Інтер. – 2001. – 352 с.

137. Кримінологія: Загальна та Особлива частини: підручник /І. М. Даньшин, В. В. Голіна, М. Ю. Валуйська [та ін.]; за заг. ред. В. В. Голіни. – 2-ге вид. перероб. і доп. – Харків: Право, 2009. – 288 с.

138. Криминология: учебник для юрид. вузов. /Под общей ред. д-ра юрид. наук, проф. А.И. Долговой. – Москва: Издательская группа ИНФРА М – НОРМА, 1997. – 784 с.

139. Агаев Г.А. Теоретические основы исследования причинного

комплекса преступности: Монография /Г.А. Агаев, Ф.Ю. Сафин; СПбГУАП, СПбУ МВД России. – СПб, 2002. –132 с.

140. Кудрявцев В. Н. Причинность в криминологии (О структуре индивидуального преступного поведения) /В.Н. Кудрявцев. – Москва: Юрид. лит., 1968. –176 с.

141. Криминология: учебник /Под ред. акад. В.Н. Кудрявцева, проф. В.Е. Эминова. – Москва: Юристъ, 1997. –512 с.

142. Иншаков С.М. Криминология: учебник /С.М. Иншаков – Москва: Юриспруденция, 2000. –432 с.

143. Кулик О. Г. Злочинність в Україні: тенденції, закономірності, методи пізнання: монографія /О. Г. Кулик. – Київ: Юрінком Інтер, 2011. – 288 с.

144. Курс криминології: Особлива частина: підручник: У 2 кн. /М. В. Корнієнко, Б. В. Романюк, І. М. Мельник [та ін.]; За заг. ред. О. М. Джужи. – Київ: Юрінком Інтер, 2001. – 480 с.

145. Бойко А. М. Теорія детермінації економічної злочинності в Україні в умовах переходу до ринкової економіки: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. /А. М. Бойко. – Львів, 2010. – 40 с.

146. Бойко А. М. Соціально-психологічні передумови економічної злочинності в Україні у період переходу до ринкової економіки /А.М. Бойко //Науковий вісник Чернівецького університету. Сер.: Правознавство: зб. наук. пр. – Чернівці, 2007. – Вип. 375. – С. 104-108.

147. Бойко А. М. Особливості детермінації економічної злочинності в умовах переходу до ринкової економіки /А.М. Бойко //Вісник Національної академії прокуратури України. – 2009. – №1 - С. 68-74.

148. Кальман О. Г. Злочинність у сфері економіки України: теоретичні та прикладні проблеми попередження: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» /Олександр Григорович Кальман. – Харків, 2004. – 41 с.

149. Уровень бедности в Украине вырос на 30% [Електронний

ресурс]//Гордон: веб-сайт інтернет-видання. – Режим доступу:<http://gordonua.com/news/money/YAresko-Uroven-bednosti-v-Ukraine-vyros-na-30-77669.html>.

150. Средняя зарплата по Украине[Електронний ресурс]//Минфин. Финансовый портал. – Режим доступу: <http://index.minfin.com.ua/index/average/>

151. Рівень безробіття: два показники – два поняття [Електронний ресурс] //Державна служба зайнятості України: офіційний веб-сайт. – Режим доступу:

http://www.dcz.gov.ua/control/uk/publish/article?showHidden=1&art_id=230309&cat_id=173564&ctime=1333367142883.

152. 2015 Global Rankings [Електронний ресурс] //The LegatumProsperityIndex. – Режим доступу: <http://www.prosperity.com/#!/ranking>

153. Костенко О. М. Концепція модернізації кримінології у світлі соціального натуралізму (про основи «натуралістичної» кримінології) /О.М. Костенко //Право України. – 2009. – №7. – С. 31-38.

154. Дубенский Д. Стоимость 1 кв. м жилья в Киеве составляет 400% от средней зарплаты горожанина[Електронний ресурс] //Багнет: Интернет изд-во. – Режим доступу:<http://www.bagnet.org/news/customer/113905>.

155. Стоимость квартир (цены на жильё) [Електронний ресурс] //SV-Development: консалтинговая компания. – Режим доступу: http://www.svdevelopment.com/ru/web/flat_costs/.

156. Щодо напрямів антикризової політики у будівельному секторі України. Аналітична записка [Електронний ресурс] //Національний інститут стратегічних досліджень при Президентові України :офіц. веб-сайт. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/367/>.

157. Цифры: Сколько лет украинцу нужно копить на квартиру [Електронний ресурс] //Корреспондент.net.: веб-сайт – Режим доступу: <http://korrespondent.net/business/realestate/1339316-cifry-skolko-let-ukraincu-nuzhno-kopit-na-kvartiru>

158. Новострой. Спрос растет, но риски остаются [Электронный ресурс] //Союз инвесторов Украины. Ассоциация помощи пострадавшим инвесторам: веб-сайт. -Режим доступа: <http://neo.investhelp.com.ua/ru/content/novostroi-spros-rastet-no-riski-ostayutsya>.

159. Стрижов Е. Ю. Нравственно-психологические детерминанты мошенничества: автореф. дис. ... д-ра психолог. наук: спец. 19.00.06 – юридическая психология /Евгений Юрьевич Стрижов. – Москва, 2011. – 49 с.

160. Новая философская энциклопедия: в 4 т. /научно-ред. совет: В.С. Степин, А.А. Гусейнов, Г.Ю. Семигин, А.П. Огурцов. – Москва: Мысль, 2000. – Т. 1. – 721 с.

161. Вербець В. В. Соціологія: навч. посіб. /В. В. Вербець, О. А. Субот, Т. А. Христюк. – Київ: Кондор, 2009. – 550 с.

162. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность /А.Н. Леонтьев. – Москва: Смысл; Издательский центр «Академия», 2005. – 352 с.

163. Моисеенко Г. З. «Преступная деятельность» как уголовно-правовая и криминологическая категория /Г.З. Моисеенко //Актуальні проблеми держави і права: зб. наук. праць. – Одеса, 2001. – Вип. 11. – С. 473–478.

164. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3 кн. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки /А. П. Закалюк. – Київ: Видавничий Дім «ІнЮре», 2007. – 424 с.

165. Тіщенко В. В. Злочинна діяльність як об'єкт криміналістики /В. В. Тіщенко //Актуальні проблеми держави і права: зб. наук. праць. – Одеса, 2006. – Вип. 27. – С. 139–145.

166. Евдокименко С.В. Преступная деятельность: сущность и криминалистические аспекты борьбы с ней: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12. 00. 09 /С. В.Евдокименко; Нац. акад. внутр. справ України. – Київ, 2002. – 17 с.

167. Сакало В. О. Тактика преступной деятельности: автореф. дис. ...

канд. юрид. наук: 12. 00. 09 /В. О.Сакало; Нац. акад. внутр. справ України. – Київ, 2002. – 16 с.

168. Розенко С. В. Формы и виды организованной преступной деятельности: автореф. дис. ...канд. юрид. наук: 12. 00. 08 /С. В. Розенко. – Екатеринбург, 2001. – 22 с.

169. Ожегов С.И. Толковый словарь русского языка: 80 000 слов и фразеологических выражений /С.И. Ожегов, Ю.Ю. Шведова; Институт русского языка имени В.В. Виноградова. – 4-е изд., дополненное. – Москва: ООО «ИТИ Технологии», 2003. –944 с.

170. Соціологія: підручник /М. П. Требін, В. Д. Воднік, Г. П. Клімова [та ін.]; за ред. М. П. Требіна. – Харків: Право, 2010. – 224 с.

171. Долгова А. И. Преступность, её организованность и криминальное общество /А. И. Долгова. –Москва: Российская криминологическая ассоциация, 2003. –572 с.

172. Зелинский А. Ф. Криминология: учеб. пособие /А. Ф. Зелинский. – Харьков: Рубикон, 2000. – 240 с.

173. Зелинский А. Ф. Криминальная психология /А. Ф. Зелинський. – Киев: Юринком Интер, 1999. – 240 с.

174. Дрёмин В.Н. Преступность как социальная практика: институциональная теория криминализации общества: монография /В. Н. Дрёмин. – Одеса: Юрид. л-ра, 2009. –616 с.

175. Дрёмин В. Н. О некоторых философских проблемах современной криминологии /В. Н. Дрёмин //Актуальные проблемы криминологии и криминальной психологии: сб. науч. статей /под ред. М.Ф. Орзиха, В.Н. Дрёмина. – Одеса: Фенікс, 2007. – С. 53–67.

176. Тищенко В. В. Злочинна діяльність як об'єкт криміналістики /В.В. Тищенко //Актуальні проблеми держави і права: зб. наук. праць. – Одеса, 2006. – Вип. 27. – С. 139–145.

177. Подольный Н.А. Значение категории «преступная деятельность»

для расследования незаконного предпринимательства /Н.А. Подольный, Ю. В. Шляпников //Следователь. – 2008. – №2. –С. 39–48.

178. Номоконов В. А. Причинный комплекс преступности в современной России [Электронный ресурс] /В. А. Номоконов //Российский криминологический взгляд. – 2009. – №1. – С. 201-209. – Режим доступа: http://www.crime.vl.ru/media/stat_224.pdf

179. IMDbChartsTop 250 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.imdb.com/chart/top>

180. Романова Н. М. Типология современных мошенников: фрустраторы и мотивировки [Электронный ресурс]/Н. М. Романова, Е. А. Сплошнова, К. А. Киселёв //Современные исследования социальных проблем= Modern Research of Social Problems. - 2013. – №9. – Режим доступа: http://journals.org/index.php/sisp/article/view/9201387/pdf_489

181. Туляков В. А. Виктимология (социальные и криминологические проблемы) /В. А. Туляков. – Одесса: Юрид. л-ра, 2000. – 336 с.

182. Дрьомін В. М. Інституціональна теорія відтворення та протидії злочинності /В. М. Дрьомін //Право України. – 2009. – №7. – С. 45-51.

183. Ігнатов О. Протидія злочинності: поняття та сутність /О. Ігнатов //Юридична Україна. – 2009. – №3. – С. 92-97.

184. Кальман А. Г. Словарь криминологических и статистических терминов /А. Г. Кальман, И. А. Христич. – Харьков: Гимназия, 2001. –96 с.

185. Бандурка А.М. Преступность в Украине: причины и противодействие: монография /А.М. Бандурка, Л.М. Давыденко. – Харьков: Основа, 2003. – 368 с.

186. Голіна В. В. Запобігання злочинності (теорія і практика): навч. посіб. /В. В. Голіна. – Харків: Нац. юрид. акад. України, 2011. – 120 с.

187. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю: Закон України від 30.06.1993 №3341-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – №35. – Ст. 358.

188. Про боротьбу з тероризмом: Закон України від 20.03.2003 №638-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – №25. – Ст. 180.

189. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Закон України від 14.10.2014 №1702-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – №50-51. – Ст. 2057.

190. Про попередження насильства в сім'ї: Закон України від 15.11.2001 №2789-III // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – №10. – Ст. 70.

191. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 №1700-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – №49. – Ст. 2056.

192. Про затвердження плану заходів з виконання Концепції реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень на період до 2015 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 08.08.2012 №767 // Офіційний вісник України. – 2012. – №73. – Ст. 2935.

193. Сорочинський М. Г. Проблеми взаємодії правових та соціальних механізмів попередження злочинності /М. Г. Сорочинський //Актуальні проблеми держави і права: зб. наук. пр. – Одеса, 2002. – Вип. 14. – С. 94-99.

194. Беккер Г. С. Экономический анализ и человеческое поведение: Пер. с англ. к.э.н. Р. И. Капелюшникова [Електронний ресурс] / Гарри С. Беккер. – Режим доступу: http://gallery.economicus.ru/cgi-bin/frame_rightn.pl?type=in&links=./in/becker/works/becker_w1.txt&img=works.jpg&name=becker

195. Тацій В. Я. Боротьба зі злочинністю на межі ХХІ століття – проблема сьогодення / В. Я. Тацій // Проблеми законності: зб. наук. пр. – Харків, 2008. – Вип. 99. – С. 3-18.

196. Головкін Б. М. Корислива насильницька злочинність в Україні: феномен, детермінація, запобігання: монографія /Б. М. Головкін. – Харків: Право, 2011. – 440 с.

197. Карпович О. Г. Предупреждение финансового мошенничества.

Актуальные проблемы / О. Г. Карпович // Российская юстиция. – 2010. – №9. – С. 45-49.

198. Інвестиційна реформа. Концепція [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

http://www.ukrproject.gov.ua/sites/default/files/files/Invest_Reforma_UKR.pdf.

199. Кальман О. Г. Нормативно-правове забезпечення боротьби зі злочинністю у сфері економіки / О. Кальман, О. Лисосед // Прокуратура. Людина. Держава. – 2005. – №1. – С. 68-72.

200. Юрченко О. М. Попередження шахрайства у сфері інвестування будівництва житла / О. М. Юрченко // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2013. – №3. – С. 129-136.

201. Андрушко П. П. Реформа українського антикорупційного законодавства у світлі міжнародно-правових зобов'язань України /П. П. Андрушко. – Київ: Атіка, 2012. – 332 с.

202. Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014-2017 роки: Закон України від 14.10.2014 №1699-VII //Відомості Верховної Ради України, 2014. – №46. – Ст. 2047.

203. Кравчук С. Й. Економічна злочинність в Україні (курс лекцій) /С.Й. Кравчук. – Київ: Кондор, 2009. – 282 с.

204. Рівень сприйняття корупції. Очіма бізнесу. Лютий-Березень 2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://corruption-index.org.ua>.

205. Корупційні тарифи в будівельній галузі досягали 150 доларів за метр[Електронний ресурс] //Gazeta.ua. – Режим доступу: http://gazeta.ua/articles/real-estate/_korupcijni-tarifi-v-budivelnij-galuzi-dosyagali-150-dolariv-za-metr/571273.

206. Антикорупційна стратегія на 2014-2017 роки (Оновлено) [Електронний ресурс] //Transparency International Україна :офіційний веб-сайт. – Режим доступу: <http://ti-ukraine.org/what-we-do/research/4481.html>.

207. Про утворення Національного антикорупційного бюро України:

Указ Президента України від 16.04.2015 №217/2015 //Офіційний Вісник України. – 2015. – №32. – Ст. 919.

208. Про Національне антикорупційне бюро України: Закон України від 14.10.2014 №1698-VII //Відомості Верховної Ради України, 2014. – №47. – Ст. 2051

209. Индекс корупції CPI-2014. Прес-реліз Україна метр [Електронний ресурс] //TransparencyInternationalУкраїна: офіційний веб-сайт. – Режим доступу: <http://ti-ukraine.org/corruption-perceptions-index-2014/press-release.html>.

210. Лунеев В.В. Эпоха глобализации и преступность /В.В. Лунеев. – Москва: Норма, 2007. –272 с.

211. Хафизова Л.С. Система правового противодействия финансовому мошенничеству в России в современных условиях[Електронний ресурс] /Л. С. Хафизова //Вестник Казанского юридического института МВД России. - 2010. – №1. – Режим доступу: <http://cyberleninka.ru/article/n/sistema-pravovogo-protivodeystviya-finansovomu-moshennichestvu-v-rossii-v-sovremennyh-usloviyah>.

212. Цехан Д. М. Інформаційно-аналітичне забезпечення запобігання злочинам у сфері господарської діяльності оперативними підрозділами ОВС /Д.М. Цехан, П. С. Луцюк //Актуальні проблеми держави і права: зб. наук. пр. – Одеса, 2012. – Вип. 67. - С. 531-538.

213. Про відповідальність за правопорушення у сфері містобудівної діяльності: Закон України від 14.10.1994 №208/94-ВР //Відомості Верховної Ради. – 1994. – №46. – Ст. 411.

214. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 №8073-X //Відомості Верховної Ради УРСР. – 1984. – додаток до №51. – Ст. 1122.

215. Кримінальний кодекс України від 28 грудня 1960 р. //Відомості Верховної Ради УРСР. – 1961 р. – №2. – Ст. 14.

216. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за самовільне зайняття земельної ділянки: Закон

України від 11.01.2007 №578-V //Відомості Верховної Ради України. – 2007. – №13. – Ст.131.

217. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності та вдосконалення державного регулювання у сфері містобудівної діяльності: Закон України від 22.12.2011 №4220-VI //Відомості Верховної Ради України, 2012. – №29. – Ст. 345.

218. Дудоров О. В. Кримінально-правова характеристика самовільного зайняття земельної ділянки та самовільного будівництва [Електронний ресурс] /О. В. Дудоров, М. І. Мельник //Верховний суд України: офіційний веб-сайт. – Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/0/CDF3D33CC3A35AE2C22573DB004ACB88>.

219. Каменський Д. В. Фінансове шахрайство у США: деякі питання кримінальної відповідальності /Д. В. Каменський //Форум права. – 2013. – №1. – С. 379-385.

220. Карпович О.Г. Ответственность за финансовое мошенничество по зарубежному уголовному законодательству /О.Г. Карпович //Внешнеторговое право. – 2010. – №1. –С. 24-34

221. Уголовный кодекс Российской Федерации от 13 июня 1996 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uk-rf.com>.

222. Шувалова М. Никаких послаблений для предпринимателей-мошенников [Електронний ресурс] /М. Шувалова //Гарант.ру.: Информационно-правовой портал. – Режим доступу:<http://www.garant.ru/article/591679/>.

223. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про заборону фінансових пірамід в Україні» [Електронний ресурс] //Верховна Рада України: офіц. веб-портал. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=46406.

224. Про прийняття за основу проекту Закону України про заборону

фінансових пірамід в Україні: Постанова Верховної Ради України від 19.11.2013 №687-VII[Електронний ресурс]//Верховна Рада України: офіц. веб-портал. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/687-vii>.

225. Про заборону фінансових пірамід в Україні: Проект Закону України від 27.11.2014 №0959[Електронний ресурс] //Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=46406.

226. Макеєва О. Роль аудиту у запобіганні фінансовим шахрайствам /О. Макеєва //Економіст. Ukrainianjournal. – 2010. - №8. – С. 51.

227. Ягунов Д. В. Сучасна пенологія: альтернативний курс /Д. В. Ягунов. – Одеса: Фенікс, 2010. – 176 с.

228. Гилинский Я. И. Призонизация по-российски /Я. И. Гилинский //Отечественные записки: Правосудие в России. – Москва, 2003. – №2. –С. 434-441.

229. Гуторова Н. О. Проблеми кримінально-правової охорони державних фінансів України: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08 /Гуторова Наталія Олександрівна. – Харків, 2002. – 38 с.

230. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності: Закон України від 15.11.2011 №4025-VI //Відомості Верховної Ради України. – 2012. – №25. – Ст. 263

231. Криминология /Под ред. Дж. Ф. Шели; пер. с англ. – СПб.: Питер, 2003. – 864 с.

232. Франк Л. В. Потерпевшие от преступления и проблемы советской виктимологии /Л. В. Франк. – Душанбе, 1977. – 238 с.

233. Центров Е. Е. Криминалистическое учение о потерпевшем /Е. Е. Центров. – Москва: Изд-во МГУ, 1988. – 160 с.

234. Вандышев В. В. Воздействие на жертву преступления как средство побуждения ее к участию в противодействии расследованию /В. В. Вандышев

//Человек против человека. Преступное насилие. – СПб., 1994. – С. 156–159.

235. Шаговой В. Н. Потерпевший и жертва преступления в уголовном процессе: защита прав и их уголовно-процессуальные правонарушения: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 /Виктор Николаевич Шаговой. – Тюмень, 2006. – 218 с.

236. Козырев Г. И. «Жертва» как феномен социально-политического конфликта: теоретико-методологический анализ: дис. ... д-ра. социол. наук: 23.00.02 /Геннадий Иванов Козырев. – Москва, 2008. – 327 с.

237. Шаллан І. В. Психологічні особливості і діагностика посттравматичних стресових станів жертв катастрофічних подій: автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.04 /І. В. Шаллан; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. – Київ, 2000. – 20 с.

238. Декларация основных принципов правосудия для жертв преступлений и злоупотребления властью от 29 ноября 1985 г. [Электронный ресурс]//Организация Объединенных Наций. – Режим доступа: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/power.shtml.

239. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 №4651-VI //Відомості Верховної Ради України. – 2013. – №9-10, №11-12, №13. – Ст.88.

240. Кримінально-процесуальний України від 28 грудня 1960 р. //Відомості Верховної Ради УРСР. – 1961. – №2. – Ст. 15.

241. Кримінологічна віктимологія: навч. посібник /Є. М. Моїсєєв, О. М. Джужа, В. В. Василевич [та ін.]; За заг. ред. проф. О. М. Джужі. – Київ: Атіка, 2006. – 352 с.

242. Онищенко О. Р. Манипулирование сознанием и поведением жертв при мошенничестве: дисс. ... канд. психол. наук: 19.00.06 /Ольга Романовна Онищенко. – Москва, 2005. – 212 с.

243. Онищенко О. Р. Манипулирование сознанием и поведением жертв при мошенничестве: автореф. дисс. ... канд. психол. наук: 19.00.06 /Ольга

Романовна Онищенко. – Москва, 2005. – 28 с.

244. Інформація про забудовників [Електронний ресурс] //Союз инвесторов України. Асоціація допомоги пострадавшим инвесторам: веб-сайт. – Режим доступу: <http://investhelp.com.ua/developers>.

245. В Україні склали чорний список недобросовісних забудовників [Електронний ресурс] //iPress.ua. – Режим доступу: http://ipress.ua/news/spysok_budivelnyk_4555.html.

246. Спасский В. Не стоит думать, что жертвами махинаторов становятся пенсионеры или приезжие /В. Спасский //Жилищное право. – 2009. – №12. – С. 5-11.

247. Ступин А. В. Рынок недвижимости – та сфера, которая всегда привлекает внимание криминальных структур /А.В. Ступин //Жилищное право. – 2009. – №12. – С. 27-37.

248. Столяров М. По закону «Об участии в долевом строительстве...» работает 1% от всех застройщиков /М. Столяров //Жилищное право. – 2009. – №12. – С. 37-40.

249. Феодосеев В.В. Жадность зачастую порождает бедность /В. В. Феодосеев //Жилищное право. – 2009. – №12. – С. 11-21.

250. Драгун Д.В. Сегодня на рынке действует большое количество «чёрных» риэлторов /Д.В. Драгун //Жилищное право. – 2009. – №12. – С. 47-51.

251. Туляков В.А. Компенсация жертвам преступлений: компаративистский анализ /В.А. Туляков //Актуальные проблемы государства и права. – 1996. – Вып. 3. – С. 72-83.

252. Пострадавшим в афере Элита-центр частично возместят ущерб [Електронний ресурс] //LB.ua. – Режим доступу: http://economics.lb.ua/estate/2011/09/20/115476_postradavshim_v_afere_elitatsentr.html.

253. Про відшкодування фізичній особі (інвестору) майнової шкоди, завданої внаслідок злочину у сфері інвестування житла: Проект Закону

[Електронний ресурс] //Міністерство юстиції України: офіційний веб-сайт. – Режим доступу: <http://old.minjust.gov.ua/24567>.

254. Мін'юст: У ВР зареєстровано законопроект про відшкодування майнової шкоди особам, які потерпіли внаслідок злочину у сфері інвестування житла [Електронний ресурс] //Урядовий портал: єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=243276543.

255. Аналітика: Як захистити інвестора при будівництві житла або проблема з «повітрям над фундаментом» [Електронний ресурс] //sv Development: консалтингова компанія. – Режим доступу: <http://www.svdevelopment.com/ua/news/market/itm/47012/?forprint=true>.

256. Профілактика шахрайств з нерухомістю [Електронний ресурс] //Міністерство внутрішніх справ України: офіційний веб-сайт. – Режим доступу: <http://mvs.gov.ua/mvs/control/kyiv/uk/publish/article/86168>.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Анкета для експертного опитування співробітників органів прокуратури та Національної поліції України

Шановні колеги!

На кафедрі кримінології та кримінально-виконавчого права Національного університету «Одеська юридична академія» проводиться дослідження фінансового шахрайства в інвестиційно-будівельній сфері.

Запрошуємо Вас взяти участь в експертному анкетному опитуванні та відповісти на питання запропонованої анкети. Ваша думка є дуже важливою для розробки ефективного правового механізму регулювання інвестиційно-будівельних відносин та попередження фінансового шахрайства в цій сфері. Цінність даного дослідження повністю залежить від повноти та об'єктивності Ваших відповідей.

Ми гарантуємо конфіденційність Ваших відповідей, які згодом будуть використані тільки у наукових цілях в сукупності з відповідями інших респондентів.

Довідкова інформація. В межах даної анкети під будівництвом потрібно розуміти спорудження нового об'єкта, реконструкцію, розширення, добудову, реставрацію і ремонт об'єктів, виконання монтажних робіт. Фінансове шахрайство – теоретична конструкція, кримінологічна категорія, що об'єднує ненасильницькі корисливі посягання на фінанси держави, суб'єктів господарювання та громадян.

Оберіть та позначте один із запропонованих варіантів відповідей, якщо не вказано інше. Графа «інше» передбачає Ваш власний варіант.

1. Ваш вік:

- 1) До 30 років;
- 2) 31-40 років;
- 3) 41-50 років;
- 4) 51 рік і старше.

2. Стаж роботи:

- 1) До 3-х років;
- 2) Від 3-х до 5-ти років;
- 3) Від 5-ти до 10-ти років;
- 4) Більше 10-ти років.

3. Наскільки поширеними, на Ваш погляд, є правопорушення в будівельній сфері України?

- 1) Дуже поширені (правопорушення мають систематичний характер);
- 2) Достатньо поширені, однак, як правило, мають латентний характер;
- 3) Правопорушення у цій сфері проявляються в поодиноких випадках;
- 4) Майже відсутні;
- 5) Важко відповісти.

4. Які правопорушення (в тому числі кримінальні) найбільш поширені в будівельній сфері? (вкажіть не більше трьох)

- 1) Порушення вимог законодавства, будівельних норм, державних стандартів і правил та затверджених проектних рішень під час будівництва;
- 2) Порушення законодавства під час планування і забудови територій;
- 3) Самовільне будівництво;
- 4) Корупційні правопорушення;
- 5) Привласнення або нецільове використання бюджетних коштів та/або грошових коштів приватних інвесторів;
- 6) Інше _____

5. В яких галузях будівництва, на Вашу думку, найбільше мають місце прояви фінансового шахрайства та інших правопорушень? (вкажіть не більше двох)

- 1) Житлове будівництво;
- 2) Транспортне будівництво (будівництво доріг, мостів, тунелів тощо);
- 3) Промислове будівництво (будівництво заводів, фабрик, складських приміщень, цехів і т.д.);
- 4) Інше _____

6. Найбільш криміналізованими видами транспортного будівництва є:

- 1) Нове будівництво, реконструкція та ремонт автомобільних доріг;
- 2) Нове будівництво, реконструкція та ремонт мостів, тунелів та інших об'єктів транспортної інфраструктури;
- 3) Важко відповісти.

7. Чи вважаєте Ви, що механізм фінансового шахрайства в інвестиційно-будівельній сфері має неочевидний характер та характеризується, як правило, ретельною і завчасною підготовкою до вчинення злочину, використанням службового становища та/або корупційних зв'язків?

- 1) Так;
- 2) Ні;
- 3) Важко відповісти.

8. Фінансове шахрайство в інвестиційно-будівельній сфері найчастіше пов'язано з: (вкажіть не більше трьох)

- 1) Залученням коштів інвесторів забудовником без наміру ведення будівництва;
- 2) Зловживаннями службових осіб компаній управителя коштів та/або забудовника з метою часткового привласнення або нецільового використання коштів інвесторів;
- 3) Службовими зловживаннями посадових осіб органів державної влади та місцевого самоврядування, контролюючих суб'єктів;
- 4) Легалізацією доходів, отриманих злочинним шляхом;

- 5) Підробленням офіційної документації;
- 6) Ухиленням від сплати податків;
- 7) Корупційними правопорушеннями;
- 8) Фіктивним підприємництвом;
- 9) Інше _____

9. Які чинники, на Вашу думку, впливають на поширення фінансового шахрайства та інших злочинів в інвестиційно-будівельній сфері? (вказіть не більше трьох)

- 1) Висока прибутковість будівельної діяльності;
- 2) Недосконалість законодавства у процедурах землевідведення, вибору забудовників, отримання ліцензій на ведення будівельної діяльності тощо;
- 3) Недосконалість державного контролю за будівництвом та діяльністю будівельних компаній;
- 4) Недосконала робота правоохоронних органів;
- 5) Відсутність ефективної взаємодії державних органів між собою;
- 6) Недостатнє інформування населення та врахування громадських інтересів під час ведення будівельної діяльності;
- 7) Віктимна поведінка (недбалість, необізнаність, зайва довірливість тощо) інвесторів будівництва;
- 8) Недосконалість законодавства у сфері захисту прав приватних інвесторів будівництва;
- 9) Високий рівень корумпованості органів державної влади та місцевого самоврядування.

10. Виявлення ознак злочинів в інвестиційно-будівельній сфері найчастіше відбувається:

- 1) З оперативних джерел;
- 2) Під час розслідування інших злочинів;
- 3) З повідомлень контролюючих та інших державних органів, органів місцевого самоврядування, фінансових установ, будівельних компаній;

- 4) 3 заяв потерпілих осіб;
- 5) 3 аналізу повідомлень у ЗМІ;
- 6) Інше _____

11. Що, на Вашу думку, є причиною (причинами) високої латентності фінансового шахрайства в інвестиційно-будівельній сфері? (вказіть не більше двох)

- 1) Недосконалість законодавства;
- 2) Високий рівень корумпованості органів державної влади, правоохоронних органів, контролюючих суб'єктів та органів місцевого самоврядування;
- 3) Недостатня кваліфікація працівників правоохоронних органів;
- 4) Складність розслідування та отримання доказової інформації;
- 5) Важко відповісти.

12. Які заходи, на Вашу думку, є найбільш ефективними у попередженні шахрайства та інших правопорушень в інвестиційно-будівельній сфері? (вказіть не більше трьох)

- 1) Удосконалення будівельного законодавства;
- 2) Удосконалення взаємодії правоохоронних органів з контролюючими суб'єктами;
- 3) Посилення контролю за будівельною діяльністю та залученням коштів на будівництво;
- 4) Заборона реклами продажу квартир та інших будівельних об'єктів до отримання дозволу на виконання будівельних робіт;
- 5) Посилення відповідальності за шахрайство та інші правопорушення в будівельній сфері;
- 6) Підвищення рівня професійної підготовки та кваліфікації працівників правоохоронних органів та контролюючих суб'єктів;
- 7) Посилення заходів протидії корупції;
- 8) Підвищення рівня правової освіченості населення та інформування

громадськості про правопорушення у сфері архітектурної та будівельної діяльності;

9) Інше _____

13. Чи вважаєте Ви доцільним доповнити Розділ VII «Злочини у сфері господарської діяльності» КК України спеціальною нормою, а саме статтею «Шахрайство при здійсненні інвестиційної діяльності»?

1) Так;

2) Ні.

Дякуємо Вам за співпрацю!

ДОДАТОК Б

Зведені результати проведеного експертного опитування співробітників органів прокуратури та Національної поліції України.

У результаті проведеного анкетування опитано 184 респонденти

№	Питання	Кількість осіб	Відсоток відповідей
1. Ваш вік:			
1)	до 30 років	112	60,9%
2	31-40 років	64	34,8%
3	41-50 років	8	4,3%
4	51 рік і старше	0	0%
2. Стаж роботи:			
1	до 3-х років	32	17,4%
2	від 3-х до 5-ти років	84	45,7%
3	від 5-ти до 10-ти років	24	13%
4	більше 10-ти років	44	23,9%
3. Наскільки поширеними, на Ваш погляд, є правопорушення в будівельній сфері України?			
1	дуже поширені (правопорушення мають систематичний характер)	88	47,8%
2	достатньо поширені, однак, як правило, мають латентний характер	84	45,7%
3	правопорушення у цій сфері проявляються в поодиноких випадках	12	6,5%
4	майже відсутні	0	0%
5	важко відповісти	0	0%
4. Які правопорушення (в тому числі кримінальні) найбільш поширені в будівельній сфері? (вкажіть не більше трьох)			
1	порушення вимог законодавства, будівельних норм, державних стандартів і правил та затверджених проектних рішень під час будівництва	112	60,9%
2	порушення законодавства під час планування і забудови територій	52	28,3%
3	самовільне будівництво	128	69,6%
4	корупційні правопорушення	76	41,3%
5	привласнення або нецільове використання бюджетних коштів та/або грошових коштів приватних інвесторів	104	56,5
6	Інше	0	0%
5. В яких галузях будівництва, на Вашу думку, найбільше мають місце прояви фінансового шахрайства та інших правопорушень? (вкажіть не більше двох)			
1	житлове будівництво	112	60,9%
2	транспортне будівництво (будівництво доріг, мостів, тунелів тощо)	156	84,8%
3	промислове будівництво (будівництво заводів, фабрик, складських приміщень, цехів і т.д.)	28	15,2%
4	Інше	0	0%

6. Найбільш криміналізованими видами транспортного будівництва є:			
1	нове будівництво, реконструкція та ремонт автомобільних доріг	156	84,8%
2	нове будівництво, реконструкція та ремонт мостів, тунелів та інших об'єктів транспортної інфраструктури	16	8,7%
3	важко відповісти	12	6,5%
7. Чи вважаєте Ви, що механізм фінансового шахрайства в інвестиційно-будівельній сфері має неочевидний характер та характеризується, як правило, ретельною і завчасною підготовкою до вчинення злочину, використанням службового становища та/або корупційних зв'язків?			
1	так	164	89,1%
2	Ні	12	6,5%
3	важко відповісти	8	4,3%
8. Фінансове шахрайство в інвестиційно-будівельній сфері найчастіше пов'язано з: (вкажіть не більше трьох)			
1	залученням коштів інвесторів забудовником без наміру ведення будівництва	52	28,3%
2	зловживаннями службових осіб компаній управителя коштів та/або забудовника з метою часткового привласнення або нецільового використання коштів інвесторів	100	54,3%
3	службовими зловживаннями посадових осіб органів державної влади та місцевого самоврядування, контролюючих суб'єктів	120	65,2%
4	легалізацією доходів, отриманих злочинним шляхом	16	8,7%
5	підробленням офіційної документації	40	21,7%
6	ухиленням від сплати податків	36	19,6%
7	корупційними правопорушеннями	80	43,5%
8	фіктивним підприємництвом	24	13%
9	Інше	0	0%
9. Які чинники, на Вашу думку, впливають на поширення фінансового шахрайства та злочинів в інвестиційно-будівельній сфері? (вкажіть не більше трьох)			
1	висока прибутковість будівельної діяльності	68	37%
2	недосконалість законодавства у процедурах землевідведення, вибору забудовників, отримання ліцензій на ведення будівельної діяльності тощо	84	45,7%
3	недосконалість державного контролю за будівництвом та діяльністю будівельних компаній	112	60,9%
4	недосконала робота правоохоронних органів	20	10,9%
5	відсутність ефективної взаємодії державних органів між собою	24	13%
6	недостатнє інформування населення та врахування громадських інтересів під час ведення будівельної діяльності	4	2,2%
7	віктимна поведінка (недбалість, необізнаність, зайва довірливість тощо) інвесторів будівництва	8	4,3%
8	недосконалість законодавства у сфері захисту прав приватних інвесторів будівництва	32	17,4%
9	високий рівень корумпованості органів державної влади та місцевого самоврядування	128	69,6%
10. Виявлення ознак злочинів в інвестиційно-будівельній сфері найчастіше відбувається:			
1	з оперативних джерел	44	23,9%

2	під час розслідування інших злочинів	8	4,3%
3	з повідомлень контролюючих та інших державних органів, органів місцевого самоврядування, фінансових установ, будівельних компаній	20	10,9%
4	з заяв потерпілих осіб	96	52,2%
5	з аналізу повідомлень у ЗМІ	16	8,7%
6	Інше	0	0%
11. Що, на Вашу думку, є причиною (причинами) високої латентності фінансового шахрайства в інвестиційно-будівельній сфері? (вказіть не більше двох)			
1	недосконалість законодавства	60	32,6%
2	високий рівень корумпованості органів державної влади, правоохоронних органів, контролюючих суб'єктів та органів місцевого самоврядування	128	69,6%
3	недостатня кваліфікація працівників правоохоронних органів	36	19,6%
4	складність розслідування та отримання доказової інформації	84	45,7%
5	важко відповісти	8	4,3%
12. Які заходи, на Вашу думку, є найбільш ефективними у попередженні шахрайства та інших правопорушень в інвестиційно-будівельній сфері? (вказіть не більше трьох)			
1	удосконалення будівельного законодавства	76	41,3%
2	удосконалення взаємодії правоохоронних органів з контролюючими суб'єктами	56	30,4%
3	посилення контролю за будівельною діяльністю та залученням коштів на будівництво	104	56,5%
4	заборона реклами продажу квартир та інших будівельних об'єктів до отримання дозволу на виконання будівельних робіт	16	8,7%
5	посилення відповідальності за шахрайство та інші правопорушення в будівельній сфері	96	52,2%
6	підвищення рівня професійної підготовки та кваліфікації працівників правоохоронних органів та контролюючих суб'єктів	32	17,4%
7	посилення заходів протидії корупції	72	39,1%
8	підвищення рівня правової освіченості населення та інформування громадськості про правопорушення у сфері архітектурної та будівельної діяльності	44	23,9%
9	Інше	0	0%
13. Чи вважаєте Ви доцільним доповнити Розділ VII «Злочини у сфері господарської діяльності» КК України спеціальною нормою, а саме статтею «Шахрайство при здійсненні інвестиційної діяльності»?			
1	Так	144	78,3%
2	Ні	40	21,7%

ДОДАТОК В**Анкета для опитування населення України****Шановні респонденти!**

На кафедрі кримінології та кримінально-виконавчого права Національного університету «Одеська юридична академія» проводиться дослідження фінансового шахрайства в інвестиційно-будівельній сфері.

Запрошуємо Вас взяти участь в анкетному опитуванні та відповісти на питання запропонованої анкети. Ваша думка є дуже важливою для розробки ефективного правового механізму регулювання інвестиційно-будівельних відносин та попередження фінансового шахрайства в цій сфері. Цінність даного дослідження повністю залежить від повноти та об'єктивності Ваших відповідей.

Ми гарантуємо конфіденційність Ваших відповідей, які згодом будуть використані тільки у наукових цілях в сукупності з відповідями інших респондентів.

Довідкова інформація. В межах даної анкети під будівництвом потрібно розуміти спорудження нового об'єкта, реконструкцію, розширення, добудову, реставрацію і ремонт об'єктів, виконання монтажних робіт. Фінансове шахрайство – теоретична конструкція, кримінологічна категорія, що об'єднує ненасильницькі корисливі посягання на фінанси держави, суб'єктів господарювання та громадян.

Оберіть та позначте один із запропонованих варіантів відповідей, якщо не вказано інше. Графа «інше» передбачає Ваш власний варіант.

1. Ваш вік:

- 1) 21-30 років;
- 2) 31-40 років;
- 3) 41-50 років;
- 4) 51 рік і старше.

2. Як Ви оцінюєте власні житлові умови?

- 1) Повністю задоволений(а);
- 2) Задовільні умови, але бажаю покращення шляхом ремонту, збільшення житлової площі тощо;
- 3) Незадовільні умови, є потреба в новому житлі.

3. Оцініть якість об'єктів транспортного будівництва (доріг, мостів, тунелів тощо) у Вашому місті, селі:

- 1) Висока якість (повністю відповідають вимогам комфорту та безпеки пересування);
- 2) Середня якість (в більшості випадків відповідають вимогам комфорту та безпеки пересування);
- 3) Незадовільна якість (не відповідають вимогам комфорту та безпеки пересування).

4. Які проблеми, на Вашу думку, існують в будівельній галузі України? (вкажіть не більше трьох)

- 1) Монополізація будівництва та відсутність реальної конкуренції на ринку;
- 2) Значна вартість житла та інших об'єктів будівництва;
- 3) Неналежна якість будівельних об'єктів;
- 4) Недостатній державний контроль за будівельною діяльністю;
- 5) Відсутність гарантій виконання інвестиційних зобов'язань забудовником та захисту прав потерпілих інвесторів;
- 6) Корупція у галузі;
- 7) Поширення правопорушень під час ведення будівельної діяльності;
- 8) Проблем не існує;
- 9) Інше _____

5. Оцініть ступінь поширення правопорушень в будівельній сфері України:

- 1) Дуже поширені (правопорушення мають систематичний характер);

- 2) Достатньо поширені, однак, як правило, мають латентний характер;
- 3) Правопорушення у цій сфері проявляються в поодиноких випадках;
- 4) Майже відсутні;
- 5) Важко відповісти.

6. Чи відомі Вам випадки шахрайства в інвестиційно-будівельній сфері?

- 1) Так, з власного досвіду;
- 2) Так, з розповідей родичів чи знайомих;
- 3) Так, з повідомлень правоохоронних органів;
- 4) Так, з інформації, оприлюдненої ЗМІ;
- 5) Ні, не відомі;
- 6) Інше _____

7. В якій галузі будівництва, на Вашу думку, найбільше мають місце прояви фінансового шахрайства та інших правопорушень?

- 1) Житлове будівництво;
- 2) Транспортне будівництво (будівництво доріг, мостів, тунелів тощо);
- 3) Промислове будівництво (будівництво заводів, фабрик, складських приміщень, цехів і т.д.);
- 4) Інше _____

8. У разі придбання житла обрали би Ви ринок первинної нерухомості та можливість фінансування будівництва житла?

- 1) Так;
- 2) Ні;
- 3) Важко відповісти.

9. Які способи інвестування будівництва об'єктів житлової нерухомості передбачені чинним законодавством України? (вкажіть будь-яку кількість варіантів)

- 1) Фонди фінансування будівництва;
- 2) Фонди операцій з нерухомістю;

- 3) Інститути спільного інвестування;
- 4) Емісія цільових облігацій;
- 5) Корпоративні інвестиційні фонди;
- 6) Пайові інвестиційні фонди;
- 7) Законодавством не передбачені конкретні механізми інвестування будівництва.

**10. Які основні ризики фінансування будівництва житла Вам відомі?
(вкажіть не більше трьох)**

- 1) Несвоєчасне закінчення будівництва;
- 2) Будівництво із порушенням технічних норм та стандартів;
- 3) Ризик банкрутства забудовника;
- 4) Шахрайство з боку забудовника;
- 5) Не відомі;
- 6) Інше _____

11. Чи стали би Ви брати участь у фінансуванні будівництва житла за умови значно нижчої ціни на об'єкт нерухомості, ніж середня ринкова вартість?

- 1) Так;
- 2) Так, але лише у випадку доброї ділової репутації будівельної компанії;
- 3) Так, у випадку нестачі грошей на інше житло;
- 4) В будь-якому разі ні;
- 5) Важко відповісти.

12. Які чинники, на Вашу думку, впливають на поширення фінансового шахрайства та інших злочинів в сфері фінансування житлового будівництва? (вкажіть не більше трьох)

- 1) Висока прибутковість фінансового шахрайства;
- 2) Низька платоспроможність населення;
- 3) Більш високі ціни на об'єкти ринку вторинної нерухомості;
- 4) Віктимна поведінка (недбалість, необізнаність, зайва довірливість

тощо) інвесторів будівництва;

5) Неефективна робота контролюючих суб'єктів та правоохоронних органів;

6) Недосконалість законодавства у сфері захисту прав приватних інвесторів житлового будівництва;

7) Корумпованість державних органів та органів місцевого самоврядування.

13. Які заходи, на Вашу думку, є найбільш ефективними у попередженні шахрайства та інших правопорушень в інвестиційно-будівельній сфері? (вкажіть не більше трьох)

1) Вдосконалення будівельного законодавства;

2) Вдосконалення взаємодії правоохоронних органів з контролюючими суб'єктами;

3) Посилення контролю за будівельною діяльністю та залученням коштів на будівництво;

4) Заборона реклами продажу квартир та інших будівельних об'єктів до отримання дозволу на виконання будівельних робіт;

5) Ведення державного реєстру «чорних» будівельних компаній;

6) Посилення відповідальності за шахрайство та інші правопорушення в будівельній сфері;

7) Підвищення рівня професійної підготовки та кваліфікації працівників правоохоронних органів та контролюючих суб'єктів;

8) Посилення заходів протидії корупції;

9) Підвищення рівня правової освіченості населення та інформування громадськості про правопорушення у сфері архітектурної та будівельної діяльності;

10) Інше _____

Дякуємо Вам за співпрацю!

ДОДАТОК Г

Зведені результати проведеного опитування населення України.

У результаті проведеного анкетування опитано 455 респондентів

Питання	Кількість осіб	Відсоток відповідей
1. Ваш вік:		
21-30 років	336	73,8%
31-40 років	56	12,3%
41-50 років	42	9,2%
51 рік і старше	21	4,6%
2. Як Ви оцінюєте власні житлові умови?		
повністю задоволений(а)	91	20%
задовільні умови, але бажаю покращення шляхом ремонту, збільшення житлової площі тощо	231	50,8%
незадовільні умови, є потреба в новому житлі	133	29,2%
3. Оцініть якість об'єктів транспортного будівництва (доріг, мостів, тунелів тощо) у Вашому місті, селі:		
висока якість (повністю відповідають вимогам комфорту та безпеки пересування)	0	0%
середня якість (в більшості випадків відповідають вимогам комфорту та безпеки пересування)	231	50,8%
незадовільна якість (не відповідають вимогам комфорту та безпеки пересування)	224	49,2%
4. Які проблеми, на Вашу думку, існують в будівельній галузі України? (вкажіть не більше трьох)		
монополізація будівництва та відсутність реальної конкуренції на ринку	126	27,7%
значна вартість житла та інших об'єктів будівництва	259	56,9%
неналежна якість будівельних об'єктів	196	43,1%
недостатній державний контроль за будівельною діяльністю	147	32,3%
відсутність гарантій виконання інвестиційних зобов'язань забудовником та захисту прав потерпілих інвесторів	182	40%
корупція у галузі	231	50,8%
поширення правопорушень під час ведення будівельної діяльності	231	50,8%
проблем не існує	0	0%
Інше	0	0%
5. Оцініть ступінь поширення правопорушень в будівельній сфері України:		
дуже поширені (правопорушення мають систематичний характер)	196	43,1%
достатньо поширені, однак, як правило, мають латентний характер	217	47,7%
правопорушення у цій сфері проявляються в поодиноких випадках	14	3,1%
майже відсутні	0	0%
важко відповісти	28	6,1%

6. Чи відомі Вам випадки шахрайства в інвестиційно-будівельній сфері?		
так, з власного досвіду	35	7,7%
так, з розповідей родичів чи знайомих	154	33,8%
так, з повідомлень правоохоронних органів	56	12,3%
так, з інформації, оприлюдненої ЗМІ	182	40%
ні, не відомі	14	3,1%
інше (всі варіанти відповідей (1-4), відомі випадки інших правопорушень))	14	3,1%
7. В які галузі будівництва, на Вашу думку, найбільше мають місце прояви фінансового шахрайства та інших правопорушень?		
житлове будівництво	140	30,8%
транспортне будівництво (будівництво доріг, мостів, тунелів тощо)	273	60%
промислове будівництво (будівництво заводів, фабрик, складських приміщень, цехів і т.д.)	21	4,6%
інше (важко відповісти, всі зазначені варіанти відповідей)	21	4,6%
8. У разі придбання житла обрали би Ви ринок первинної нерухомості та можливість фінансування будівництва житла?		
Так	154	33,8%
Ні	175	38,5%
важко відповісти	126	27,7%
9. Які способи інвестування будівництва об'єктів житлової нерухомості передбачені чинним законодавством України? (вказіть будь-яку кількість варіантів)		
фонди фінансування будівництва	252	55,4%
фонди операцій з нерухомістю	105	23,1%
інститути спільного інвестування	154	33,8%
емісія цільових облігацій	35	7,7%
корпоративні інвестиційні фонди	126	27,7%
пайові інвестиційні фонди	133	29,2%
законодавством не передбачені конкретні механізми інвестування будівництва	105	23,1%
10. Які основні ризики фінансування будівництва житла Вам відомі? (вказіть не більше трьох)		
несвоєчасне закінчення будівництва	294	64,6%
будівництво із порушенням технічних норм та стандартів	259	56,9%
ризик банкрутства забудовника	280	61,5%
шахрайство з боку забудовника	364	80%
не відомі	7	1,5%
Інше	0	0%
11. Чи стали би Ви брати участь у фінансуванні будівництва житла за умови значно нижчої ціни на об'єкт нерухомості, ніж середня ринкова вартість?		
Так	0	0%
так, але лише у випадку доброї ділової репутації будівельної компанії	196	43,1%
так, у випадку нестачі грошей на інше житло	28	6,2%
в будь-якому разі ні	161	35,4%
важко відповісти	70	15,4%

12. Які чинники, на Вашу думку, впливають на поширення фінансового шахрайства та інших злочинів в сфері фінансування житлового будівництва? (вкажіть не більше трьох)		
висока прибутковість фінансового шахрайства	252	55,4%
низька платоспроможність населення	91	20%
більш високі ціни на об'єкти ринку вторинної нерухомості	49	10,8%
віктимна поведінка (недбалість, необізнаність, зайва довірливість тощо) інвесторів будівництва	133	29,2%
неефективна робота контролюючих суб'єктів та правоохоронних органів	287	63,1%
недосконалість законодавства у сфері захисту прав приватних інвесторів житлового будівництва	154	33,8%
корумпованість державних органів та органів місцевого самоврядування	315	69,2%
13. Які заходи, на Вашу думку, є найбільш ефективними у попередженні шахрайства та інших правопорушень в інвестиційно-будівельній сфері? (вкажіть не більше трьох)		
удосконалення будівельного законодавства	119	26,2%
удосконалення взаємодії правоохоронних органів з контролюючими суб'єктами	140	30,8%
посилення контролю за будівельною діяльністю та залученням коштів на будівництво	273	60%
заборона реклами продажу квартир та інших будівельних об'єктів до отримання дозволу на виконання будівельних робіт	70	15,4%
ведення державного реєстру «чорних» будівельних компаній	119	26,2%
посилення відповідальності за шахрайство та інші правопорушення в будівельній сфері	224	49,2%
підвищення рівня професійної підготовки та кваліфікації працівників правоохоронних органів та контролюючих суб'єктів	77	16,9%
посилення заходів протидії корупції	203	44,6%
підвищення рівня правової освіченості населення та інформування громадськості про правопорушення у сфері архітектурної та будівельної діяльності	182	40%
Інше	0	0%

«Затверджую»

Ректор Національного університету

«Одеська юридична академія»

професор В.В. Завальнюк

«21» вересня 2015 р.

А К Т

**впровадження результатів дисертаційного дослідження асистента
кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Чернишова Георгія Михайловича на тему «Фінансове шахрайство в
інвестиційно-будівельній сфері: кримінологічне дослідження»**

Комісія у складі: першого проректора, проректора з навчально-методичної роботи НУ ОЮА, професора Аракеляна М.Р., завідувача кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права НУ ОЮА, професора Дрьоміна В.М., начальника навчального відділу НУ ОЮА, доцента Васильєва Г.І. – склала цей акт з приводу того, що результати дисертаційного дослідження аспіранта кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права НУ ОЮА Чернишова Георгія Михайловича на тему «Фінансове шахрайство в інвестиційно-будівельній сфері: кримінологічне дослідження» використовуються при розробці навчально-методичної документації з курсу «Кримінологія» для інституту прокуратури та слідства, факультету цивільної та господарської юстиції, судово-адміністративного факультету, факультету міжнародно-правових відносин, факультету адвокатури, соціально-правового факультету НУ ОЮА. За результатами проведеного дисертаційного дослідження сформульовано наукові положення та висновки, що використовуються при розробці навчальної програми, планів семінарських

занять з рекомендованою літературою, тематики рефератів та запитань для самостійної роботи: щодо визначення та кримінологічної характеристики фінансового шахрайства; щодо стану шахрайства в інвестиційно-будівельній сфері, особистостей злочинців та потерпілих; щодо характеристики механізму шахрайства в будівництві; щодо системи детермінант злочинів у вказаній сфері; щодо попередження фінансового шахрайства та інших правопорушень в інвестиційно-будівельній сфері тощо. Зазначені висновки та положення успішно використовуються в навчальному процесі кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права НУ ОЮА.

Перший проректор,

проректор з навчальної роботи НУ ОЮА,

професор

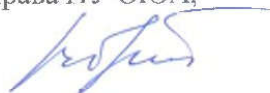

М.Р. Аракелян

Завідувач кафедри кримінології та

кримінально-виконавчого права НУ ОЮА,

професор

В.М. Дрьомін

Начальник навчального відділу НУ ОЮА,

доцент

Г.І. Васильєв

1. Чернышёв Г.М. К вопросу о предупреждении финансового мошенничества в строительном бизнесе Украины / Г.М. Чернышёв // Правовая и криминологическая культура в механизме противодействия преступности: матер. междунар. науч.-практич. конф. / под ред. С.В. Кивалова; Нац. ун-т «Одесская юридическая академия». – О. : Фенікс, 2012. – С. 286-291. – 0,17 д.а.

2. Чернишов Г.М. Деякі аспекти механізму фінансового шахрайства в будівельній сфері / Г.М. Чернишов // Теоретичні та практичні проблеми забезпечення сталого розвитку державності і права: матер. Міжнар. наук. конф. (Одеса, 30 листопада 2012 р.) Т.2 / відп. за випуск д.ю.н., проф. В.М. Дрьомін; Одеса: Фенікс, 2012. – С. 282-285. – 0,16 д.а.

3. Чернишов Г.М. Фінансове шахрайство як злочинна діяльність: методологічні проблеми дослідження / Г.М. Чернишов // Актуальні проблеми держави і права: збірник наукових праць. Вип. 70 / редкол.: С.В. Ківалов (голов. ред.) та ін.; відп. за вип. В.М. Дрьомін. – Одеса: Юридична література, 2013. – С. 369-376. – 0,63 д.а.

4. Чернишов Г.М. Передумови тінізації будівельної сфери України / Г.М. Чернишов // Правове життя сучасної України: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (16-17 травня 2013 р.) Т. 2 / відп. за випуск д.ю.н., проф. В.М. Дрьомін; Націон. ун-т “Одеська юридична академія”. – Одеса: Фенікс, 2013. – 814 с. Том 2. – С. 418-420. – 0,17 д.а.

5. Чернишов Г.М. До питання про визначення фінансового шахрайства / Г.М. Чернишов // Науковий Вісник Ужгородського Національного Університету. Серія Право. Вип. 26. – Ужгород, 2014. – С. 230-234. – 0,54 д.а.

6. Чернишов Г.М. Фінансове шахрайство як об’єкт криминологічного дослідження / Г.М. Чернишов // Правове життя сучасної України: матер. Міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої ювілею академіка С.В. Кивалова (16-17 травня 2014 р., м. Одеса) : у 2 т. Т.1 / відп. ред. В.М. Дрьомін. - Одеса : Юридична література, 2014.– С. 648-651. – 0,15 д.а.

7. Чернишов Г.М. Криминологічна характеристика шахрайств в інвестиційно-будівельній сфері / Г.М. Чернишов // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція». –

Вип.10-1. Т.2 – Одеса, 2014 р. – С. 98-102. – 0,59 д.а.

8. Чернишов Г.М. Особливості детермінації шахрайства у сфері фінансування будівництва житла / Г.М. Чернишов // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія “Юридичні науки”. – Випуск 6-1, Т.3. – Херсон. – 2014. – С. 209-213. – 0,48 д.а.

9. Чернишов Г.М. Корупційні відносини в системі детермінації шахрайств у сфері фінансування будівництва житла / Г.М. Чернишов // Сучасні тенденції в юридичній науці України та зарубіжних країн: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 26-27 грудня 2014 р.). – Запоріжжя : Запорізька міська організація “Істина”, 2014. – С. 128-130. – 0,17 д.а.

10. Чернышёв Г.М. Некоторые аспекты предупреждения финансового мошенничества в сфере жилищного строительства / Г.М. Чернышёв // Закон и жизнь («Lege si viata»). Вып. 5/4 (281). – Кишинев, 2015. – С.109-113. – 0,53 д.а.

11. Чернишов Г.М. Кримінологічна оцінка ризиків інвестування житлового будівництва у системі заходів попередження фінансового шахрайства / Г.М. Чернишов // VI Всеукраїнські наукові читання з кримінальної юстиції пам’яті професора В.П. Колмакова: матер. Всеукр. наук. конф. молодих вчених, аспір. та студ. (м. Одеса, 18 квітня 2015 р.) / за заг. ред. д.ю.н., проф. В.В. Тіщенко ; Націон. ун-т “Одеська юридична академія”. – Одеса: Фенікс, 2015 . – С. 476-479 . – 0,16 д.а.

12. Чернишов Г.М. Проблема латентності шахрайства у сфері житлового будівництва / Г.М. Чернишов // Правові та інституційні механізми забезпечення сталого розвитку України: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (15-16 травня 2015, м. Одеса): у 2 т. Т. 2 / відп. ред. М.В. Афанасьєва. – Одеса: Юридична література, 2015. – С. 284-286. – 0,16 д.а.

ЗАТВЕРДЖУЮ

Начальник УЗЕ в Одеській області
ДЗЕ Національної поліції України
полковник поліції

О.Ю. Семенцов

09.11.2015

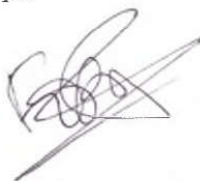
А К Т

**про впровадження наукових розробок дисертаційного дослідження
Чернишова Г.М. «Фінансове шахрайство в інвестиційно-будівельній
сфері: кримінологічне дослідження» в практичну діяльність управління
захисту економіки в Одеській області Департаменту захисту економіки
Національної поліції України**

Комісія у складі: начальника відділу УЗЕ в Одеській області ДЗЕ Національної поліції України підполковника поліції Ботезата В.Л.; заступника начальника відділу УЗЕ в Одеській області ДЗЕ Національної поліції України підполковника поліції Потаніна І.Ю.; старшого оперуповноваженого в ОВС відділу УЗЕ в Одеській області ДЗЕ Національної поліції України підполковника поліції Яворського Г.М., – склала цей акт з приводу того, що результати проведеного Чернишовим Г.М. дисертаційного дослідження на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою: **“Фінансове шахрайство в інвестиційно-будівельній сфері: кримінологічне дослідження”** у вигляді статей в збірниках наукових праць, в яких викладені практичні рекомендації з питань протидії шахрайству в інвестиційно-будівельній сфері, впроваджено у практичну діяльність управління захисту економіки в Одеській області Департаменту захисту економіки Національної поліції України.

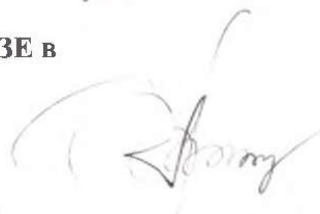
Попередні підсумки практичного використання зазначених практичних рекомендацій підтвердили їх ефективність у профілактиці шахрайства та інших правопорушень в будівельній сфері.

Начальник відділу УЗЕ в
Одеській області ДЗЕ
Національної поліції України
підполковник поліції

В.Л. Ботезат

Заступник начальника відділу УЗЕ в
Одеській області ДЗЕ
Національної поліції України
підполковник поліції

І.Ю. Потанін

Старший о/у в ОВС відділу УЗЕ
в Одеській області
ДЗЕ Національної поліції України
підполковник поліції

Г.М. Яворський